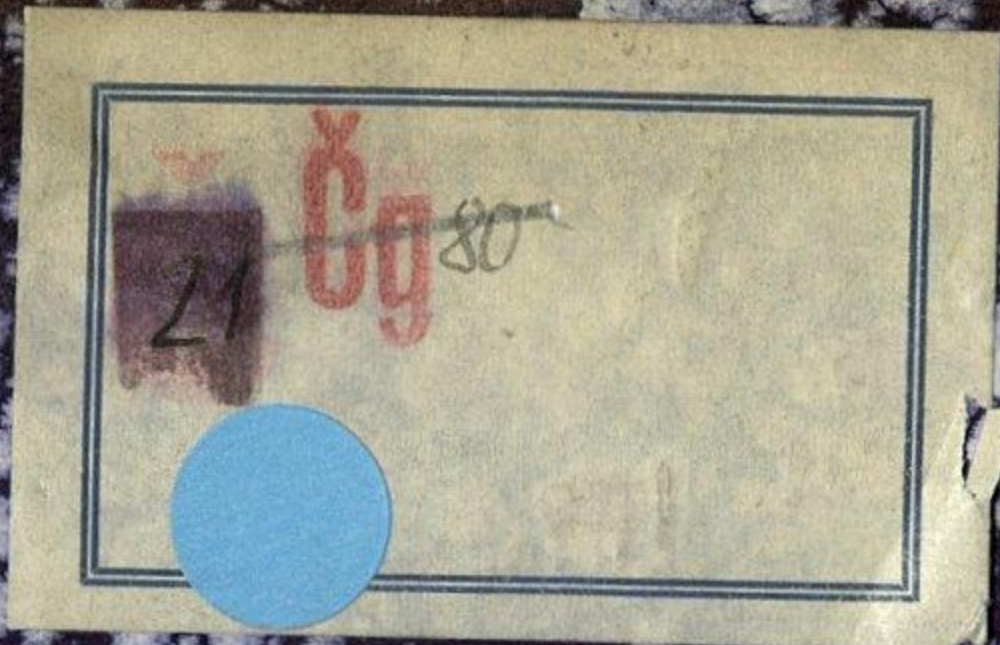

II
C. 26.045
f

83

UMRETNOCETO

Ivan Pregelj
»Umreti nočejo!«

SLOVENSKIH VEČERNIC 83. ZVEZEK

»UMRETI NOČEJO!«
ZGODBE SLOVENSKE BOLEČINE
NA KOROŠKEM

SPISAL

IVAN PREGELJ

IZDALA IN ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA
1930

TO IZDANJE JE REDNA PUBLIKACIJA ZA ČLANE
DRUŽBE SV. MOHORJA

II 26085 Cf

IN = 03000 3385

NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU, R. Z. Z. O. Z.
(FRAN MILAVEC, CELJE)

Zakaj me imenujete tožno Koroško? Lepa Koroška sem! Mučeništvo mi je lepota, čast in veličje od teh dni pozdaj, dokler Bog hoče takó!

In če se je uresničila nad menoj beseda iz Pisma, da mi je deležnina prišla na tujce in moje hiše na zunanje, kar Bog hoče takó, mar naj nič več ne čakam, da mi bo spet po Pismu tiste dni, ko pojde Judova hiša k hiši Izraelovi in se bomo sešli od severne dežele v kraj, ki je bil dan očetom našim, če Bog hoče takó?

Pa če bi bila še huje udarjena in še bridkeje mučena kakor na sliki v cerkvi Podkloštrom Mati božja, ki ji je žrebelj v čelo zabit, mučeništva svojega vredna hočem biti: naj ljubim, naj upam in verjamem, da bi kdaj poveljučana bila, če Bog hoče takó...

» Drô!«

1. Materina pesem in ljubezen...

V ponedeljek, dne 22. junija 1914, prav tisti dan, ko je nevredni sin slovenske matere, koroški deželni in državni poslanec Dobernig, psoval na prosvedovalnem nemškem shodu pri Sandwirtu slovensko in slovansko ljudstvo v Avstriji, da je veleizdajalsko, se je zgodila na celovški južni postaji na vse zgodaj zopet ena tistih kričečih krivic, s kakršnimi so poniževali in strahovali že leta in leta zagrizeni nemški in nemčurski železniški uslužbenci pohlevno slovensko koroško ljudstvo. Blagajničarka je sirovo in posmehljivo odgnala preprosto in starikavo kmetiško ženico, ki je po slovensko poprosila za vozni listek do Sinče vesi. Ženica, ki nadute ženske sploh umela ni, je osuplo in preplašeno strmela. Skromno in boječe se je obrnila k postrežčku, ki je stal blizu.

»Gospod,« je tožila, »v Sinčo ves se peljem; hči Tona, so pisali, da je zbolela. Drô. Omožena je tam, omožena. Kaj ne dajejo še kart?«

»V Sinčo ves ne,« se je obrnil postrežček nejevoljno v stran. Potem pa se je zasmel in dejal porogljivo: »Vprašajte drugače. Takole recite: Kl...dorf.«

»Jezus Marija, kako?« se je zopet vsa prepala ženica, stopila spet k blagajniški lini in skoraj zajokala, ko zdajci tudi ostudno spačenega nemškega imena za Sinčo ves ni več vedela. »Sssinča ves,« je zajecala boječe in proseče. »Hči Tona mi je zbolela, lepo prosim!«

Blagajničarka je rezko zaprla okence.

»Za skozi Bog, Sinča ves,« je zastokala ženica proti potniku, ki je tedaj pristopil k blagajni.

»Versteh nicht windisch,«* se je otresel napuhlo in nejevoljno. Potem pa je ljubeznivo brbljal z uradnico za lino. Smejala sta se zoprno. Ženica pa je začela

* Ne umem slovenski.

zmedeno begati po veži. Tako strašno je bila nerodna in nesrečna. A potnik in blagajničarka sta se rogala.

»Mati, dajte meni denar,« je spregovoril tedaj mlad človek ob ženici, »kupil Vam bom karto jaz.«

»O gospod, Bog naj Vam plača,« je rekla ženica in mu dala novcev. Pristopil je. Blagajničarka je videla, da je bil priskočil ženici na pomoč. Pričakovala je morda odločne prosvede, da bo tudi mladi človek hotel imeti listek po slovensko. »Herr Ruprecht — gospod Rupert,« je zaklicala nekam nazaj v pisarno. Uradnik starejših let, z motnimi očmi in strašno mrkim licem je pristopil.

»Kühnsdorf, dritter Klasse,«* je tedaj zahteval mladi. Žaljivo nevljudno mu je postregla blagajničarka. Njemu pa je legel, ko je imel karto, nekakšen bridkostno zlosten smeh ob ustnice in je dejal:

»Und wenn Sie so ein Großmütterlein je lieb gehabt hätten, Fräulein, Sie wären nicht so stramm national.«**

Poklonil se je naglo, odstopil in dal ženici vozni list. Zahvalila se je vneto, toliko, da se ji je ubranil, ko mu je hotela kar roko poljubiti. Pa je tedaj zaslišal za seboj božjastno pobesnelo vikanje. Blagajničarka je vpila, da jo je psoval in žalil njeno uradniško dostojanstvo.

»Wieso — kako?« je vprašal mladi človek trpko in se obrnil prezirljivo, da bi šel.

»Arretieren Sie den Kerl — primite, zaprite ga,« je slišal vekati žensko. Tedaj pa mu je leglo ob ramena in roke nekaj dlani. Dva železniška uslužbenca sta ga držala. Stražnik je stal pred njim.

»Das ist Gewalt — to je nasilno in krivično,« je vzkliknil mladi. »Kaj pa sem zagrešil?«

»Pojdite z menoj!« je odvrnil mrko stražnik in ga trdo prijel. »V imenu postave!«

»Kaj sem zakrivil?« se je še otresal mladenič.

»Pojdite mirno z menoj, ali pa Vas vklenem,« je zahteval stražnik. Mladi človek se je togo vdal:

»Dobro, pa grem z Vami.«

* Sinča ves. Tretji razred.

** Gospodična, če bi bili kdaj kako takole staro mamico radi imeli, ne bi bili takó čvrsto narodna.

Ozrl se je proti blagajniški lini. Ustnice so mu zaplale v onemogli jezi. Strašno ponižujoča psovka se mu je bila obudila nanje. Premagal se je, ni je izrekel. Ženska jo je umela tudi takó. Videl je, ko se ji je zlostno in divje spačil obraz. »Da si me le umela,« mu je bilo tedaj dobro in prijetno, »da si umela, ki tajiš, da slovenski znaš.«

Stražnik ga je potegnil s seboj na ulico. Osuplo so pogledali ljudje po njem. Tedaj se je šele zavedel, kaj je z njim. Da ga ženó na stražnico, da se bo moral zagovarjati, da je obdolžen nečesa. Česa, mu ni bilo še jasno. Tudi ni imel časa premišljati. Vsega, česar se je v trenutku ovedel z bridko jasnostjo, je bilo to, da je pravkar odbila sedma jutranja ura in da mora biti ob osmih v šoli, ob tri četrti na osem, ko mu bo kot osmošolcu početi s pismenim zrelostnim izpitom.

Ta zavest ga je vsega streznila in zmogla.

»Gospod stražnik,« je poprosil. »Nedolžen sem. Izpustite me. In če sem koga žalil, obžaloval bom. Samo zdaj me izpustite. Povem Vam ime, dijak sem. Ob tri četrti na osem počnem pisati maturitetno nalogo. Zamudil bi.«

Stražnik je molčal.

»Gospod stražnik,« je prosil mladi z rastočo nestrpnostjo. »Svojo mater sem bil pospremil na postajo. Slučajno sem bil priča, ko tisti ženici iz Sinče vesi niso hoteli dati listka. Smilila se mi je. Pomogel sem ji. Ne vem, kaj je v tem nepravilnega. To je vse, to je resnica. Videli boste, da se bo skazálo. Zdaj pa me izpustite. Užnik Pavel mi je ime. Pa me ravnateljstvu na gimnaziji predočite, če ne verujete. Ampak zdaj, ob tri četrti na osem —«

»Legitimirali se boste pred gospodom komisarjem. Jaz ne zaslišujem,« je odvrnil stražnik. Dijak je obupno iskal v njegov obraz, ali se ne bo zgenilo v njem nekaj človeškega. Zgenilo se je tudi, a le za trenutek, in ugasnilo pod hladnostjo nekake trudne podsmehljivosti. »Naj te izpustim?« je umoval dijak v svojih bolj zrelih letih tisti stražnikov obraz. »Saj bi te, če bi samá vedela in videla. Pa naju vsa ulica zijá in tudi tožit te pridejo s postaje. Komu naj potem jaz račun dajem zase in zate? Mladi človek! Ne gre,

ne gre. Strpiva se, stopiva naglo, morda opraviš hitro.«
Topo vdano je šel dijak za stražnikom. Nekaj trenutij pozneje je bil na stražnici. Potisnili so ga v temotno sobo, ki je imela nekaj klopi ob steni. Tam je čakal trpko, nestrpno. Solze so mu hotele vreti v oči, pa so se ustavljale v grlu. Pesti je stiskal, vstajal in se s težavo premagoval, da ne bi vpil. Skozi steno je slišal, kako govorijo stražniški ljudje. Spoznal je po glasu svojega človeka in se umiril. Zdaj zdaj ga bodo zaslišali, izpustili. Še je čas, dobrih dvajset minut. Tekel bo, prišel...

V duhu je videl ulice, kod bo begal, da bo prej v šolskem poslopju na Bismarckovem ringu, v duhu je iskal za priročno knjigarno, kjer bo kupil papirja in pisalnega orodja, ki ga ima na stanovanju daleč vstran proti Trnju v šentviškem predmestju. Še je čas, prišel bo...

V resnici so mu tedaj odprli iz sobe. Povedati je moral svoje ime, svojo pristojnost in svoj poklic. Uradnik je nemo pisal. Zdajci je dvignil oči in vprašal:

»Umgangssprache? Občevalni jezik?«

»Slovenski,« je odgovoril dijak.

Uradniku je zatrepetalo živčno ob očesu.

»Umgangssprache!« je ponovil krepkeje. »Ali študirate na slovenskem zavodu?«

»Zapisan sem za Slovenca,« je povedal zaslišani.

Uradnik ni rekel nič več. Pisal je togo, kakor da je ostal sam.

»Gospod,« je tedaj spregovoril dijak, »ali smem zdaj iti? Mudi se mi.«

»Ne,« je odvrnil trdo uradnik. »Zaslišati moram prej, kaj poročajo stranke, ki so Vas izročile stražniškemu varstvu.«

Djak je shlapnel vase. Še za eno silo je imel moči:

»Ne ubežim,« je dejal, »saj maturiram. Vsako jutro dopoldne me najdete v šoli.«

»Prav dobro, da ste me sami opozorili na to,« je odvrnil čudno posmehljivo uradnik in se nato dvignil. Pokazal je na temačno sobo in dejal:

»Stopite nazaj tja notri in strpite se!« In čez trenutek je dodal navidezno pomilovalno: »Mi lahko verjamete! Meinerseits, glede mene bi ne imeli nobenih

sitnosti. In če bi bili Nemec in bi se priznavali za takega, smel bi Vam tudi verjeti, da ste nedolžni. Kakor sem dejal: meinerseits hätte ich Ihnen gerne all die Schererei erspart.* Tako pa ne morem. Grüß Gott!«

Lagal je. Tisto minuto že je ovadil dijaka gimnazijskemu vodstvu... * * *

Prav ob osmih, kakor je bil naznanil tiste dni prej, je šolski ravnatelj stopil z izpraševalno komisijo iz posvetovalnice in šel po hodniku pred šolsko sobo, ki je bila pripravljena za pismeno maturo in kjer so se že gnetli dijaki, ki so jih bili kot pripravne pripustili k izpitu. Šolski sluga je odprl vrata v učilnico. Vodja in profesorji so vstopili prvi, za njimi dijaki. Bolj na redko postavljene klopi kot sicer so nekaterim dijakom izsilile medel vzklik nekakšnega razočaranja. Še drugi so takoj iskali pripravnih sedežev. Tedaj je zaklical ravnatelj, naj sedajo po vrsti, kakor bo klical in kazal. Začel je brati imena.

»Assinger Franc, Germonig Albert, Jaritz Otmar, zadnja klop, levo,« je povedal in razrednik je nadziral, da bi dijaki pravilno sedali.

»Kakor boste zdaj sedli, tako sedite ves čas,« je še pojasnjeval ravnatelj in bral dalje:

»Krießmann Ožbalt, Kusternig Egidij, Leitgeb Avgust, zadnja klop, desno. Lučovnik Gregor, Perkonig Jakob, Prossen Volbenk, predzadnja klop, levo. Schumi Franc, Užnik Jakob, Zitterer Maks, predzadnja, desno.«

»Užnika še ni,« je zinil tedaj zadnji poklicani. Razrednik je pogledal po dijakih, ki jih še niso bili prebrali. Nato pa je še sam potrdil:

»Gospod direktor, Užnika ni.«

»Užnik Jakob,« je tedaj pozval ravnatelj. Med dijaki je nekaj šumelo. Ravnatelj se je razburil in vzkliknil na dijake:

»Ali se hočete podsmehovati. Še enkrat! Užnik Jakob.«

»Er heißt ja Paul,«** se je tedaj oglasil profesor slovenščine.

* Hotel sem Vam prihraniti vse te sitnosti.

** Imenuje se Pavel.

»Tako?« je zategnil ravnatelj in pogledal kaj oblastno po profesorju, ki mu je bil očitno premalo vljudno povedal za malo napako. »Užnik Pavel,« je zavpil nato kričavo, meneč, da dijak namenoma ne odgovarja na napačno ime. Med dijaki ni bilo glasu.

»Ga torej ni!« je dejal nato in iskal z očmi po dijakih in profesorjih. Nato je skomizgnil z rameni in dejal: »Obžalujem. Nadaljujemo.«

In kakor prej je klical in posajal:

»Borovnik Jurij, Hochkofler Herman, Ječmen Urh, desno; Kulterer Ernest, Lausegger Karol, Lessiak Anton, levo; Mak Kristijan, Plautz Lenart, Raznožnik Andrej, desno; Tschuden Valentin, Vošpernik Peter, Inko Jožef, levo...«

Dobral je in dijaki so se bili porazvrstili vsak na svoj sedež, razporejeni v sobi bolj v širokost nego dolžino, kar se jim je nekam čudno zdelo, ker niso bili vajeni. Tedaj jim je spregovoril ravnatelj, naj se v polni meri zavedo, kako je važen ta trenutek, ko počenjajo delati svoj prvi javni izpit.

Stojé so poslušali dijaki. Zdajci jih je pozval, naj sedejo.

»Danes boste pisali nemško,« je povedal in segel po zapečaćenem pismu. Pokazal je vidno pečat, da je neprelomnjen, in segel nato po škarje na mizi. Prerezal je ovoj in vzel iz njega list z naslovi nalog, ki jih je bil tedne prej predložil šolskemu nadzorniku učitelj nemščine. Preletel je vsebino in pomignil nato strokovnemu profesorju. Ta je pristopil, sprejel list in zaklical proti dijakom:

»Visoki deželni šolski svet vam je odbral sledeče naloge. Pišite. Prvič! 'Čast kronovine koroške — die Ehre des Herzogtums Kärnten.' Drugič! 'Kako je nemška prosveta vzgajala Evropo?' Tretjič...«

Ni dobral, ampak stopil pred prvo klop in pogledal dijaku Inku v list. Živčno je zavpil:

»Kako pa pišete vendar? Pišite po nemško, ▽ frakturi.«

»Takó je, v gotici!« je potrdil ravnatelj.

Profesor je narekoval še tretje vprašanje: »Der Güter höchstes ist doch der Mutter Lied und Liebe — najvišja vseh dobrin je pač materina pesem in ljubezen.«

»Takó je,« je prikimal ravnatelj. Tudi profesorjem je bil naslov naloge všeč.

Učitelj nemščine pa je še pojasnil, naj si dijaki izberejo to ali drugo nalogo, kakor jim bolj prija, naj pišejo zrelo in pazljivo. Glede vsebine, kaj naj pišejo, da more pripomniti samo k prvi nalogi o »časti koroške vojvodine«, naj pismeni izdelek ponazori lepoto in prosveto stare in nove Koroške, njen duševni in gmotni napredek, naj omeni po vrednosti njene vélike može, ki so živeli tej svoji ožji domovini, nato častitljivi donavski monarhiji, še svojemu zvanju in še klicu velikega nemškega sveta, čigar južna marka je dežela in zato poklicana, da vse svoje sinove vzgoji temu visokemu smotru.

»Takó je,« je potrdil s svojo priljubljeno besedo ravnatelj v tretje in zaključil: »Zdaj pa na delo, mladi moške!«

Pripravil se je, da bi šel s komisijo in gospodi, ki niso imeli posla z nadziranjem. Pa se je ustavil in vprašal še enkrat:

»Užnika Pavla torej še ni?«

Dijaki so potrdili in je vprašal, ali morda kaj vedo, čemu ga ni. Ali morda kdo stanuje z njim skupaj?

Vzdignil se je Andrej Raznožnik in povedal, da je odšel njegov drug zarana z doma, ker ga je bila obiskala mati, ki jo je spremljal nato na postajo.

»Pa se je menda še sam z njo odpeljal domov,« je dejal šaleče se ravnatelj. »So viel Mutterliebe ist nicht am Platz!* Za zgled v nalogi je ne omenjajte.«

»Iiich ggglaube... zdi se mi,« je zajeceljal tedaj, ne da bi se bil kako javil, slabotni meščanski Lausegger, »da Užnika sploh ne bo.«

»Sie ggglauben?« je posluhnil in ga oponesel ravnatelj, »kaj pa veste?«

Jecljač je s težavo povedal, da je slišal govoriti, češ, da so to jutro gnali stražniki nekega osmošolca.

»To bi bila pa res čast za závod,« je odvrnil ravnatelj in se odpravil. Dijaki so vstali. Čuli so govoriti profesorje na hodniku. Tudi sami so se bili razvneli ob čudni novici jecljavega Lauseggerja.

* Tolika ljubezen do matere ni prava.

»Delajte, čas hiti,« je zaklical profesor, ki je ostal v sobi, da bi nadziral. Pa je vstopil tisti trenutek neki njegov tovariš, ki ni imel opravka pri maturi, pošepetal prvemu nekaj na uho in potrdil, ko je germanist dvomil. Zdajci pa se je vzravnal in dejal proti dijakom:

»Pišite marljivo in se nič ne razburjajte. Moram h kratki in nujni seji. Vrnem se vsak čas. Gospod tovariš tukaj me nadomestuje.«

Šel je. Med dijaki pa še ni bilo prave zbranosti. Neredni med njimi so izkušali izkoristiti to ugodno priliko. Iskali so v knjigah in zapiskih, ki so jih prinesli s seboj, ali ne bi kaj našli, kar bi sodilo v nalogo. »Unrest ali Unrast? Paracelsus, kajne? Donnerjeva Pieta na Krki. Tomaž Koschat, Pernhart, Tschabuschnigg, Pichler,«* je šumelo o častitljivostih koroške zemlje in le dvoje ali troje drugih dijakov je na tistem po svoje štelo: Brižinski spomeniki, ustoličevanje, celovški rokopis, Megiser, Matija Majar, Jarnik, Slomšek, Einspieler...**

Profesor nemščine se je vrnil. Bil je narejeno in pretirano slovesen. Nekaj trenutkov je togo krotil svoj jezik in ni hotel govoriti, čemu je bil izredno pri seji. Pa je mlado dijaštvo nekam nagonsko spoznalo, kako bi že rad povedal. »Kaj je torej z Užnikom?« je zašumelo potajeno v razredu.

»Mirujte in pišite,« je vzkliknil tedaj profesor. »Užnika so res prijeli. In to je prvo. Drugo si lahko sami mislite.«

»K maturi ne bo mogel?« je vpraševalo izmed dijakov. Profesor ni ne potrdil ne zanikal. Togo užaljeno in ogorčeno je dejal:

»Das kommt davon, weil es politische Hetzer im Lande gibt, die uns die Jugend verderben — to je zato, ker so politični ščuvači v deželi, ki nam mladino zavajajo.«

Ostrmel je in utihnil. Dvoje neskončno poštenih in nedolžnih oči je zastrmelo vanj, vpraševalo plaho in očitajoče. Profesor je poznal dijaka, ki je znal tako gledati. Vedel je, da je slovenskih staršev sin, a je

* Znameniti pisatelji in umetniki nemškega duha.

** Slovenske koroške prosvete mejniki.

moral tudi priznavati, da je njegov najboljši učenec. Ta trenutek, ko je videl tedaj, kako brezmejno zmedeno in ubito je pogledal ob njegovi besedi nanj ta najlepši njegov dijak Andrej Raznožnik, je upadel v svoji narodnostni nadutosti,

»Raznožnik,« je vzkliknil, »ne umejte narobe. Vas ne mislim. Vi ste pameten. Vaše knjige so Goethe, Schiller in Grillparzer, ne pa anonimen pamflet pod imenom Iz koroškega vilajeta.«*

Dijak se je dvignil, poslušal molčé, prebledel in nato molčé sedel. Zagledal se je v list pred seboj. »Der Güter höchstes — najvišja vseh dobrin je pač materina ljubezen in pesem,« je bral in ni nič umel. Profesorjeve besede so mu bile v ušesa in tolkle na srce: »Vaše knjige so Goethe, Schiller in Grillparzer, ne pa anonimen pamflet pod imenom Iz koroškega vilajeta.«

Dijaku je sililo nekaj nepoznano grenkobnega v grlo. Dušilo ga je. Hotelo se mu je zavpiti in zaplakati na glas. Hotelo se mu je, da bi planil, pograbil papir, ga raztrgal, zmečkal, vrgel učitelju pod noge: sam se laži, jaz se ne morem! In bi šel.

»O najvišjem in najbolj vrednem na svetu naj pišem,« je trpel, »o materi svoji, o njeni ljubezni in njeni pesmi? O kakšni pesmi? O Goethejevi? Mar me je take mati učila? Mojo, slovensko me je učila. In s to pesmijo, tako je na Koroškem, ne le da je glasno peti ne smem, sovražil naj bi jo! Tako je z materino pesmijo na Koroškem!«

V drugo smer se je zamislil:

»Ubogi Užnik! Le kaj takega jim je naredil, da so ga zgrabili? Saj je miren in pameten človek in z materjo sta bila skupaj. Kakšne in čigave žrtve hočejo spet? Zborovali bodo danes proti slovanski politiki na Dunaju. Z dežele so poklicali svoje ljudi, krčmo in žganjarno, učitelje in logarje in biriče. Pijani so se morda usuli iz vozov, zadeli v Užnika, ki utegne vzkipeti, padli po njem in se je branil. Tako je. Napadli so ga pa ga zdaj črnijo in dolžijo upora, izdajstva, bogve česa vsega.«

* Knjiga, ki je izšla l. 1913 in pravično opisuje narodne krivice koroških Slovencev.

Pa se mu je obudilo zopet v misel, kakor je bil rekel profesor o knjigi Iz koroškega vilajeta.

»S knjigo bo v zvezi,« je ugenil tedaj, »vedo, da jo je bral.«

Skoraj objestno je občutil: »Tepci, o meni, da jo tudi poznam in imam, ne vedo, ne verjamejo!«

Pa se je pri priči njegova objest unesla. Spomnil se je, da na profesorjevo priznanje ni odgovoril, da ni odklonil, češ, da so mu Goethe, Schiller in Grillparzer ljubši nego zgodbe koroškega slovenskega gorjá.

»Užnik, Pavle,« je vzdihnil v sebi. »Zatajil sem te, zatajil! ...«

2. »Drô!«

Dve uri ste bili že pretekli Raznožniku, ne da bi se bil lotil pisanja. »Ljubezen pa je najvišja,« je začel, svobodno se naslonivši na besedo apostola Pavla, pa mu je zvok tega imena zopet razpršil misli, ki so se bile začele usrejati, da je bil zopet ves izgubljen v čudni doživljaj tega dne, v nejasno in nepoznano nesrečo, ki je bila zadela Pavleta Užnika. In zopet je vstajal žolč v njem in onemogla boleost: »O lepoti in najvišji vrednoti, o materini pesmi naj pišem? O Užnikovi? Mar morem in smem? Prav zaradi te pesmi gonijo in strahujejo. Užnikova pesem! Zakaj jo prepovedujejo, če je najvišje? Zakaj jo hočejo zadušiti in ubiti? Mar ni materina, če ni njihova?« Misel, kaj bo zdaj z Užnikom, ga je še bolj zmedla. »Mature ne bo imel,« je vedel, »pa za vojaka so ga potrdili spomladi. Za tri leta bo moral iti služiti. Prostovoljstvo mu je šlo po vodi, visoka šola, napredovanje. Tri leta vojaščine, to mu je pot, ali pa bogoslovnica, če ga sploh tako sprejmejo, in pa samostan.«

»Drô!« mu je zatrepetalo na ustnah. Bilo je njegovo in Užnikovo dogovorjeno, samo njima znano geslo, parola, s katero sta obnavljala duševno prijateljstvo, ki se je bilo tako čudno in vendar prirodno razvilo med njima. V to duševno sorodstvo pa nista stopila pod vplivom skupnih stanovskih opravkov, ki sta se učila kakor prej vsak po svoje in zase, marveč pod osredjem nekega drugega svetá. Ta svet je bila

živo prebujena narodna zavest, je bila ljubezen, ki je dotlej skoraj nista poznala, a se je zdaj začela prirodno, času in njiju letom primerno razcvetati v njiju dušah, kakor se je bila nekoč podobno razvnela v Urbanu Jarniku in Matiju Ziljskem. Tihi in trpni koroški zanos njiju mladih src je razvnemalo spoznanje tega, kar se je tedaj spočenjalo okoli njiju. Vedela sta za vedro prosvetno gibanje na sosednem Kranjskem in Štajerskem, verjeti sta morala v pogum in opravičenost tega narodnega boja, ki sta sama na Koroškem videvala dan za dnem, kako strahujejo Nemci slovensko ljudstvo, njiju najbližje znance, prijatelje in sorodnike, in vsi od kraja: v šoli, v uradu, na deželi in v mestu; le želeti sta morala, da bi tolika odločnost kakor na Kranjskem oživela tudi na Koroškem, in sta hlastno prebirala v domačem listu vesti o društvenem in prosvetnem življenju njiju lastnih rojakov, o vstajenju — izraz, ki jima je tako sladko pel iz Gregorčiča! — svojih bratov in sestrá, gosposvetske slave, slovenske tisočletne besede in pesmi. In potem Krek, in potem sijajina slovanskih zmag na Balkanu, misel političnega bratstva s plemiškimi Hrvati, vsa pomlad jugoslovanskega preporoda od Adrije do knežjega kamena... in na koncu strašni J'accuse*... knjiga o koroškem vilajetu. S trpko in svojemu značaju koroškemu lastno molčečnostjo sta začela mrziti kričavo, puhlo in krivično nemško gonjo proti slovenstvu, Südmarko in Roseggerjev milijonski fond, himno o straži na Reni, frankfurtarska banderca, zlostni pozdrav Heil!, strupeno farizejski Grüß Gott! Dan za dnem pa je ob tej bolesi kapljal žolč v njiju duši še od tam, odkjer je stokrat huje troval in žgal, iz krajev »mrzle domačije«, od Balkana, kjer je Srb tepel brata Bolgara in avstrijski in italijanski imperializem spet izmišljal svoboščine kraljevini Albaniji, od Ljubljane, kjer se je Slovenija delila v divje se goneče in psujoče tabore, od Dunaja, kjer je vlada dušila slovanske klice po pravici in so Poljaki brate za denar izdajali, od Dunaja, odkoder so vpoklicevali vojaštvo in ga oblastno ošabni pošiljali na srbske meje... V eni svojih takemu

* Tožim!

razmišljanju posvečenih ur in pogovorov sta se bila dijaka našla do zadnjega. »Ljubezen, le ljubezen in složnost nas bo odrešila,« je dejal Užnik. »In delo,« je dopolnil Raznožnik. »Drô!« Tako je postala neznatna besedica klic njiju skupne ljubezni in misli.

»Drô!«

Andrej Raznožnik se je zdramil. Ura je šla v pol enajstih. Dijak je zaprl oči, zagrizel ustnice in se ves zagledal vase. Strašno je delal in mislil nekaj trenutij. Nato se mu je obličje razvezalo.

»Drô!« so se mu gibale ustnice v neizgovorjeni besedi. »Nemec me je prej javno priznal. Mar naj se osmešim? Da nisem o ljubezni in pesmi nič zapisati znal? Da nisem najboljši njegov, da nisem Slovenec, Andrej Raznožnik iz Podjune, kjer je bil magister Andreas doma, moj ded, ki v Železni Kapli počiva? Drô! Zemlja moja, pesem moja, zapoj! Misel vnemi se, naj pišem, naj povem, naj odkrijem, kakor čutim, ljubim, verjamem in kolnem...«

In ko mu je bilo še vedno tesno in mračno pred duhom, kakor iz čudne dalje je dahnila nenadna doznava vanj. Kako že, kako ga je učila mati? Kadar delo ni šlo in ni šlo izpod rok? Za verne duše, naj vzdihne, v imenu Očeta in Sina in svetega Duha...

»Za verne duše!« je tedaj vzdihnil dijak, »v imenu Očeta in Sina in svetega Duha!«

Ob poli ene je oddal svoj spis. Ni ga utegnil prebrati še enkrat. Učitelj nemščine mu je vendar drugo jutro čestital. Še celò vedro po koroško:

»Drô!«

3. »Proč, morilci!«

Ko se je vrnil Raznožnik iz šole na stanovanje, je našel sošolca Užnika doma. Sedel je za mizo in glavo podpiral z rokami. Pred njim na mizi je bila majhna fotografija. Ko je zaslišal, da se vrata odpirajo, jo je hotel skriti. Ko pa je videl, da je prišel Raznožnik, se je premislil. Medel nasmeh nekakšne zadrege mu je obrobil ustnice. Stegnil je roko s sliko proti sošolcu in dejal trudno:

»Z materjo sva se včeraj fotografirala, lej pa mi je že zgotovil. Zadéto, kajne? In poceni. Za spomin!«

»Za spomin na maturo, kajne?« je vprašal Raznožnik. »Bridke spomine boš imel. Le to mi povej, kako je vse to prišlo. Menda vendar nisi kaj nevarnega počel?«

»Torej že nekaj veš,« je dejal Užnik s trepetajočimi ustnami. Zdelo se je, da se bo zdajci razjokal.

»To vem,« je odgovoril Raznožnik, »da te ob osmih ni bilo v šolo in da so kmalu za tem profesorji zbovali. Na policiji da so te prijeli...«

Glas mu je neprirodno zastal. Spomnil se je bridkega občutja v šoli, ko je moral pred svojo najbolj tiho vestjo prenesti očitek, da je prijatelja zatajil. Zdaj, ko mu je stal Užnik pred očmi z vsem svojim čudno trpnim, a vendar nekim grozečim značajem, je čutil obnovljeno bolečino prav istega očitka: Odpuščenja ga prosi, zatajil si ga...

Togo in skoraj vihravo površno je pripovedoval Užnik o vsem, kar se mu je bilo zgodilo na postaji in poslej. V tem roku da ni mogoče več maturirati. O vsem drugem da bo določal šolski svet, gospod nadzornik in morda celo naučno ministrstvo.

»Vsaj še nekaj upanja,« je dejal Raznožnik, »piskati bo treba uglednega priprošnjika.« Užnik se je suhotno zasmel in dejal hripavo:

»Priprošnjika? Ali mi ga mar veš svetovati? Vem za take, ki bi se radi potegnili zame, a niso ugledni. Kaj sicer ne spregledaš, kam pes šapo moli? Ali ne uganeš, kako jim je ta moj zločin kar všeč, ki bodo zdaj mogli zgledno, eksemplarično, kakor pravijo, postaviti svarilni zgled? Ali je zato sploh dostojno, da bi se poniževal? Ne! Krivica je krivica. Zato se ne bom poniževal, postavno uprl in pritožil pač.«

»Ali si kaj mislil glede vojaščine?« je vprašal neposredno in miselno dosledno Raznožnik.

»Mislim!« je vzkliknil razdraženo Užnik, da je Raznožnik kaj lahko spoznal, kako Užnika prav v tem oziru skrbi, ali bo le mogel še pravi čas zadostiti vojaškim predpisom glede enoletnega prostovoljstva.

»Posvetovati se moraš z nekom, ki vse to ume,« je dejal mirno Raznožnik, nakar je Užnik povedal, da spričo takih razmer sploh ne misli več na maturo doma in da se bo priglasil kamorkoli, v Kranj, Ljub-

ljano ali pa celo v Celje in Maribor. In zopet mu je prigovarjal Raznožnik, naj se tudi glede tega pouči pri večem človeku.

»Pustiva zdaj to,« je tedaj vzkliknil Užnik živčno. Izvlekel je cigareto in jo prižgal. Raznožnik se je začudil, dotlej ga ni videl tobakariti.

»Kaj neki,« je dejal obešenjaško Užnik, »kot prostaku mi pojde poleg groša še zavoj tobaka. Ali ni čas, da se mu privadim?«

Neposredno nato pa je vprašal navidezno mirno, kako je bil naslov nemški nalogi. Raznožnik mu je povedal.

»Lepo,« je vzdihnil Užnik. »Pisal si gotovo čudovito. Jaz bi bil morda tudi. Ne! Saj nikoli ne spravim nad zadostno.«

»Kdo ve —« je odvrnil Raznožnik in utihnil trpko, domislivši se, kako ima njegov sošolec res to posebnost, da tolikrat »mudi«. Neskončno žal mu ga je bilo. Vso prijateljevo boleost je občutil pa je zavpil:

»Lumparija! Vsega je le tista baba kriva.«

»Je pa ni,« je dejal navidezno mirno Užnik. »Za karte, da sitnari, jo višji ženejo in izobražena ni. Se pač po svoje vozimo po Koroškem. Ampak za tisto laž, za strup, ki je bruhnil iz nje —«

Utihnil je in se le hladno zasmeljal.

»Čakaj,« je dejal nato, »se ji bom zmaščeval. Vest ji bom skušal zbuditi, če je nič pekla ne bo. Vse te dni, kadar bi pisati imel, pa še popoldne se bom nalašč nastavljal tam v veži, da me bo zadosti pogledati mogla in spoznala.«

»Pazi se! Take ženske so zlodjeve,« je menil Raznožnik.

»So,« je odvrnil Užnik, »zato seveda Prešernovih Poezij ne bom jemal s seboj, Anastazija Grüna pa.«

Zastrmel je nekam v prazno in govoril izgubljeno:

»Anastazij Grün. Slovence je psoval. Pa nosijo Kranjci njegove rojake na rokah. Mi, ki nismo nikogar psovali, ki s častjo tudi Grüna beremo, pa smo kakor psi. Vsaka cunja sme pljuvati po nas, vsak mesar nas sme klati kakor svinje...«

»Kako bridko se je spremenil,« je pomislil tedaj Raznožnik o tovarišu, »sovraži, do dna sovraži. Ni bil

zgovoren, pa je postal. Ali je morda nazadnje tako sklenjeno o vseh nas Korošcih, da naj nas tepó, dokler se ne ujezimo do zadnjega in planemo?»

Ni domislil. Le bridko, bridkeje kot doslej le kdaj, mu je vstajal strup v duši in gonobil lepšo misel, da je vendar še pravica na svetu in da je nad svetom, kadar je krivičen, vendar eden, ki nikoli krivice poznal ni...

Kakor je Užnik povedal, takó je tudi storil. Šel je v vežo pred blagajno. Uslužbenka ga je takoj spoznala. Ko se je popoldne in drugo jutro spet vrnil, ji je začelo presedati. Opozorila je stražnika. Ta je sprva skomizgnil z ramami, potem je pa le pobaral Užnika, kaj tu išče. Da čaka, je odgovoril dijak in stražnik mu ni mogel do živega. Popoldne se je to ponovilo. Ko pa je stražnik postal proti večeru vendar že nejevoljen, se je izgovoril Užnik, da pač vedri. V resnici se je nesla prav tisto uro ob šestih silovita nevihta nad mestom.

Naslednjega dne je Užnik svojo pot na postajo pozabil. Domači list je bil prinesel poročilo o njegovi zadevi. Raznožnik pa mu je povedal, kako je ta vest vplivala na Užnikove sošolce. Na Krießmannovo pobudo, s katerim se Užnik ni nikoli spoprijaznil in ki je veljal za duševnega voditelja najbolj zagrizenih nacionalnih dijakov v razredu, so sestavili ti nekako zaupno adresno članom izpraševalne komisije, poudarjajoč svojo vdanost šoli in najvišji državni in deželni oblasti. S kaj prozorno omembo Užnikovega »upornišva« so stremušili za ugodnejšo oceno pri izpitu. Slovencem, zlasti marijaniščnikom, lista sploh niso dali podpisati; uprl se je pošteni Hochkofler, dočim so vsi drugi podpisali: Jaritz iz Žihpolja, Lučovnik, Mak, Kusternik in Ječmen.

»Drô!« se je zasmel Užnik, ko je to slišal. »Ali nisem rekel, da bo za Krießmannom prišel še Jetztmann?«

Ne da bi Užniku kaj povedal, je bil Raznožnik tiste dni skrivaj na svojo roko zbudil zanimanje za sošolčevo nezgodo pri dobrotljivem in uglednem duhovskem gospodu, ki je imel tudi s šolskim svetom zveze. Vesel tega svojega dejanja, ki se je z njim

mislil zbog svojega »izdajstva« nasproti prijatelju nekako opravičiti, je pričakoval skorajšnjega uspeha in mu zato tudi ni bilo po volji, da je hodil Užnik na postajo in da je domači list o zadevi poročal. Vedel je, da bo tudi ta novica, kakor vsaka podobna, kakor sploh vsaka slovenska pritožba znova »izzivala« za izzivanjem bolno nemško družbo, te »smrkave kure«, ki jim pri vsaki slovenski besedi že čampelj zraste, kakor sta bila z Užnikom ugenila pred kratkim z lepo podobo in še lepšo domačo besedo. Ko je tedaj spoznal tiste dni, da se Užnik ne zna in noče krotiti in kar navprek sošolce zbada, mu je prigovarjal, naj gre domov. Užnik ga je začudeno zavrnil. Raznožnik je sam umel, da Užniku v takih razmerah ni moči k materi domov. Da bi ga vendar vsaj malo raztresel, mu je prišla tedaj srečna misel v glavo.

»Odpočiti se moram,« je dejal v soboto po zadnji nalogi. »Vreme je lepo, pridi z menoj na moj Ojstrc.«

»Na Obir?« je posluhnil Užnik in se zagledal nekam v prazno.

»Pridi,« je prosil Raznožnik.

»Prav,« je dejal Užnik. »Sit sem Celovca. Grem. In če bi ta čas stari zmaj oživel in nekaj ostude v mestu otroval, ki se žal, golazen taka, zastrupiti ne pusti, vrnil bi se in dejal: živelo, mesto, nekaj bolj čedno si.«

Pol ure pozneje sta se sošolca odpeljala čez Svetno ves na Borovlje. Od tam sta zavila po Bajtišah mimo Močnikove žage navzgor, po desni nato ob Javorniku in čez Vabovec. S prvim mrakom sta bila v Selah, v tišini te skoraj edine deviške slovenske zemlje na Koroškem, pod bridkim grebenom slovenske Košute. Tu sta hotela prenočiti in se okrepila. Užnik se je uvedril.

»Nisem v nobeni zvezi s poročilom v listu,« je povedal Raznožniku, »vesel sem ga pa le. Posredno po poročilu sem izvedel, kako se imenuje ona božjastnica na postaji. Ugani!«

»Ne morem!«

»Bi tudi nikoli ne. Še verjeti ne boš hotel. Pavla je.«

»Kakor ti Pavel torej?«

»In Užnik kakor jaz Uschnigg.«

Zasmejal se je veselo svoji šali. Potem pa je ujel domačo hčer, brhko deklico, za roko in dejal:

»Drô, Mojci* moja! Zdaj bi tudi jaz imel doma takole sestrico, kakor si ti, pa mi je že pred desetimi leti umrla.«

In skrivnostno in bolno je dodal:

»Pa saj je ne pomilujem. Le eden več bi bil doma, ki bi z materjo jokal.«

Gledal je nato bolno dekletu v lice in dodal:

»Verjemi! Jokal, sem rekel. Zaradi mene, študenta sprijenega in iz šol spojenega...«

»Spremenilo ga je, vsega ga je obrnilo,« je pomislil zopet Raznožnik pretresen ob prijateljevi nesreči. In zopet mu je potrkalo na vest in je občutil kot strašen greh, da je bil v šoli Pavleta zatajil. Streslo ga je. Zdrznil se je in vzkliknil proseče:

»Pavle, odpusti, nikoli več!«

»Drô!« je odgovoril Užnik. Raznožnik ni vedel, ne ali ga je prijatelj umel, ne ali ga ni...

* * *

Tista pot drugo jutro po maši je bila dijakoma ena sama vedra pesem. Odeta v vonjivo rosno mrč visoke medgorske doline sta spešila proti Šajdi v visoko solnce, ki je rastlo izza Male Košute, Kališnikovega turna in Križeve kope pa se sejalo v hosto in bukovje v bregovih in strminah na Setičah in Bukovniku. Pod Véliko pečjó sta se začela spenjati v višino, se zasopla in postajala, se ozirala na pot, ki sta jo prehodila. Solnce je šlo v poldan, ko sta prišla v višji planinski svet visokih pašnikov, ki še niso bili docveli in ozeleneli. Mrki severni prepadi v trpki senci večne odsojnosti so jima za trenutek ustavili hojo, prvi pogled je zajel sproščeno in široko vso tiho lepoto v Podravju proti Tinjam in spodnjemu Rožu, Sojnico od Golšovega do bridke Škrbine nad Dravo pri Mohličah, cesto in vodo, log in polje prav od Svetega Jakoba v Galiciji in Šmarjete v Rožu pa do Žihpolja in Humberka, Celovca in do Gospé svetá v gmajni okoli vojvodskega prestola, ki ga je Užnik imenoval grobni spomenik koroške slovenske slave in časti.

* Korošec zove Marijico Mojci, odrastlo pa Mojca.

»Koroška, tvoja Podjuna, Andrej,« je vzkliknil Užnik.

»Domov vidim,« je rekel mirno Raznožnik in pokazal z roko proti Dobrli vesi. Užnik je dejal vzhičeno:

»Čuj, zvonil!«

V resnici je bilo slišati glas zvonov iz nižine. Stoterokrat ena slika nedeljskega poletnega nastroja okoli poldne je vstala Užniku in Raznožniku pred duhom. Brez senc je ležala zemlja pod njima, bohotna rast plodovitega polja, žitno polje rži in še pšenice, ki je Rož ne pozna. Izza Górice se je nesel po sinjini daljnega neba teman oblak. Zagledanima in zamišljenima v kraj in obzor se je trenutno nekam stesnilo pri srcu. V tistem trenutku je namreč udarila od planinskega doma sem gori znana in neprijazna pesem nemške bolno narodnostne vzhičenosti.

»Prav nama je,« je dejal trpko Užnik, »slovenskemu poldanskemu zvonu se nisva odzvala, zdaj, če hočeš, hajlajva s temi tu doli. Fest steht und treu die Wacht — beim Wein, fest steht und treu die Wacht, die Wacht beim Bier.«*

Oblak, ki se je bil potisnil izza Górice, se je grmadil vse više in širje. Slovenski svet nad Velikovcem je legal v senco.

»Podjuna,« je rekel Užnik čez kratko, »čudno ime. Odkod neki je?«

»Rimska Juenna vendar,« je povedal Raznožnik in se ozrl z medlim nasmehom na sošolca. »Maturant, pa ne veš za rimsko cesto mimo Globasnice na Celje.«

Užniku se je skremžilo lice. Raznožnik je videl in dejal toplo:

»Ne zameri! Nisem te hotel spomniti bridkega. Ušlo mi je.«

»Kaj neki,« se je otresel Užnik Andrejeve vljudnosti. »Hitiva, uživajva! Nadlega tu doli pri domu je vstopila, da se okrepča. Ne bo jih še sem gori. Takole! Sedim, pijem tvoje bogastvo in se krepčam, rimska Juenna. Ti prijatelj pa uči in razkazuj. Za prvo, Dobrila ves, kjer je Andrej Raznožnik doma...«

* Trdno stoji straža pri vinu, trdno stoji pri pivu. Parodija na znano pesem Die Wacht am Rhein.

»V Dobrli vesi«, je govoril Raznožnik, »pri starših, bratih in sestri, Podkrnosom pri stricu, v Grabštajnu pri teti, pri žlahti v Lovankah in Globasnici.«

»Hvala Bogu, da le v Krießmannovem Žrelcu nič,« je dejal trpko Užnik. »Ali učiteljica Summerer še takó strahuje slovenske otroke?«

»Ne baháj,« je dejal veselo Raznožnik, »tudi v Rožu se učiteljstvo ne boji slovenskega žegna. Kuster-nik v Borovljah, Mak v Svečah, Žihpoljčani...«

»Umolkni že,« je vzkliknil Užnik trpko. »Iz zemlje naj jim roka poganja neusahla in miru naj ne najde, ki je mater udarila pa zdaj še nedolžno Koroško bijè.«

Oblak, ki se je bil razvlekel preko Djekš do Krke in blizu do krajev ob celovški cesti na Velikovec, je ogrinjal skoraj že ves svet onkraj Drave. Noben zvon se ni več oglasil v višino.

»Tu doli pri vas nekje je kraj Slovenje,« je dejal Užnik.

»Pod Svetim Simonom«, je pritrdil Raznožnik, »in Sveto Hemo pri Globasnici.«

»Pod Peco? Srečne Slovenje! Kako dolgo še, da bodo na Koroškem edine?« Zajel je z roko v velikem polkrogu in tožil: »Pa so bile nekoč tako na široko, do zadnjih zelenih gorá, do snegov. Fej, imé Koroška! Ubila je Matjaževe Slovenje.« In še širje je zajel z roko preko Štajerske in Kranjske in govoril: »Ena Slovenija, ena Matjaževa vojska! Kdo jo je ubil? Nemški cesar na Dunaju, cesarska kancelija in kronovina. Divide et impera!* Matjaževa vojska so zdaj janičarski polki št. 7, 17, 47, 87, 97.«

Iznenajeno, skoraj plaho je pogledal Raznožnik na razburjenega prijatelja. Z medlim nasmehom ga je skušal pomiriti in pokarati obenem.

»Pavle,« je dejal, »ne sovraži preko mej. To smo, kakor nas je oblikoval čas. Mislím, da nas ne ubija Avstrija.«

»Vem. Nemštvo nas gonobi,« je odvrnil Užnik nestrpno, »in Avstrija je stara postala pa neumna. V lastni hiši ne zna več gospodariti. Verujem v pravico

* Deli, razdvajaj pa vladaaj.

in pamet. Ultima erit in orbe!* Videl boš, doživel. Avstrija danes in včeraj, jutri nič več.»

Tiho in pokojno je odvrnil Raznožnik:

»Pavle! Bojim se zate. Ljubi, ne da bi črtil. Slovenec si, furor teutonicus** ti ni v krvi. Nisi naturen, če bruhaš drzko. Prepusti usodo narodov višji modrosti.»

Bolno je zamahnil Užnik z roko. Trpko do skrajnosti je odgovoril s trepetajočimi ustnicami:

»Na mojem bi morda še bolj trdo povedal in občutil, kakor pa sem jaz. Pa zameri ali ne zameri, tako mislim, pa je, in tako bom tudi povedal. Pri nas na Koroškem, na Štajerskem in na Kranjskem, proti toči zvonimo. To še znamo. To tudi, kako gre plát zvoná biti proti ognju; le za staro pravdo ne moremo zmajati bronastih žrel kar nič. Prepali smo, degenerirali. Pa naj bo takó v višji modrosti. Dobro mi ni. In da ti po pravici povem. Saj se mi je prej hotelo moliti, ko je zazvonilo. Pa sem pomislil, da na ta slovenski zvon slovenski otroci nemško moliti morajo, in sem srce zaprl in dejal: Četudi sredi Boga, visoko na Obirju; na Koroškem ne molim več!«

Raznožnik je vstal burno.

»Pavle,« je vzkliknil, »to je greh. Pavle, Bog ni ne Slovenec ne Nemec.«

»Ni,« se je rogal Užnik, »pa je Nemec škof Kaltner in Pij X. Lah.«

»Pojdiva,« je dejal žalostno Raznožnik. Nemška beseda spred planinskega doma se je zopet oglasila. Oblak znad severnih planin je bil zagrnil v senco Klopinsko jezero, Sinčo ves in Dobrave. Vidno je šla senca vse bolj na jug proti goram in prisojni brežini, ki daje Koroški pet hektolitrov domačega vina žitrajca. Kislo vino! Premalo slovenskega solnca ima in kar goré nemškega mraza...

»Za veleizdajalca in brezverca me ne boš menda ovajal,« je vprašal tedaj pikro Užnik.

»Ne bom te spoštoval, če se sam ne boš,« je odvrnil Raznožnik, »pomiloval tudi ne, če se sam pazil ne boš.«

Užnik ni odgovoril. Videti je bilo, da mu je odleglo, ko si je bil olajšal dušo s svojo bridko izpovedjo.

* Zašla bo na svetu.

** Nemška razbesnelost.

Pohlevno, skoraj proseče je spregovoril šele čez dolgo, ko sta s prijateljem krenila že visoko pod vrhom v globel podkajnskega potoka, ki jima je iz nižine navzgor grmel zamolklo čez visoki slap.

»Boš li hud? Če si mi prijatelj, ali naj se ti ne zaupam ves in pa tak, kakršen sem? Komu drugemu naj potožim pa kje, da bi bolj skrito bilo, kakor je bilo tu gori?«

Raznožnik mu je molče podal desnico in dejal:

»Stopiva! Povedati moram, da imam tudi tukaj doli nekaj žlahte. Tam bova počila in se okrepila.«

»Kje pa?« je vprašal Užnik.

»Pri Kužniku se pravi pri hiši,« je odgovoril Raznožnik.

»Pri meni brez K,« se je uvedril Užnik in se zasmel: »Hej, saj res. 'K' zamolkne nam Rožanom in Podjuncem. Lej, pa zdaj šele umem, kaj znači to moje ime. Če se ponemčim, noben Uschnigg ne bom že radi tiste ženščine v Celovcu, Herr Pestner, Herr Aussatz, Herr Paul Grindner, če hočeš, pa.«

»Ne lajaj mi preproste in poštene žlahte,« je odvrnil Raznožnik slovesno, »z nemškimi priimki najdeš pri nas in Kranjcih dovolj zlatih ljudi.«

»Ne lajam, Nemce bijem, ki pravi niso,« je ugovarjal Užnik. »Revizijo našega imena terjam: Matschiedl — Močile, Strau — Struga, Frög — Breg, Duell — Dol.« Šaleč se je dostavil: »Greinfurt za naš Cvelóvec, da bi cvilili in jokali vsi tisti, ki zdaj naših krajev sveto ime sodijo, bičajo in na križ pribijajo.«

Kar objestno se je nato zasmel in se spustil predrzno naglo po stezi navzdol. »Hitim, da se okopljem pod slapom,« je klical, »ki vabi in kliče glasno, zraven pa pojem novo pesem svoje domovine. Takale je: Slovenec tu, Slovenec tam, domov več siromak ne znam. Za kraj prav vprašati ne vem, ker prav povedati ne smem.«

V skokih se loveč nizzdol od debla do debla je vpil:

»Čajna? — Nötsch, Žihpolje? — Maria Rein, Žrelec — Ebenthal. Mag sein! Weizelsdorf — to je Svetna vas, iz Edlinga smo in ne iz Kazaz! Tinje, Glinje, Brinje, Svinje — Breinach, Schweinach vse na -ah, da me je

kar strah. Vogrče so Rinkenberga, Korte — Trögern. Ebriach? Augsdorf, Augsburg? Loga ves in Logi grad, od Zadnice, ki nikjer ni zad. Iz Dobrle vasi, to je iz dobráv, dobóv in debrí. Kaj pa še! Iz Merjaščega, iz Eberndorfa smo doma, tam blizu Sinče vesi, ki se ji po nemško Kühnsdorf veli, in radi tegà, Mojci, da veš, en mlad koroški študent nori, holadró, holadrí...»

»Bog s teboj, prijatelj Pavle,« je mislil sam pri sebi Raznožnik in pomiloval svojega sošolca. »Obir te ni potolažil, še se pase in se bo pasla bridkost po tebi. Bog ve, čemu ti je to breme naložil in to preizkušnjo poslal. On je moder, On je dober, On ve, On naj te vodi, váruje in pripelje, tebe, mene in nas vse...«

V preprosti kmetiški hiši sta se prijatelja uro pozneje okrepila za nadaljno pot čez Blato in po cesti mimo Zagorja pod Kamensko goro do Kamna, kjer sta sedla v večerni celovški vlak. Pol ure kesneje sta izstopila v Celovcu. Osuplo sta gledala. Kaj neki se je bilo zgodilo v mestu, da je šlo vse pokonci? Kmalu sta vedela. V Sarajevem so bili ubili avstrijskega nadvojvodo Franca Ferdinanda.

»Moj Bog,« je vzkliknil Raznožnik v toplem sočutju do visokega gospoda in v motni slutnji, da se spoččenja nekaj strašnega zanj, za nesrečno ljudstvo, ki se je napadalec iz njega rodil, za vse tiste, ki so že do tedaj trpeli očitke, da izdajajo. »Koroška naša, moj Bog,« je ponovil. Užniku se je obličje čudno spačilo. Vsa toplota je ugasnila. Le oči so sinile mrko. Ustnice je zgibal in rekel trpko:

»Sinča ves — Kühnsdorf. Drô!«

* * *

V ponedeljek, dne 6. julija, ko je stal Andrej Raznožnik pri zeleni mizi in še ustno dokazoval svojo zrelost, je mesto Celovec zopet manifestiralo in prosvedovalo. Ulica je vpila in preglušala modrost dijakovo. Ni je preglušila. Komisija mu je morala priznati odliko. Zrel, svoboden je stopil okoli ene popoldne iz šolskega poslopja in krenil proti domu. Pa je obstal. Gruča znanih mu ljudi je stala na križišču dveh obljudenih ulic. Bili so njegovi sošolci in so vpili. Sredi med njimi je stal Užnik. Prerekal se je s Krießmannom.

»Domov se poberi, s svojo prisotnostjo onečáščas to uro in ta kraj«, je dejal Krießmann. »Provociraš!«

»Izdajalec, srbski ogleduh,« so potrjali njegovi pristaši, »fej te!«

»Slovenec koroški sem in ne izdajam kot vaš Redl«,* je ugovarjal Užnik. »Provocirate le vi, ki ste renegatje. Fej! Kdor mater taji, tudi domovine ne ljubi! Pljujem na tako čast!«

Ni pljunil. V tistem trenutku pa so le padli vsi obenem po njem.

Raznožnik se je vrgel médnje. Ulica se je zgrinjala od vseh strani. Stražniki so begali skupaj.

»Pustite prijatelja,« je zavpil Raznožnik in vlekel Užnika iz gneče. Težko ga je tedaj udarilo od zadaj po glavi. Izgubil je za trenutek zavest. Ko se je osvestil, je stal izven gneče, ki se je rinila proti Novemu trgu. Nekdo ga je podpiral. Raznožnik je spoznal svojega sošolca Hochkoflerja.

»Kje stanuješ? Pospremim te domov,« je dejal družabno.

Raznožnik je povedal in se obrnil v smer proti šentviškemu predmestju. Hochkofler mu je šel ob strani.

»Neki potepeni čevljar te je s kopitom,« je pravil Raznožniku Hochkofler. »Sunil sem ga pod rebra, da je kar milo pogledal. Ampak, ta sramota! Sošolci se bijejo med seboj in deset njih gre na enega. Schändlich! Sramotno!«

Postal je in posluhnil. Iz ulice, ki sta jo morala z Raznožnikom križati, je bilo čuti glasno vzklikanje in petje.

»Manifestantje,« je dejal hladno Hochkofler. »Pojdiva!« In sta šla. Za njima so rjule množice.

»Nieder mit den Mördern! Proč, morilci! Rache wollen wir nehmen. Krieg, Krieg!«**

»Hörst du? Čuješ?« je vprašal Hochkofler z rezkim pomilovanjem. »Rojaki so mi, pa se jim smejem. Vojsko kličejo. To se jim bo še otepala. Gelt?«

Raznožnik ni odgovoril. Motilo se mu je še vedno od udarca, ki mu je bil vzdignil bolečo bunko. Ulica je

* Znani višji častnik na Dunaju, ki je leto pred vojsko vo-hunil za Rusijo.

** Maščevati se hočemo, vojsko hočemo, vojsko!

rojula bojevito budnico. Raznožnik se je domislil Užnika in vprašal Hochkoflerja, kaj se mu je zgodilo.

»Stražniki so ga odvedli,« je povedal s prav istim hladnim podsmehom, kakor je bil prej obsodil hujskajoče vzklike. »Ima posebno srečo, ta tvoj prijatelj in rojak. Policija mu očitvidno hoče dobro.«

Nato je dejal mirno in hladno:

»Čudim se sicer. Saj ga osem let poznam. Vedno sem imel občutje, da je mož vselej za nekaj minut prekesen. Te tedne sem pa se mi zdi, da se mu na vrat na nos nekam mudi. Kaj ga je izpremenilo?«

»Krivica, ki se mu godi,« je odvrnil Raznožnik.

»Verjamem,« je odvrnil kratko Hochkofler.

Poslovil se je od Raznožnika, mu stisnil roko in šel.

»Še so poštenjaki med Nemci,« je odleglo Raznožniku.

4. Zorne žetve.

Teden dni se je še mudil Raznožnik po maturi v Celovcu. Skrbel ga je zaprti prijatelj. Hotel ga je obiskati. Odslovili so ga, češ, naj pride pozneje kdaj, ko bo preiskava proti obtožencu končana. Raznožnik je tedaj napisal Užniku pismo. Poslovil se je od njega, povabil ga na počitnice k sebi v Dobro ves in ga potolažil, naj zaupa vase in — moli. Ko je zapisal to zadnje, ga je obšlo ganotje. »Ne daj, ne daj, gospod Bog,« je občutil v toplem sočutju se spominjaje Užnikovih bogomrznih besed na Obirju, »ne daj, gospod Bog, da bi ga nesreča primorala in takó pritisnila, da bi še molil na Koroškem, kakor se je ustil. Sam od sebe, v ponižnem in pravem spoznanju pač, preden ga udariš, naj moli. Zaradi matere njegove, gospod Bog, zaradi sestre njegove Mojci, ki je že deset let pri Tebi, zaradi mene, ki sem mu ljubezni in dobrote dolžan.«

Pismo je Raznožnik oddal, ni pa vedel, ali ga bodo Užniku vročili. »Kakorkoli,« si je dejal; »bilo je treba pisati. Naj vedó, da me ni sram priznati, da sem v prijateljstvu z osumljenim in zaprtim. Prijatelja ne bom zatajil nikoli več.«

Pospravil je nato še Užnikove reči in se po kratkem razmišljanju odločil, da bo pisal tudi Užnikovi materi.

Oddal je pismo. Da matere ne bodo pustili k sinu, ni niti najmanj dvomil. Pozneje je izvedel, da je niso.

V dneh najbolj zornih setev in trav se je nato odpravil domov. Čudne reči so se začele goditi na Koroškem. Od vsepovsod so zganjali v Celovec ljudi, ki so bili ovajeni, da so govorili proti državi ali da niso, kakor gre, vdani cesarski in državni misli. Koroški Slovenci, ki so v nedeljo, dne 12. julija, še zborovali na taboru v Št. Jakobu, so spričo vedno bolj grozečih nemških nastopov zamolknili v plahem in trpnem pričakovanju novih krivic, novega nasilja...

Raznožnik je našel na postaji v Dobrli vesi, kakor je bil sporočil domov, naj mu pridejo po prtljago, brata z vozom. Brat je vzel blago in ga odnesel na voz. Pred Raznožnikom pa ste stali dve deklici.

»Katri, Bog s teboj!« je oživel dijak in segel svoji sestri v roko. Potem pa je onemel in gledal osuplo in izprašujoče po drugi deklici, ki je stala ob sestri.

»Kaj pa tako čudno zijaš,« se je zasmejala sestra. »Ali je ne poznaš? Tetina je iz Grabštajna.«

»Anči, ti si to?« je vzkliknil živo Raznožnik. Bila je lepa deklica pastorka njegove tete, omožene z doma v nemškutarskem gnezdu Grabštajnu.

Deklica je v zadregi prikimala. Rekla ni nič.

Brat Hanžej je pristopil in dejal, naj sedejo na voz.

»Sedi, Anči,« je rekla Katri svoji družici po nemško.

»Da slovenski ne ume, ki jo Katri po nemško nagovarja,« se je čudil Raznožnik in vprašal napol v šali, napol zares:

»Kako pa to? Ali se po naše ne razumemo več? Ali se nočemo?«

»Daj Anči mir,« je povedala sestra, »saj se sama sramuje, da je takó hudó pozabila slovenski v nemških šolah. Pa je prav zató zdaj pri nas, da se spet privadi. Za poštarico pojde.«

»Čestitam,« je dejal Raznožnik. Neskončno dobro mu je bilo. Vsa žalost koroškega slovenskega ljudstva, vse nezgode in vse skrbi zadnjih mesecev in tednov je pozabil. Venomer je moral gledati ob bratu na kozlu nazaj v voz v to dvoje ljubkih in lepih dekliških obrazov, ki sta si čudno sličila in bila vendar vsak zase svoj cvet in svoja duša.

»Katri,« je vzkliknil, »verjemi mi, lepa si. A šele zdaj si prvič vsa. Prav res. Ob tvojih očeh Ančine. To je šele poln sijaj!«

Sunil je s komolcem brata Hanžēja pod rebra in vprašal:

»No, kaj pa žinjaš* ti?«

Brat je zmignil z rameni prav po svoji naravi, ki jo je Raznožnik že kar bridko poznal, ljubil in vendar smešil. Hanžej je nagnil glavo rahlo vstran in pogledal od spodaj gori v Andrejevo lice.

»Vzelo te je pa bled si,« je dejal mirno in modro, kakor kak star ded. »Pa tudi vidiš že malo,« je dodal z neko užaljenostjo, skoraj pikro.

»Kaj pa naj vidim? Konja? Tega paziš ti.«

»Ne vidiš ga,« je svoje gnal brat. »Šele tri dni je pri hiši.«

»Hanžej!« je vzkliknil tedaj vedro Andrej, »konj in vol sta ti še vedno več kot brat.«

In ko je tako rekel, se je zopet ozrl po deklicah.

»Si umela?« je vprašala Katri tovarišico po slovensko.

»Sem!« je odgovorila Anči prav tako.

Raznožniku se je zdelo, kakor da je zapela...

* * *

O zemlji »svojih dedov«, tako je bil zaključil Andrej Raznožnik nekaj let prej, ko se je vrnil s počitniškega popotovanja po Koroški, svoje tedanje popotniške zapiske v dnevniku: »Zemlja mojih dedov, božja je: Šent Janž, Sv. Jakob, Sv. Lenart, Šmarjeta osemkrat, Mati božja osemnajstkrat, sveta Hema, Šmartin, Šmihel, Štmohor, Šempeter in Šteben, Božji grob in Križ. Zemlja mojih dedov slovenskih, slovenska je: petdesetkrat vedno spet na Vesi od Niče do Vidrne, od Mizle do Vučje. Slovenska je v Beli, Bistri in štirinajstih Bistricah; v Blatih, Blatnem in šesterem Blatu, na Bregu in Brezju, na Brdu in Brodu, v Črni, v Dobu in Dobravah, v desetih Dolih in Dragah, v Glinjem in Gorju in trojnem Zágorju, v Goričah in na Humu, ob Jezernicah in v Krnici, v Klečah,

* Misliš.

na Kneži, v Kočah, Koritu, v Kotu, na Lazih, na Ledinah, v Ločanih in Ločah, v Lomu, Na Planini in v Rutih, na Osojah, Podgoro in Podgradom, v Selah, na Sojnici, na Suhi, na Tolstem vrhu, v Vratih, na Vrh, v Vodmatu in Želinjem. Slovenski je Celovec, slovenski Beljak, Borovlje, Grebinj in Velikovec, ki je od dedov naša V e l í k a v e s . . . »

To vse sicer ni bila zemlja Andrejevih »dedov«, a če bi bil natančno in bahaško povedati hotel, lepo število krajev bi bil vendarle mogel naštet, kjer so živeli in svoj svet imeli njegovi domači iz Dobrle vasi.

Visoko v stare čase je šlo v cerkvenih knjigah ime Raznožnikov do onega častitega začetnika v Andreju Raznožniku, ki je bil magister in ga je smrt dohitela v Železni Kapli l. 1676. Andreju Raznožniku mlajšemu oče Štefan je imel dva brata in štiri sestre. Stric Andrejev Simon, ki je bil župnik in je umrl, ko je bil Andrej v drugi šoli, je volil svoje skromne prihranke mlademu šolarju. Drugi stric Jernej je živel samodrug s sestro Nežo v Medgorju kot upokojen in samski višji logar. Teta Elizabeta je bila samostanka, druga, po imenu Urša, omožena v Žrelcu z vdovcem Zupancem. Tretja, Polona, in najstarejša, je bila pri bratu za nekakšno staro mater in hišno varihinjo. Svojo ženo Cilko je bil poiskal Štefan Raznožnik v Globasnici pri Jeklovih. Rodila mu je sedem otrok. Živelo jih je pet: Hanžej in Jurij, Andrej, ki se je šolal, sestra Katri in Jože, ki je bil pred leti zbolel za vnetjem možganske mreže in odslej ostal nekam bebast. Teti Poloni, ki so jo vsi kljub njeni starosti le Polonico zvali, je drugoval, ko je postajal ob slabem vremenu mračán. Ona mu je edina znala po volji streči, bajati mu, da je bil miren, in mu tako preobračati, dokler se ni zopet prevedrilo in je mogel navidezno zdrav s svojim krepkim telesom za težkim poslom pri živini, na polju in v gozdu.

»Moj oče Štefan je trden kmet, ki redi krave in vole, prašiče in dva konja,« je pisal Andrej Raznožnik po otročje o svojih domačih, kakor so mu bili naložili za nalogo nekoč v četrti ali tretji šoli; »moja mati Cecilija je pobožna in poštena. Rada se usmili siromakov, tudi brata mojega Jožeta, zaradi katerega velikokrat joče. Jurij je moj najstarejši brat. Oče ga

posebno časti. Hanžej je neroden, a zato pri živini kaj ročen. Pravi, da bo postal prekupec in bo s konji trgoval na Laško. Sestra Katri je mlajša od mene in zelo pridna. Uči se kuhati in šivati. Teta Polona je stara in ve mnogo lepega povedati. Tudi poje, pa tako, da takih pesmi nihče več vaje ni...»

Šest let je bilo prešlo, odkar je bil Andrej po otroško takó popisal svoje ljudi. Od tedaj je imel le bolj o počitnicah več prilike, da je mogel s svojim zorečim razumom in globljim spoznanjem ugibati za zunanjim in vsakdanjim videzom v pravo dušo in čuvstvovanje svojih domačih, v skrito resnico življenja v družini. Pa se mu je hotelo zazdeti že nekaj krati, da doma ni več vse, kakor je bilo. Tako bridko in krepko kot to leto, pa še nikoli poprej. Za prvo kar pri očetu in materi. Videl je, da se je oče močno postaral in spričo svoje prejšnje vedre mirnosti nekam pomahdravil. Iz njegove pikre in razdraženo poudarjene besede, da stari ljudje novih časov ne umejo več, je ugenil Andrej, da nekaj očetu življenje greni. »Nasprotujejo mu na občini kot županu, ali pa mu nagajajo na glavarstvu,« je ugenil. Oče se ni jasno izpovedal, sin pa se ni upal vprašati naravnost. Še huje je občutil Andrej pri materi. Da joče silneje kot kdaj prej zaradi nesrečnega Jože, je videl dijak in ji bral v očeh tudi skrb radi sebe. Vsa trudna, ne, kar ubito ji je plala beseda. Dolgo ni izpustila njegove roke in mu iskala plaho in proseče v oči. »Kaj pa boš zdaj, Andrej?« je vprašala in je odgovoril, da se bo za prvo odpočil. Vzdihnila je in hotela očividno še vpraševati, pa se ni upala in je rekla ljubeče: »Seveda, le odpočij se, le, siromak! Hudó te je vzelo od vélike noči.« Sin pa je čutil in vedel, kaj ji je na srcu. »Mati,« je občutil toplo, sožalno, »o, saj te razumem. Še je tvoja tiha želja, še moliš in daješ za maše, da bi šel za duhovnika. Še upaš in me rotiš molcé. O, kako rad bi ti ustregel, če bi mogel, če bi smel, ki prav nič sposobnosti ne čutim za ta stan.« Z bratoma mu je bilo zbližanje lažje. Prijal mu je plemensko lepi in pametni Jurij, ki je bil s svojimi tridesetimi leti v cvetu svoje moške zrelosti, miren, trpko kmetiški. »Ne, ves tisti kot zadnjič pa le ni,« je nato videl Andrej, a ni dalje razmišljal in je za-

ključil: »Mi bo že Katri vse povedala.« Da, sestra Katri, to živo in zdravo dekle, ki ji je vse potekalo kakor v pesmi, pa je znala obenem umevati življenje takó čudno prirodno in pametno! Le zakaj, je ugibal Andrej, da se ga tudi Katri nekam izogiba, da ne bi morala govoriti, da bi mu ne odgrnila že prvo uro skrite bridkosti v hiši. Takó je bil Andrej neprijetno vznejemirjen radi očeta, matere, brata Jurija in še sestre. Spoznal je, da sta ostala stara le brat Hanžej, ki je bil ves kakor mošt v svojem zanosu za konje, v strasti, ki se mu je bila bolno povečala v vojaški službi pri dragoncih, in pa stara teta, vélika bajalka in tolažnica velikega otroka v hiši, zmešanega Jožeta.

* * *

»Kaj pa Lucija? Ali je ni več pri nas?« je vprašal Andrej nekaj dni pozneje sestro Katri, ko je razobešala oprano perilo v sadovnjaku za hišo. V vprašanju Andrejevem ni bilo nič začudenega, le čisto vsakdanja radovednost, kje je dekla, ki je bila dotlej pri hiši. Pa je kar ostrmel, ko je videl, kako je sestra neprijetno osupnila.

»Katri!« je tedaj ujel s krepkim prijemom sestro za roko, »dovolj mi je! Tri dni že gledam in ugibam, kaj se je zgodilo pri nas. Ne doženem in ne umem. Povej! Kaj pa je z očetom, z Jurijem, z materjo pa še s teboj?«

»O moj Bog,« je vzdihnila sestra, da ni ločil, ali pod silo njegovega vprašanja, ali pa v bolečini, ko ji je stisnil roko. »Pusti me, Andrej!«

»Naj bo karkoli, povedati moraš,« je odvrnil. »Saj se mi že nekam svita, kaj je. Ta Lucija, kajne, je kriva.«

Dekla je bila Kustrova iz Goselne vasi. Poznal jo je, da je čedna, prikupna, pridna in prijazna. Vedel pa je tudi, da je njen oče bajtar in človek na slabem glasu.

»Lucija je kriva,« je ponovil.

»Ne! Ne vem, res ne vem,« je odgovorila sestra težko. »Jaz je ne dolžim ničesar.« Le trudoma, kakor to, je povedala nato še vse drugo. Razjarjen in užaljen, kakor ga dotlej niso nikoli ne videli ne poznali, je

prišel oče Raznožnik pred mesecem dni nedeljskega večera z občine in spodil Lucijo iz službe in hiše, češ, da pod svojo pošteno streho ni in ne bo trpel nemarnosti in sramote. Molčé je povezala dekla svoje reči in šla. Pa se je tisti trenutek, komaj je bila odšla, vrnil tudi brat Jurij s fare. Takoj je izvedel, kaj se je bilo zgodilo. Stopil je pred očeta in mu mirno v obraz povedal, kako misli pa kaj: Lucija da je njegova... Ko je Katri tako povedala, je zajokala. Bratu se je vdala roka, s katero je bil ujel sestro in prisilil, da je govorila.

»Ne joči,« je dejal sožalno, »saj zdaj je vse prav. Zdaj vem.«

Pustil je sestro samo in šel po sadovnjaku na pot, ki je bila zadaj. Ni mislil, kam gre. Nagonsko je šel. Tudi sestre ni nič slišal, ko je zaklicala za njim ljubeče, kakor bi se hotela opravičiti, da mu je napravila bridkost. Šele, ko je pritekla za njim in se mu s solzami v očeh obesila za rame, se je zavedel.

»Andrej!« je rekla vdano proseče. Pogledal ji je v oči, ki so čudno verno in zaupljivo strmele vanj, da je kar umel, kako ji je pri srcu: »Zdaj, ko veš, kako je in kaj, daj, pomagaj. Moder si, oče te ceni in brata boš znal pogovoriti. Potolaži!«

»Dobro je, Katri,« se je nasmehnil brat in prikimaval. Šel je nato svojo pot dalje. Obšel je nizek griček nad vasjo, ki mu pravijo Holm, in se po navadi svojih jutranjih sprehodov pel vse više, dokler ni prišel do tam, kjer mu je prijalo počivati, brati knjige, sanjati in se predajati sladkostim razgleda v podjunsko polje. To jutro Andrej ni videl ne zemlje ne lepote jutranje, ki se je bila stkala v zdravem nastroju nad njo. Z obličjem v solnce in hladno božajočo sapico od gorá je gledal togo sam vase in v občutje po vsem tem, kar je bil doznal, da se je spletlo doma tako vsakdanje, kot že stokrat prej drugod na Koroškem, pa vendar na njegovem domu tako strašno in čudno tragično, presenetljivo, prvič. Ob tem domačem dogodku, ob predočitvi Jurijeve zadeve z Lucijo pa ob njegovem zdanjem razmerju do domačih v hiši in na fari, je pozabljal Andrej te trenutke vse tisto, kar ga je iznenajalo, plašilo in bolelo zadnje čase: usodo sošolca

Užnika, bolečino zaradi naraščajoče nemške nestrpnosti proti Slovencem na Koroškem, strah za nje in za domače, stotero nejasno skrb, vso negotovost bridkega čakanja, kako se bodo razvile vse te velike reči, ki so se začele z nesrečnimi streli v Sarajevem. Javna bolečina je onemela v njem spričo domače, njegova široka ljubezen je molčala ob novi osebni, rodbinski. Zdaj je videl samo svoje ljudi in umel, zakaj se je bil oče postaral, zakaj trpi uboga mati. Tudi to si je živo predočil, kako je neki bratu Juriju pri srcu.

»Nesrečni Jurij,« je mislil o njem tako živo, da je z ustnami gibal; »kdo bi si bil le v sanjah mislil kaj takega o njem! Mar ni pameten? Mar ni prileten? Mar ni miren in razsoden? Mar ni bil doslej vedno pošten in reden? Pa gre in napravi, kakor zmedenci in izgubljeni lahkomiselnih ljudi. Hudoben ni, to vem, in Lucijo misli vzeti, ki se je potegnil očitno zanjo. A da je takó naredil! Sam od sebe? Ne! To deklè, ta Lucija mu je morala prav res kako narediti. Pamet mu je zmešala.«

Tako so mu šle misli, pa se je ovedel takoj drugače:

»To je neumno,« si je dejal, »Lucija, Korošica iz Goselne vasi, ki sva nekoč v isti šolski sobi gospodu župniku odgovarjala po katekizmu, da je šesta: ne prešuštvuj! in nisva kar nič vedela, kakšen neki je ta greh, ni nobena nemarnica. Priložnost pač je napravila, kar je, in Katri, moja mirna in razsodna pa tudi presneto pravična Katri Lucije ni obsodila, ni hotela obsoditi.«

Tako je domislil Andrej o bratu in Luciji. Bolno mu je bilo. Nestrpno, razdraženo je ugibal še dalje:

»Naj bo z Lucijo in Jurijem, kakor že hoče. To je, da nista lepo naredila in se je zdaj treba le vprašati, kako bosta popravila, kar se s svetá odpraviti več ne da. Popraviti, seveda, to morata! O moj Bog! Pa saj to je, to. Kako popraviti? Jurij naj se takoj oženi! Lepo! A kaj pravijo oče? Žensko, ki so jo kot nečedno deklo iz hiše spodili, naj sprejmejo nazaj kot snaho? Štefan Raznožnik, najuglednejši posestnik v vsej Podjuni, plemeniti dedič mogočnih Raznožnikov od sto, dve sto let nazaj? Njegov glavni dedič, njegov najstarejši sin da bo jemal ubogo bajtarsko dekle, ki ima

vrhu vsega še zanikarnega očeta? Lepa žlahta, res! Ubogi oče! Saj ga poznam, da vem, kako mu je, kako je užaljen v svojem ponosu in svojem življenskem stališču; kako trpi, kako se sramuje, kako bi se najrajši skril, pa mora vsak dan na občino, pred može, pred stranke, pred gospódo, ki prihajajo od glavarstva, pred gospoda dekana, ki mu je prijatelj, pred cestni odbor, pred okrajni šolski svet, kjer povsod že vsi vedó o vsem, učitelj, nadzornik, pisar in orožnik, voznik in krčmar, sosed in domačin od podružnice, bajtar in kmet. Ubogi oče! Ali se mu ne mrači v glavi od jeze, ko srečava Lucijinega očeta, radi katerega je že imel raznega posla in opravka na občini in pri orožniških poizvedbah. Lej, potep se zdaj hoče delati lepega, domačega, vsiljuje se in izsiljuje za zdaj le še narejeno ponižno in pohlevno, a že jutri odurno naravnost s pretnjo in psovko.«

O materini bolečini pa je dogledal Andrej z bridkostjo, ki mu je grlo napolnila s solzami, ne da bi jih bil mogel izplakati.

»Uboga mati,« si je dejal. »Takó plemiško slovesna je bila v svoji pobožnosti in verski gorečnosti. S tolikim svetim ponosom je že dvajset let voditeljica in predsednica domače Marijine družbe in še drugih podobnih ustanov. Pa prav iz Goselne vasi ima največ somišljenic. Za misijone zbirajo, Izpostavljeno častijo, močna bramba so slabemu, ki prihaja iz mesta in Nemcev med pobožno naše ljudstvo. Pa mora zdaj gledati, kako se ji je pod lastno streho skotilo grdo pohujšanje. Lepo, kaj, je skrbela za zgledno življenje! Je že Bog vedel, čemu jo z bridkostmi obiskuje. Da sta ji dva otroka umrla na en dan, da je Jože okreval, pa da je bebec ostal. Tako da jo sodijo, misli sirota, in morda sama verjame, da jo Bog tepe. Da je bila ošabna, da je bila mimo resničnega občutja samoljubno tako očitno pobožna. Zdaj prihaja kazen. Greh je že tu, zdaj pa grozi še hujše. Krivica bi se godila, če bi Jurij Lucije ne vzel. A če jo vzame, kaj in kako potem? Ponosna mati Raznožnikova bo morala na stara leta streči snahi, ki ji je bila nekoč za deklo. Prijazno bo morala jemati za mizo možá, ki ji bo žlahtnik postal in hodil njene gostoljubnosti terjat, kadarkoli se mu bo zljubilo, celo

ponoči, tak, kakor bo cepal iz krčme na cesto s kletvijo od žganja in kvart ali pa celò biričem izpod rok...«

Andrej se je vzdignil v strašnem sočutju.

»Mati! Nikar! To nikoli ne bo tako! Bog tegá ne bo dopustil!«

Kakor nekako vedro spoznanje se mu je hotelo razbistriti:

»Mati,« je ponovil na glas, »ne bodiva malodušna. Kaj ne veste več, kako ste me učili, naj napravim, ko nič ne vem, ne kod ne kako? Za verne duše, naj rečem, v imenu Očeta in Sina in svetega Duhá! Za verne duše, mati, reciva, v imenu Očeta in Sina in svetega Duha!«

Težave v njem so se sproščale, čudno zaupanje v samega sebe se mu je budilo. »Te moje počitnice,« je snoval, »zdaj vem, čemu mi bodo. Ne zato, da bi se odpočival, ne zato, da bi svojega življenja pravi poklic ugibal. Zato, da bom domačim pomagal, da bom nositi in trpeti pomagal, da bom tolažil.«

Kar po vrsti je vedel, kaj mu bo delati in kako. Za očeta, ki mu bo na dušo spregovoril: »Oče! Hudó je! Najhujše pa ni, dokler se popraviti da. In Jurij mora popraviti. Najhujše bi bilo le, če hotel ne bi. Najhujše bi bilo, oče, če mogel ne bi. Oče, krivica bližnjemu storjena, je najhujše!« Za brata Jurija je vedel, kako mu bo v tolažbo: »Jurij, ta tvoja neumnost naj bo prva in zadnja. Popravi, kolikor moreš in moraš. V hiši boš gospodar. Daj očetu pa materi pa še nam bratom in sestri potrdilo, da poslej ne boš tjavendan. S tem, kar si bil zdaj počel, si vse Raznožnikove zavrgel. Zasluži si novo vero vase pri nas. Ponižaj se do skrajnosti, potolaži očetu pa materi bridkost. Do smrti jima vračaj.« Za sestro Katri je vedel prisrčno: »Katri, naša lepa in močna Judita! Bog že ve, čemu je bilo treba te žalosti, ki je skalila skromno srečo tvoje mladosti. Lej, boš pa v življenju poslej bolj vajena, kako gre odvrniti ali pa prenašati podobne holofernovske nesreče in zmede. Ljubi kot doslej, gospodinji s svojo trpko natančnostjo, strezi nam, dokler ne pride tvoj čas, da boš šla z doma in boš poslej stregla, ljubila in gospodinjala drugod!«

Andrej je bil tako premagal bolečino in skrb. Kakor da je že vsa zadeva urejena, je bil vesel, živahen:

»Kako lepi in pametni so naši ljudje! Kako hitro se dajo pogovoriti. Sama dobrota jih je, niso samoljubno trmasti. Hvala Bogu, vseh mi niti pogovarjati ni treba, ne dragonskega Hanžerja ne tete Polonice ne Jožeta, ki je preprost po duhu, a močan, da bi skoraj koroški Peter Klepec postati utegnil, če bi časi taki bilí...«

Nestrpno, kakor da je kdove koliko zamudil, ko ima vendar toliko in tako važnega dela doma, se je Andrej napotil s Holma, da bi čimprej začel s svojim pomirljivim posredovanjem v domači družini.

Prišel je, prav ko je bil brat Hanžerj pripeljal od Bele grušča in peska! Popravljali so namreč hlev in betonirali tla. Zdaj je bilo treba breme dvigniti z voza, pa se je Hanžerj kar vojaško ostro jezil, ko ni našel nikjer orodja, da bi kamenje vrgel na tla. Brat Jože je stal blizu. Ko je slišal, česa išče Hanžerj, se je zasmeljal in menil, da ni treba.

»Meniš, da bi z rameni privzdignil? Še zgenil ne boš,« je dejal Hanžerj in po vsem videzu in pameti prav povedal.

»Bom pa,« je odgovoril Jože, stopil k vozu, položil pleča pod breme, se uprl, odmeknil voz, se uprl v drugo in prekobalil pesek na drugo stran voza.

»Za skozi Bog, pretegneš se,« je vzkliknil Hanžerj vzhičeno in skrbljivo, obenem pa dodal nató kaj prirodno: »Kaj žinjaš? Pa vrzi še kamenje.«

Jože se je zasmeljal široko in zmajal z glavo:

»Ne! Vsak svoje!«

In kakor je že bil, se je obrnil proti hišnim vratom, da bi šel. Pesem namreč, ki se je oglasila iz hiše, ga je zmamila od dela. V hiši je pela teta Polona. Staro-davno, trudno in igrivo obenem je plala pobožna pesem v rosno jutro. Andreju se je obudilo občutje, ki ga je bil vajen pri pogrebih z zgodnjo jutranjo mašo. V šum veselih ptic in sapic in setev pada togo duhovnikov psalm: Usmili se me... Teta Polona je pela:

»Štam dolta, štam dolta
'na cesta leži,
'na cesta lepá
k' je Jezusova...«

Iz hiše je stopila tedaj Andreju pred oči mlada, srčno lepa deklica.

»Katri! Zajtrkovati sem pozabil danes,« je vzkliknil Andrej, ne da bi bil določneje pogledal. Pa se je nato zmedel. Deklica je bila Anči. Le obleko je imela iz prav takega blaga kakor Katri...

* * *

»Andrej,« je vprašala teden dni pozneje Katri brata, »ali letos ne pojdeš nič k žlahti v obiske?«

»Ne pojdem,« je odgovoril. »Saj vidiš, da je prav, če sem doma.«

»O, prav je, prav,« je odvrnila sestra toplo, z mokrim sijajem nekake hvaležnosti v očeh.

Ne da bi bila ustnice zgibala, je govorila in brat jo je tudi takó umel, da se mu zahvaljuje, ki ume tako modro ublaževati spor med očetom in bratom Jurijem, tolažiti mater in vpostavlјati ugled hiše pred sosedi in na fari. Tako je videl brat sestrino misel in občutje. Dobro mu je bilo videti jo, kako ga spoštuje in se klanja ostrosti njegovega razuma in njegove razsodnosti. Pa se mu je kar milo storilo in je občutil, da mora sestri vrniti, ne samo vljudno; odkritosrčno po prepričanju, da Katri zasluži.

»Kar nič me ne glej,« je dejal. »Sam vem, koliko sem dosegel. Toliko ne kot ti z eno samo veliko besedo, z eno veliko, veliko žrtvijo.«

»Nič ne vem,« se je zmedla sestra.

»Kakor si naši materi povedala,« je pravil in postrani izpraševal, »da naj še očetu in Juriju pove, naj le Lucijo vzamejo za snaho v hišo. Naj ji pa tvoj delež za doto dajo, da ne bo prazna prišla k nam. Mar ni tako? Pa da je prav ta tvoja beseda in pamet očetu srce omečila, Katri, in bi te najrajši zato objel in poljubil na ta tvoja usta, ki so bridka, še ko se smeješ, in da me k žlahti ne boš podila, dokler ni prav vse v redu, ki mi letos vrhu tega nobene žlahte treba ni, ker je ta žlahta že sama v hišo prišla.«

»Anico misliš?« je oživila Katri. »Pa kako si z njo? Ali ti je zoprna? Kakor da je ne vidiš. Saj je vendar ljubka in tako tiha in skromna. Vsaj malo vljuden bodi z njo.«

»Bom vljuden,« se je nasmehnil Andrej, a je sestra videla, da se je prisiljeno. Nagajivo je dejala, ko je kaj prirodno zaslutila pravi vzrok Andrejevega nevljudnega obnašanja nasproti sorodnici:

»Prav! Bom videla, kaj ji boš kupil za god!«

»Za god, kdaj pa?« je vprašal.

»V nedeljo teden vendar. Lej, pa je le prav, da sem te opozorila.«

»Prav!« je dejal.

»Hvaležna ti bo in vesela,« je menila sestra. V očeh se ji je vnemala hudomušnost. Andrej je čutil, da se ga loteva zadrega, pa se je obrnil molčé vstran.

Potem je minilo nekaj dni. Andrej je šel v Celovec, da bi kupil darilo za Anico. Kupil je verižico z obeskom, prav tako, kakor nekaj let prej sestri. »Če je bila Katri zadovoljna, bo Anči tudi,« je verjel motno čuteč, da bi mu bilo neskončno ljubo, ko bi moglo biti tako, da bi Anči v vsem sličila njegovi sestri. Z drugačnimi občutki dotlej še ni razmišljal o tej svoji slučajni žlahti...

Zvečer na praznik svetega Jakoba po sobotnem delopustu so plašili Anico z »ufrehtom«. Potem so sedli večerjat. Pet litrov domačega žitrajca je dal Hanžej Anici za god. Vsi po vrsti so ji voščili in se zasedeli do desetih v noč. Bili so v izbi, zakaj vreme je bilo slabo. Nevihta za nevihto se je sipala od zapada. Šumelo je v oblakih in višinah planinskih vrhov, tonečih do dna skoraj v temotah in teži nebesnih vodá. Podobno težkó se je bilo zgostilo ozračje tiste dni prej tudi nad človeškimi dušami. Avstrija je bila dognala, kakor so listi poročali, da so res v Belem gradu pripravljali napad na nadvojvodo Franca Ferdinanda. Glasovi o vojski s Srbijo so šumeli glasneje kot kdaj koli prej. Čez noč so bile te vesti resnica. Država je iskala zadoščenja, poslala Srbiji ultimatum. Kaj to pomeni, je razložil Andrej svojim ljudem, zakaj oče Raznožnik, ki se je te dni večinoma mudil po ves dan na občini, doma ni o svojih poslih in svojem znanju nič povedal. Tudi ta večer ga še ob desetih ni bilo doma.

Nov, silnejši naval nebesne jeze je kipel od Beljaka navzdol po Podravju. Strašna bliskavica se je nesla čez jezera, dolino, porečje, čez Sojnico, čez loge in dobrane. Vse bliže je bil šum vetrov in grmenje. In zdajci se je

razvezala jeza vodá in vodenega ognja. Naliv je pljusknil v okna. Sredi v šumenju vodé in gromu se je zazdelo Andreju, da sliši od zunaj nekoga peti. Celoglaspojočega se mu je zdel znan. Andreja je streslo. Ali čuje spomin? Zunaj, prav pod oknom je pelo kričavo, bolno izzivalno:

»Bratje, mi stojimo trdno kakor zidi grada,
črna zemlja naj pokrije njega, ki odpada!«

Andreju se je zazdelo, da je spoznal Užnikovo lice pred oknom. Zopet ga je streslo v veri, da sliši spomin.

Trenutek pozneje pa je stal res Pavle Užnik v sobi, moker kot miš, bled, upal in slab, a veder:

»Povabil si me,« je dejal Raznožniku, »lej pa sem tu.«

Zdelo se je, da nikogar ne vidi mimo Andreja. Tudi res ni videl, še ves slep iz temè in vode, ki mu je curljala čez oči.

»Torej so te izpustili?« je vprašal veselo Raznožnik.

»Že vedo, čemu,« se je zasmel Užnik hripavo. Tedaj pa je zastrmel neskončno zadivljeno, iznenajeno. Zagledal je Katri in se zravnal:

»Oprostite, ime mi je Pavel Užnik,« je dejal nato plaho in negotovo, ne da bi obrnil pogled od dekleta. Andrej je pogledal na sestro. Njeno lice se mu je zazdelo prečudno tuje, a neznano lepo, dobro, iznenajeno in plaho zagledano prav tako kakor Užnikovo.

»Moja sestra. Seveda, nisi je še videl,« je dejal in potegnil sošolca bliže k mizi.

»Za skozi Bog,« je tedaj zmogla prvo presenečenje Katri in vstala naglo izza mize. »Kaj pa misliš vendar, Andrej! Gospod je ves moker, daj, pelji ga, naj se preobleče v tvojo obleko.«

Vdano, a nerodno se je poklonil Užnik. Andrej ga je spremil iz sobe in mu dal, da se je preoblekel. Ko se je zopet vračal z njim v sobo, je dejal:

»Ali si prej res pel, ali se mi je le zdelo? Hej Slovani si tulil?«

»Sem!« je odgovoril Užnik.

»Nepreviden si,« je rekel Raznožnik, »pesem vendar izziva.«

»Naj!« je menil Užnik. »Pa če bi bil klical, ruska puška naj ubije njega, ki odpada, nihče bi me ne bil slišal. Govoril sem v grom in nebesa.«

»Strašno si nepreviden,« je zopet ponovil Raznožnik, ki ga je zbolela drzkost zadnjih Užnikovih besedi.

»Kaj morem zato, da so setve zrele,« je dejal resno Užnik.

Vstopila sta v izbo. Zopet sta se spogledala Užnik in Katri kakor predramljena iz dolgega sna, ali kakor da sta se videla davno nekje in se nato pozabila, dokler se nista v tej vihar ni noči nepričakovano zopet zagledala in spoznala...

Užniku so postregli, kolikor so bolje mogli. Pripovedal je o svojih nezgodah, vedro, podsmehljivo, kako so ravnali z njim, kako se je branil, ki si res ničesar kaznivega očitati ni mogel, in jim končno dal pod nos, naj ga pa sodijo. Njegovo Veličanstvo gospod cesar da bo imel enega vojaka manj. Kljub taki vedrini, ki je čudno neskladno pela v vihar, ki se je sproščal zunaj, je ležala ves čas na njegovem licu težka bolečina...

Tako so se poslovili, da bi legli. Tedaj je vprašal Andrej sošolca odločno in preverjeno:

»Naš oče so še vedno na občini. Povej, kaj se godi! Ali se je Srbija vdala?«

»Nič ne vem!« je odvrnil mirno Užnik.

Ob štirih zjutraj, ko je začel dan siliti skozi nalive in je videl Užnik, da Andrej že bedi, ga je vprašal, ali ne bo več spal. Da ne bo, je odvrnil Raznožnik. Tedaj je dejal Užnik:

»Tako! Ob spanje te nisem hotel pripraviti. Zdaj pa lahko povem. Vojska je!«

5. God svete Ane.

44 Farni zvon, ki je vabil za osmo pobinkošno nedeljo na praznik svete Ane k zgodnji maši, se je trudno boril s svojim klicem proti šumu in hromotu razjarjenih nebesnih sil. Usihal je v divjem vršanju in sunkovitem zagonu vetrov, ki so se vrtinčili nad Podjuno, zamahtali pobesnelo zdaj v jug, zdaj na zapad, a se trenutek pozneje v plahutajočih nalivih nesli zopet v sever in se odbijali na vzhod čez Dobrave ob traverški cesti. Povodenj, ki je bila široko zalila polja, travnike in gmajne, je vstajala grozotno vidna v medli dan, ki je mrlel visoko nad težkimi oblaki. To gibko zračno

slapovje je ležalo strašno nizko v gozdove in cerkvene stolpe, se gnetlo pod pritiskom zmagujočih severnih sap ob boku planinskih višin v Ojstrcu in Peci in se sesipalo v krčevitih nalivih v dolinske jarke in v brežine, da so bruhalo od vseh rebrí hudourniki v ravan, trgali gorski svet in ga naplavljali v polju. Nenadoma pa se je določno posvetilo, nevihte so se unašale, sever je zmagoval, od beljaške in celovške strani je bilo hladno kakor jeseni. Ljudje, ki so k maši bredli skozi mlakuže in dež, čez uro so se vračali v suhem preko odtekajočih se vodá. Jasnine in solnčna luč so se trgale skozi meglo, ki je vstala v rezkem vzdušju iz napojenih tal, in jih skoraj lovile na potu domov proti Goselni vesi in Lovankam. Sproščeno, čisto kakor za véliko blagovest so se oglasili tedaj zvonovi. Padli pa so mimo duš in mimo stoterega godovnega veselja svete Ane. Z blagovestjo iz cerkve po Pavlovem pismu do Rimljanov, da je smrt plačilo mesenemu življenju, so nesli ljudje s seboj strašno potrdilo tega apostolskega opomina, véliko novico, da kliče cesar na Dunaju svojo vojsko pod orožje ... * * *

Raznožnikova Katri se je prebudila iz kratkih, težkih sanj: mlad človek, ki mu v sanjah ni vedela imena, a ga vendar poznala, kakor da je od mladih let rastla z njim, človek z licem in kretnjo mahedravo razburjenega Pavleta Užnika je stal pred njenim oknom, jo zaklinjal, naj mu odpre, trpel v noči, mrazu in strahu in se obenem rogal čudno nedoumno in bridko, pa zopet trkal, prosil in klical pritajeno... Katri se je pokrižala, zašepetala iz svoje navade hitro molitev in se domislila, kako je ponoči kaj dolgo čula, slišala očeta, ki je prišel z občine že kaj pozno proti trem in govoril nato pritajeno z materjo, dolgo, tógo, kakor mu dotlej hči glasu ni poznala.

Do tistih mal se je deklica prebujala vonjivo čista, jasna, krepka in krhko spočita kakor rože in rezeda na malem vrtu za hišo. Vstajala je v sladkosti malenkostnega domačega hišnega reda, pomilovaje s prizanesljivo sestrsko dobrohotnostjo pozaspanost svojih bratov, Jurija, Hanžēja in Andreja, ki so vsaj enkrat na teden, ob nedeljskih jutrih radi poležali. To jutro

Katri ni vstala spočita. Mrko vreme je dušilo jedro zarjo mladega dne, vrhu tega pa ji je ležalo iz sanj kakor nekaka nečedna in težka usedlina na duši. »To je zato, ker sem pila sinoči vino in legla pozno,« se je hotela preveriti o svoji duševni in telesni togobnosti, ne da bi se mogla. Tiho je vstala in se umivala. Ko se je nato opravljala praznično, je videla sorodnico Anči, kako spi pokojno. Sprva jo je obšla zlorada želja, da bi še družico zbudila v to neprijetno, neprirodno jutro. »Ne!« se je premagala iz nečesa boljšega v sebi, »naj spi, otrok. Goduje!« In z vso razbolelo dušo se je vdala karanju same sebe. Odkod le se jemlje včasih vanjo ta nestrpnost, da je vsa nataknjena, zlostna? Da ji je kar žal vse tiste ljubezni, ki jo je kdajkoli pokazala domačim! V spomin se ji je tedaj obudila slika rajnega bratca, ki je bil zadnji umrl. Do solz je zabolelo deklico, ko je zdajci imela živo pred duhom žalostno smrt malega mučenca, ki je tri dni umiral, vpil v strašnih mukah in grozah in potem preminil tiho proti jutru. Katri se je videla, kako je tedaj trpela vso noč, ko je otrok vpil in jo budil. »Naj že umre, če je tak, samo tih naj bo,« je tedaj občutila in se še vedno mogla le s solzami bridkega kesanja spominjati tiste svoje otroške sitnosti. Spomnivši se to pot te svoje prve nepotrpežljivosti, je bila v trenutku vsa dobra, mirna. »Ne, nočem biti sebična,« je obujala dobroto v sebi; »saj nisem mirna, saj nisem srečna, če na svoje ne mislim, na brate, edina sestra, ki jo imajo, na očeta in mater, njiju edina hči. O, moram jim biti dobra, da mi je dobro, potrpeti z njimi, prenašati jih in prevzeti nase, kar je najbolj težkega v hiši.« Tako je čuvstvovala in so ji bili pred duhom vsi Raznožniki, ne taki, kakršne jih je imela čez dan, temveč odeti v žalostno nedorastlost tistega mrtvega bratca njenega, slabotni, tolažbe in strežbe potrebni... Pa ko je ostreje pogledala sama vase, lej, se ji je zdelo, da vendar ljubi le nekaj, kar je v njej sami, ne v bratih, očetu, materi in teti. Lik ljubezni njene, ki se ji je posvečevala, ni bilo obličje Raznožnikovih. Komaj nekaj ur prej ga je bila spoznala in v sanjah jo je klical. Katrina nedolžna duša je vse to jutro, nevede, kaj se godi z njo, prisluškovala temu klicanju iz noči, izza okna v mrazu in viharju. Ko

se je zdajci tega zavedela jasno, jo je bilo pred samo seboj sram. Okrenila se je rezko za svojim poslom, za svojim jutranjim delom, da bi v hiši ogenj podnetila, zajela vode in zbudila brata Jožeta, naj opravi živino ...

Tiho je šla v spodnjo hišo in stopila v izbo. Ostrmela je. V izbi sta stala že opravljena brat Andrej in njegov prijatelj Pavel.

»Dobro jutro, Katri,« je pozdravil brat, »prav, da si zgodnja. Pavle pravi, da mora takoj domov. Daj, požuri se, da dobi vsaj malo gorkega, preden gre.«

»Pa kam se mu tako mudi?« je vprašala Katri živo.

Pavel Užnik ji je stopil naproti:

»Ni radi gorkega,« je dejal, »vajen sem biti tešč. Iti pa res moram takoj. Vam bo brat povedal, čemu. Da moj sinočnji prihod v viharju ni bil navaden izlet, si lahko mislite.«

Andrej je prikimal. Užnik je stegnil roko in dejal, da bi se kar poslovil: »Pogovorimo se drugič kaj več! Zdaj lepa hvala za vse.«

»Kar tešč ne greste,« je odvrnila deklica, se okrenila k omari in vzela iz nje steklenico žganja.

»To pa rad,« je dejal vedro Užnik, »greje in še cigareto si bom mogel prižgati, da me prvi dim dušil ne bo, ker še nisem tobaka vajen.«

Pil je in pustil, da mu je večkrat nalila. Zunaj se je medtem medlo danilo. Katri je še vedno čudno presenečeno gledala zdaj brata zdaj Užnika. »V viharju se je vzel, v viharju gre,« je mislila o Pavletu, »in da ni hodil za zabavo, je sam povedal. Kaj naj si mislim o njem? Da je Andreja posetil, ker je morda nujno denarja potreboval? Zdaj je dobil, pa gre kar nevljudno, da mu človek za dne še v obraz ne vidi.« —

Četrť ure pozneje je Užnik šel. Tedaj je povedal Andrej sestri, da je moral Užnik zares nujno domov. Pregarjajo da ga radi njegove odločno poudarjene narodnostne prepričanosti, pa da bi mu utegnili knjige doma pri materi preiskati, ki iščejo vedno novih zarotnikov. Hiti zato, da ga biriči ne prehité.

Katri se je medlo nasmehnila:

»Ali do danes zjutraj ni mislil na to?« je vprašala.

»Mislil je, pa ni dozda utegnil. Šele včeraj proti večeru so ga izpustili.«

»Pa ne, da bi prvo tebe svaril? Kaj pa imaš ti nevarnega med knjigami?«

»Če drugega ne, roman, ki si ga brala,« je dejal tedaj brat, »roman iz Bosne.«

»Gospodin Franjo?« se je začudila in nato nasmejala. »Tega ne bojo lovili. Saj so prej dovolili, da se tiska in bere.«

»Prej,« je pritrdil brat. »Bog vedi, kaj so prej vse dovolili, kar bodo odslej z ognjem in mečem preganjali.«

»Ne razumem te,« je odvrnila Katri.

Brat je molče stegnil roko po ovoju nekakih velikih listov, ki so ležali na mizi.

»To je oče prinesel s seboj ponoči,« je dejal. »Ti, Katri, seveda še nič ne veš, kaj se je nocoj zgodilo. Tu beri, pa boš razumela, čemu se Pavletu mudi.«

Razgrnil je liste in je brala o mobilizaciji.

S široko odprtimi očmi je zastrmela bratu v obraz.

»Umeš?« je vprašal.

»Umem,« je odgovorila. »Pavle je moder in dober. Preganjali bodo Gospodina Franja.«

Andrej se je začudil, kako more govoriti o Pavlu in knjigi iz Slovenske Matice, ko je vendar brala, da ji je cesar kar obenem dva brata poklical pod orožje. Pa se mu je takoj posvitalo, kako neki ji je pri srcu in v mislih. Prizanesljivo je dejal:

»Prav, da si rekla. Tudi sam sem hvaležen Pavletu. Bog naj mu povrne in ga obvaruje hudega. Ampak, tu smo še mi, tu so naši, Hanžej, Jurij... Na Jurija, Katri, pomisli, z Lucijo, očetovo nejevoljo in zdaj še s tem. Kaj bo, kaj bo iz tega!«

Katri se je krčevito zresnila. Zopet je videla, kako je prejšnji večer nekaj zaživelo v njej pa ji ne da več popolnoma verno in vdano služiti le njenim lastnim ljudem, kako grejo njene misli za nekom drugim, tujim. Bratova beseda ji je zbudila znova ta lastni očitek tega njenega jutra nekaj časa prej. Plaho je strmela nekaj trenutij. Potem se je vrgla bratu v naročje in zajokala izgubljeno, tiho, kakor velika grešnica...

»Grem k maši,« je dejal tedaj Andrej. »Če Jurij pa Hanžej še spita, ne budi ju. Morda še ne vesta, kaj se je zgodilo.«

»Mojstri! Poglej, Andrej, kako znajo zdaj lepo po slovensko,« je bil dejal Užnik Raznožniku prej, ko sta bila vstala in našla na mizi pozivnice k orožju. Teh besed se je spomnil Andrej, ko se je boril skozi nalive proti cerkvi. Pa mu je bilo, kakor da se je jad in gnev, ki je dušil Užnika tiste tedne prej, prelil zdaj iz Pavlove v njegovo dušo. Po sili se mu je obujalo odvratno, uporno, sovražno: »Tako je torej! Zdaj vem, kam je pes šapo molil. Pet, deset let preganjanja, krivice in tlake! Zaslepljeno Bosanče, ki ima pač od Turkov še tako v krvi, plane, strelja, ubija, se brani, kakor pač ugrizne žival, če ji miru ne daš in si drugače pomagati ne ve. Haló! Zdaj pa je tukaj vik in krik in vojska, vislice in birič: zadoščenja hočemo, kri za kri!«

Nekaj bolj mirno je mislil Andrej nato. Ko pa je prešel mimo orožniške postaje, je spet trpel: »Stara politika. Močnejši bije slabotnega. Tako je pestil in bít graščak mojega deda. Pestil in bít, dokler ni tlačan za vile zgrabil in sekiro. Moj ded, naš kmet, ki ga ni več, kronani Matija Gubec, kmetiški kralj Matjaž! Jaz in moji smo otroci, babe in slabiči. Pestili so nas in zaradi enega, ki je edini valptu v obraz skočil, v smrt pojdemo pohlevno. Hudičeva storija ta zgodovina mojega rodu in mene samega...«

Nekaj se je hotelo sprostiti v Andreju, hotel je verjeti, da bi moglo biti tako in da ne more biti. Bil je vštric domače dvojezične šole in je občutil:

»Naj kličejo pod vojake po nemško ali po naše, prišli da ne bi! Nihče naj se ne bi oglasil, pa naj se cesar vojskuje potem, če se more.«

In še si je dajal veselja, ko je šel mimo vrste samih slovenskih hiš:

»Srbija! Saj je igrača z njo. V treh dneh jo zlo-mimo. Mislite? Mar bo ruski car roke križem držal? Ne bo jih, ne bo jih. Ne bo lahka zmaga!«

Popolnoma se je sprostilo v njem pred krčmo, ki je bila nemška:

»Dva brata mi bosta med njimi, ki pojdejo. Dve tretjini vse vojske ste slovanski, ste mi bratski. Naj bo! Naj umró, če mora biti. A zmagala bo pravica...«

Stal je pred cerkvijo. Celò cerkev mu je bila od-vratna. Zapeljivec ga je lovil za žalost, ki je kipela

v njem. »Kuge, lakote in vojske, reši nas, o Gospod!« je bridko mislil. »Vojske, ki je nismo hoteli! Dal jo je... Ali ne pojdeš, Andrej, za pametjo Užnikovo, ki na Koroškem moliti več ne mara in ne zna?«

»Ne pojdem za Pavletom,« se je premagal dijak. »Bog ne, Bog ni ne Avstrijec ne Nemec. Pojdem za dobrim, da bi mi vsaj domače vsega hudega obvaroval...«

6. Slovo.

Andrej je bil stopil na cesto pred hišo in čakal na brata Jurija, ki je jemal še zadnje slovo v hiši, od očeta. Mudilo se je že in Hanžej, ki ni bil ves dan pokazal nič posebnega vznejemirjenja radi svojega vojaškega vpoklica, se je bil odpeljal že skoraj pred pol ure s prtljago, sestro, Jožetom in Anico na postajo.

Andrej je bil nestrpen. Do bolečine se je bilo razrastlo to neugodje v njem od poldne do zdaj. Če bi bil moral sam na pot, ne bi bil tako nepočakaven. Kar otročje nemirno se je bal, da bo Jurij vlak zamudil. Poslušal je v smer proti Goselni vesi, ali se že ne bliža vlak, potem je pa kar s ceste stopil v trate, da bi videl mimo sadnega drevja, ali se že ne kadi sem gori čez njive.

Lep poletni popoldan se je nagibal v večer, solnce je ležalo nizko v doline pod Dobračem. Spočite, trpko namočene so ležale njive in trate ob cesti. V daljavi nekje proti Škocjanu so se svetila blata kot razlito srebro. Čiste, z medlim snegom zalite so rastle najvišje čeri v Ojstrcu in na Peci. Vsa zemlja je bila svečano tiha in le s cest in od selišč so se jemali klici človeške želje, otročji glasovi, pijani vrisk napol odrastlih fantinov, ki so z brati vojaki pili odhodnjo, ropot voza, žalosten, v samoto posejan lajež psa na verigi, sanja pesmi, ki je bila preslabotna, da bi zrastle svetla v polje in luč.

»Poletje! Šele v svoj polni cvet gre,« je za nekaj trenutij pozabil Andrej svoje nestrpnosti, »pa je danes tak dan, da se sto in sto človeških pomladi vozi jeseni naproti, zimi, smrti in grobovom.«

Nizko izza Goselne vesi se je obujal glas ropotajočih železnih koles. Andrej se je zavedel v svoj položaj, v neugodje nestrpnega čakanja:

»Zdaj bo pa res zamudil!«

Tisti trenutek mu je Jurij položil roko na rame in dejal:

»Pojdiva!«

»Pojdiva! Vlak že prihaja,« je pritrdil Andrej in se ozrl na domači prag. Pa je videl, da v domačih vratih ni nikogar. Pač pa je bilo slišati iz hiše jok in glasno molitev. Jokala je mati, molila je teta Polona. Andreju ni dalo, da bi stopil za Jurijem, moral je še skočiti pred domača vrata.

»Zbogom,« je zaklical v vežo, »z Jurijem zdaj greva.«

»Z Bogom hodila, z Marijo Devico se vrnila,« mu je odgovorilo iz hiše. Teta Polona je bila tako vajena.

Andrej se je utrgal v naglo stopnjo za Jurijem in ga kmalu dotekel. Nekaj se je zasopel, nekaj mu je pa čudna bridkost dušila glas v grlu; nič ni bil opazil, kako neki je prej Jurij vzel od očeta slovo. To je videl, da oče ni stopil na prag, da bi za Jurijem še enkrat pogledal. Da mati ni, je umel. Žalost od jutra do večera in te ure jo je bila zlomila...

»Kako neki sta se poslovila?« je šumelo Andreju zato v umu in misli in se ni dalo razvezati v vprašanje. Postrani je pogledal bratu v obličje in je videl, da ni ne nemiren ne žalosten, le nekam čudno starejši. Kar mogel ni misliti, da mu je človek s tem licem brat, deset let starejši, a vendar le brat. Pa je tedaj Jurij spregovoril:

»Kako lep večer bo nocoj,« je dejal čudno mehko kakor iz kranjske pesmi, ki jo je Andrej čul nekoč peti.

»Llep,« je skoraj jecljaje potrdil Andrej. Potem pa se je siloma zbral in vprašal:

»Jurij, ali sta z očetom vse uredila? Saj ne odhajaš sprt?«

»Grem, kakor morem,« je odvrnil Jurij. »Veš, da ni lahko.«

»Ne razumeš! Mislil sem zaradi — Lucije,« je skušal dopovedati Andrej. Jurij je samo molčé zgibal z rameni.

»Jurij,« se je tedaj Andreju sprostilo od srca in iz grla, »saj nočem biti nadležen in se vtikati v tvoje zadeve. Samo to sem ti moral povedati, da nikar ne

misli, da smo zoprni, če so oče. Nihče drugi v hiši ti nič ne očita in bi ti radi pomagali. Lej, s Katri sva se prej vse lepo pomenila, kako bova zate govorila pri očetu in materi, pa se tudi za tisto dekle zavzela, če bo kaj treba, in naj te le nič ne skrbi, Katri ni več otročja. Pa saj treba ne bo. Dolgo pač ne boš zdoma, in če koga, tebe bodo odpustili. Mar niso naš oče župan?»

»Bo, kar bo,« je dejal z medlim nasmehom Jurij. Stal je z Andrejem pred krčmo blizu postaje in je rekel:

»Stopi naprej, pridem takoj za teboj.«

Andrej je ugenil, čemu neki hoče brat stopiti v gostilno. »Z Lucijo sta se zmenila tu notri za zadnje slovo,« si je dejal. »Nesrečno dekle! Na postajo priti jo je naših sram.«

Šel je žalosten dalje in našel Hanžēja s sestro in sorodnico. Pa ni utegnil muditi se kaj več z njima. Bilo je znancev na postaji, ki so tudi odhajali in jim je bilo treba vsaj vljudno in v naglici seči v roko.

Deset minut pozneje je ropotal vlak v postajo. Iz vozov, ki so bili polni, je bilo slišati vriskanje, vikanje, harmoniko in petje. Za trenutek je harmonika utihnila, kriki mladih vpoklicancev so molčali. Le iz voza, kjer so peli, je govorilo žalostno in trudno:

»Gor čez jezero, gor čez gmajnico,
kjer je dragi dom z mojo zibelko ...«

V vozovih so bili vojaki od Železne Kaple, Rekarje vesi, od Obirskega in od Kort, od Globasnice in Žitare vesi pa s sel vzdolž Pece s Slovenjega prav doli do Bistrice in nad Mežo.

V domačinih na čakališču pred vlakom je začelo vrveti. Ljudje so vstopali. Znanci so se srečavali in pozdravljali, mladi fantje, ki so bili leto, dve, tri leta prej odslužili in se vrnili domov gospodarit, samci in že oženjeni, zdravi, krepki, praznji ...

Joža, ki je s čudno slovesnostjo skušal že ves tisti dan biti svojima bratoma uslužen, je prenašal njiju kovčege kakor igrače. Trpko je potisnil blago v voz in odstopil. Tedaj ga je nahrulil pijan trščan iz Kaple.

»Hudič! Meniš, boš le blago vozil? Vstopi! Ali tebe ne kličejo?«

Jože se je nasmehnil bebasto in zmajal odločno z glavo.

»Tepec ima srečo,« je dejal človek iz Kaple, pa ga je tedaj Hanžej sunil pod rebra, naj molči.

»Tepec je, pa je moj brat. Ne psuj ga!« — — —

Iskal je nato, kam bi spravil svoj in Jurijev kovčeg. Zunaj je Jurij jemal slovo od sestre, brata in sorodnice Anči. Deklici ste se trudoma nasmihali med solzami. Zdaj zdaj so se Katri stisnile ustnice. Andrej je mislil, da bo briznila v glasen plač. Jurij je naročal glede domačega dela, pa je govoril zelo razmišljeno. Oči so mu uhajale nekam čez ljudi na cesto za postajo. Sestra Katri je opazila. »Čakaj,« je vzkliknila in stekla na cesto. Trenutek pozneje je vlekla za roko Lucijo k Juriju.

»Kaj zato! Slovo vzemita! V roko si sezita še enkrat,« je klicala čudno vznejemirjena, razburjena. Mirno je podal Jurij Kustrovi roko in se obrnil v voz.

»Zdaj pa moram za Hanžejem pogledati,« je dejal. Andrej je ugibal, ali ga ni morda sram. Ozrl se je na sestro. Hudo je bila zardela. Lucija se je bila skromno nekam umaknila in potajila.

Šumi na postaji so se vzburili kakor plima ob čerih. Sprevodniki so piskali, podili ljudi v vlak, zapirali vrata. Stroj je brnel napeto, dahnil in zasopel, vrgel močno kepo pare in se zgenil. Oglušljivi klici in vriski so udarili iz vozov, ki so se zazibali kot čudno strašni in mrki čolni svetli zarji naproti. Kita strahotnih rakev se je previla v to zlato luč, ki je rastla vse lepši, vse bolj zrela. V hrumotu kolesja se je gubila blodna harmonika in žalostna pesem...

Molče se je vračal Andrej s sestro in sorodnico. Jože se je bil svojeglavo izgubil po svojih poteh. Andreju je bilo, kakor da mu je spadlo z duše, kar ga je dražilo in tlačilo ves dan. Ko je pogledal po svojima sopotnicama, se mu je oglasilo zopet v občutje tisto neznano sladko, ki je zadnje dni vse živeje rastlo v njem in se le zdaj pa zdaj ob mislih na domače ljudi utrgalo bridko. Hodil je sredi med sestro in Anči. Katri je bila bridko stisnila ustnice, Anči je vidno še

vedno ihtela nekam na znotraj. Sočutno je vzkliknil tedaj Andrej:

»Kaj boš jokala, Anči! Mobilizacija vendar še nobena vojska ni. Seveda, če bi le s Srbi opraviti imeli! Pa so Rusi od zadaj in Rusov se vse boji.«

Tako je rekel in se zavedel, da ne govori po resnici in da tudi od srca ne govori, ki vojsko želi, vojsko z Rusi, da bi tišči ponižani bili in osramočeni, ki so jo imeti hoteli. Tega se je zavedel. Ni pa mislil, ali ne bi utegnil kdo njegovih besed umeti drugače. Kar začudil se je zato, da je Katri plaho pogledala, vzkliknila nemirno in se skrbno ogledala:

»Kaj pa govoriš?«

»Anico sem hotel potolažiti,« je povedal in se čudil, čemu se dekle še vedno nemirno ozira. Molčé so šli dalje, hiteli nagonsko, da bi hodili sami.

Tedaj je rekla Katri čudno trpko in skoraj posmehljivo:

»Ti in tvoj Pavel pač! Previdna sta pa res! Na ves glas prej vpiješ nekaj o Rusih. Mar nisi videl, kako se je nekdo, kakor da ga je prizadelo, ustavil, te pogledal in čakal, kaj boš neki še dejal?«

»Nič nisem videl,« je odgovoril brat. »Ali ga poznaš? Je li nevaren?«

Katri ni odgovorila. Kakor da ni čula, kaj hoče brat vedeti. Andrej jo je presenečeno gledal, ko se je zdajci kakor od studa ali mrzlice stresla in zaklicala hripavo:

»Hitimo, saj se že mrači!«

Res se je mračilo in zarja na zapadu je gorela kakor kri. Vlak z odpoklicanci od podjunske, kapelske in jezerske strani je bil medtem v Sinči vesi predrožil v drugo smer, naravnost v zarjo in kri. Hropel je slišno sem doli čez polja in tiho somračje večerne meglice, ki je vstajala. Iz sap, ki so hladno vele od severa in od Tinj, je zdaj pa zdaj hotela šumeti še celò harmonika in pesem, gasnoča pesem prve velike žalosti pred ranami in smrtjo, pesem velikega domotožja:

»Zdaj vse minulo je, nič več pel ne bom,
zdaj ni več moj ljubi, dragi dom...« — —

Žalostno in samotno dekle, Kustrova Lucija, ki je daleč za Raznožnikovimi potoglavila zgubljeno proti domu, je venomer zopet glavo obračala v smer za zarjo kot kri in za ugašajočo pesmijo...

Tih, tog, le sam vase mrmraje se je lovil le nekaj korakov za njo bebasti Jože. Nekaj pijače je bil vrgel na poti v gostilni vase. Ni smel piti, takoj se ga je prijemalo. Tako je šel za deklico, ki se je zdajci plaho ozrla. Tedaj je Jože spregovoril, kakor da ni bebast:

»Kaj boš jokala, Lucija! Kar meni ga povej, ki ti miru ne da. Boš potem videla! Ali zdaj veš?«

Ni vedel sicer, kako in kaj je z njo, a slutil je s svojo otroško pametjo, da je pomoči potrebna. Stokrat pri enem in istem delu sta se bila srečala, iz ene sklede sta jedla. Kakor Katri ali brat Hanžej mu je bila...

»Ali zdaj veš?« je ponovil in je potrdila medlo, da ve...

Iz sap od severa, iz zarje kot kri je šumelo tiho, vedno tiše:

»Zdaj ni več moj dragi, ljubi dom...«

7. »Ta vojska ni pravična!«

V torek, dne 28. julija, je napovedala Avstrija Srbiji vojsko in s tem prevarila še zadnjo preprosto slovensko dušo, ki je do tedaj verjela in upala, da se stari in miroljubni cesar na Dunaju ne bo dal pregovoriti svojim bojaželnim ministrom in generalom. Stari gospod v resnici vojske ni hotel, a so ga preslepili z lažjo, da so Srbi že začeli streljati na njegove vojake. To so tedaj vedeli tisti, ki so želeli in hoteli vojsko, mešetarji hudičeve volje, seme, ki mu poštena človeška postava ne kazni ne sodbe ne pozna in ki to kazen in sodbo za take grehe, vpijoče do nebá, prepušča najvišji Pravici, Bogu in sodnemu dnevu. Hudó je seveda, ko bereš po letih in letih, kako so naši najlepší, svetniško plemeniti naši ljudje, verno se zanašajoči na cesarjevo pismo, verjeli, oznanjali sočutno in usmiljeno in vdano v božjo voljo, da je vojska pravična. Tolažilno je le, da je najbolj plemenitih najvišji do zadnjega ostal moder in vse rotil pri božji ljubezni,

naj ne prelivajo krvi, rotil do zadnjega, vse svoje storil in nato zamolknil, zadnji knez božjega miru takrat na svetu — papež Pij X....

Da avstrijska bojna napoved ni pravična, so vedeli drugod po svetu, v Rusiji, na Francoskem in Angleškem. Vesti o mobilizacijah in bojnih oklicih teh sil v Evropi so mogle seveda tudi avstrijskim državljanom povedati, da se narodi drugod ne vzdigujejo proti monarhiji in njenemu zavezniku Nemčiji brez vzroka in da menda morejo bolj tehtno in bolj pravično povedati, čemu vstajajo pod orožje, kakor pa je to povedal in podpisal preslepljeni in togobno stari Habsburžan v Ischlu...

V petek, dne 31. julija, je izšel drugi cesarski poklic pod vojsko. Zval je vse do dvainštiridesetega leta, priletne samce, gospodarje, zakonske očete, vse nekdanje vojaštvo in — črno vojsko.

* * *

Deveto nedeljo po binkoštih, dne 2. avgusta, so šli Andrej Raznožnik, sestra Katri in Anči v Celovec. Po znancih je bil Jurij od tam sporočil, da bi se mogli videti še enkrat. Hanžej je bil odšel kot konjik drugam. Prav za ta dan so klicali tudi očeta Raznožnika z doma v Velikovec na glavarstvo.

Celovec je bil veliko vojaško taborišče. Nerodni, neznatni in skromno boječi so se Raznožnikovi skoraj ves dan lovili po mestu, kje bi našli Jurija. Ko so se končno vendar sešli, je šlo vsem trem na jok. Kratkih pet dni je bilo strahotno spremenilo močnega in krepkega fanta. Lica so mu bila upala, oči se poglobile. Bil je za leta starejši v preobleki in neobrit. Tudi duševno je bil drugačen. Andrej je videl, kako odhaja brez upanja, da se kdaj vrne. Ni mogel razumeti te čudne togobe svojega močnega brata, ki se je zdajci polotila še njega, da je moral posili verjeti, da se ne bosta videla nič več. Pa se mu je tedaj posvitalo še v drugo smer: Jurij je bil z medlim nasmehom trudnega veselja na ustnicah pozdravil njega samega, sestro in Zupančevo. Pa se je zdelo, da je z bridkostjo iskal še nekoga drugega. Ali Lucijo? se je tedaj vprašal Andrej sam pri sebi in mu je postalo jasno šele, ko so se bili poslovili, da je Jurij menda pričakoval očeta. To pre-

pozno spoznanje je obudilo Andreju neskončno sočutje z bratom. Spomnil se je, kako bi bil mogel Juriju vsaj nekoliko potolažiti razbolelo srce, če bi mu bil povedal, da oče ni mogel priti. Takó pa so se poslovili, ne da bi bili očeta sploh kaj omenili ... Tihi in trudni so iskali nazaj na postajo, ki je najbolj glasno pričala, da so se nehali stari časi in se začel povsod drugačen red. Vlaki so vozili neredno, nihče ni prav vedel, s koliko zamudo.

Andrej je vedel deklici v restavracijo. Videč, da ste deklici žalostni, je vzkliknil bridko:

»Pijte no! Na žalost tekne še bolj!«

Izlil je pijačo vase in se mu je trenutno začelo sproščati okrog srca, pa se je bolno živo razvnel v pripovedovanje o vojaških silah monarhije in o novem načinu bojevanja. Nove vojske, je dejal, so strašne, pa zato krajše. V nekaj tednih že se bo odločilo. Videl je, kako je Anči verno šla za njegovo besedo, sestra Katri je strmela prazno s stisnjenimi ustnami čez mize ven na hodnik. V tem trenutku je zajejala, planila kvišku in vzkliknila. Vrata v restavracijo so se odprla. V spremstvu dveh orožnikov, zvezan kakor morilci, je stopil s hodnika — katoliški duhovnik, razoglav, siv, z dolgo in trpko prasko čez levo lice, ki je krvavelo. Bil je bled ko smrt. Očividno ga je bila prijela slabost, pa sta ga orožnika pehnila v restavracijo, da si opomore.

Katri je planila k čudnemu jetniku. Čula je, kako je vprašal osupli natakar orožnika, s čim naj streže.

»Malo vode, saj plačam,« je tedaj spregovoril duhovnik in omahoval. Za trenutek se je sesedel na stol in zopet onesvestil. Katri je držala vodo, mu nesla pijačo na ustnice in zaplakala.

»Pa tega poznam,« je spregovoril tedaj nekdo po nemško ob njej. »Slovenski fajmošter je iz Roža. Kaj pa je zagrešil?«

»Ein Hochverräter wahrscheinlich — najbrže veleizdajalec kakor vsi taki,« je povedal še drugi grdo, hudobno in posmehljivo.

Mrko sta molčala orožnika. Katri se je ozrla po njima kakor za pomoč, se nato krčevito okrenila in vzkliknila:

»To ni res! Duhovnik božji noben izdajalec ni, nobene vojske ni kriv!«

Duhovnik se je bil ta trenutek zopet osvestil. Ko je videl mlado ženo, ki mu streže in ga brani, se je medlo nasmehnil in dejal zmedeno, dobro, nerodno:

»Ljubi Bog naj povrne!«

Dekle pa je osupnilo, se zastidila in ozrla po bratu in družici. Pa se je zopet našla, segla naglo k sebi, pomočila svojo ruto v vodo, ki jo je bil še enkrat prinesel natak, in obrisala duhovniku kri raz ranjeno lice.

»Veronika! Bog je videl,« je vzkliknil tedaj prečudno prepričano duhovnik. Solze so ga oblile. A bil je krepkejši in se je obrnil k orožnikoma:

»Gospod, spet sem nared. Storita svojo dolžnost!«
Orožnika sta ga odvedla...

Vzhičeno do skrajnosti sta spremila Katri brat in Anči iz restavracije v vlak. Pol ure pozneje so se odpeljali...

Veronika — Katri! Najhujše ji je bil Bog le prikril tisti dan. Uro pozneje bi bila mogla opazovati podoben prizor, ko sta dva druga orožnika sunila iz železniškega voza še huje udarjenega in bolnega človeka, ki nobene Veronike ni srečal, le Pavlo Uschniggovo, zlostno z železniške blagajne, da mu je v obličje pljunila — negodnemu dijaku-vojaku Pavletu Užniku!

* * *

Vlak je zavozil iz mesta proti Podjuni. Tedaj je poklical Andrej sestro in Anči:

»Glejte!«

Dekleti ste se ozrli za njegovim znamenjem. Dolge, trudne in pod težkimi telečnjaki kolebajoče vrste vojaštva so šle mimo po cesti v mesto.

Vojaki so prešli. V prazno strme in ustnice še bolj trpko stisnivši se je zagledala Katri sama vase izgubljena v neki svoj novi jad. Anči, ki ji je bila nasproti, je vprašala plaho:

»Katri, kaj pa je? Kaj misliš?«

»Vem,« je odvrnila bridko Katri. Brat Andrej je posluhnil in ostrmel. Sestra ni gledala več v prazno, a tudi z Anči ni govorila. Njemu mimo obraza nekam

je strmela, zgibala znova ustnice in povedala jasno, izzivalno prepričano:

»Vem in izkazalo se bo. Ta vojska ni pravična!«

Andrej Raznožnik se je živčno obrnil, da bi videl, kam je govorila sestra. Pa je zagledal za seboj človeka, ki ga je poznal in ga ni poznal. Nekam nagonsko se je odmaknil, sedel k Anči, pogledal na sestro, ki je zopet togo strmela v prazno, se zdajci čudno sprostil, dvignil in vprašal neznanca:

»Ne zamerite. Ali se morda poznamo?«

»Vas, gospod, ne poznam!« je odgovoril tedaj nagovorjeni močno prezirljivo in omalovažujoče. Andreju je zaplula kri v lice. Odvratno se je vnemalo v njem:

»Doch, doch,« je dejal, »vendar. Danes teden sva se srečala na postajici pri nas doma v Dobrli vesi.«

»Andrej, ne govóri z njim!« je skoraj zavpila tedaj Katri. Brat jo je strahoma pogledal. Ko se je trenutek nato ozrl za tujcem, je bil ta odšel. Vlak je stal.

»Kdo je vendar?« je tedaj vprašal brat sestro.

»Satan,« je odgovorila trdo, neizprosno. A drugega ni hotela povedati nič več...

* * *

Doma so čakali nanje. Sam oče jim je prišel naproti na postajo. Vsakdanje, mirno je povedal Andrej očetu, da so se sešli z Jurijem. Tudi je omenil, da je brata prvi teden vojaščine hudo vzelo, da je omršavil in da najbrže tudi duševno trpi.

Ko je tako govoril, je čutil, kako je prav ta trenutek kaj primeren, da bi za brata spregovoril z očetom, ga omehčal, da bi vsaj malo zatajil svoje žaljeno očetovsko dostojanstvo in na kakršenkoli način dal vedeti Juriju, da se utegneta z očetom poslej bolje sporazumeti, kakor pa sta se mogla doslej. Iskal je pripravne besede, toliko toplega sočutja se je vnemalo v njem, pa mu le ni prišlo določno na jezik. In Katri, ki je šla ob strani, mu tudi ni pomagala. Trpka in toga je bila očividno še vedno pod vtisi dogodkov v Celovcu in v vlaku. Tako so prišli domov in sedli k večerji.

Nikomur se ni ljubilo jesti. Ženskam je šlo na jok. Katri, v kateri se je bila žalost stoprv pod domačo streho razvezala, je bila povedala, kako so se sestali z nesrečnim duhovnikom. Teta Polona si je v prvi grozi pokrila glavo s predpasnikom, brat Jože se je plaho bebasto začudil, se stisnil nato nekam izpred luči in onemel. Pa je bilo čuti, da škriplje z zobmi, dokler ni zdajci zaklicala teta, naj bo miren in naj moli. Vstal je molčé in šel iz hiše. Ko pa so začeli moliti in je zunaj to slišal, se je vrnil in molil z drugimi vred.

Andrej je molil razmišljeno: v medli luči je nehote preučeval lica svojih domačih. Božja beseda, pogovor s Tolažnikom, visoko in daleč nad vso zemeljsko siročino in edinščino, je bil rahlo upokojil bridkost v slehernem obličju. Teta je bila skrivnostno zagledana v neki, le njej slišni smisel svetih prošnja, mati je trpela vdano, besede so ji rahlo sikajoče, dasi komaj slišno trepetale z ustnic. Sestra Katri je molila vsakdanje kakor vedno, kakor v cerkvi. Anči je očitno le s težavo krotila zaspanost. Otrok je še, je dobra in usmiljena, a se še ni zbudila v življenje, je mislil Andrej o njej. Bila mu je prijetna in obenem nekam nadležna, ki je nemški niso učili kdovekaj moliti in se slovenskega še ni bila privadila. Andrej se je ozrl še po očetu, ki je molil naprej. Ni se spominjal, da bi ga bil že slišal moliti naprej in mu je bil ves nov. Pa ga je veselo presenetilo; verjel je, videl: v očetu se je bilo nekaj prelomilo...

Zdajci se je Andrej ovedel in je videl, da sta ostala sama. Oče je strmél molčé vanj.

»Oče?« je tedaj vprašal sin vzburjeno in kratko. Oče se je na njegov kic vzdignil in dejal mehko: »Spat pojdi.«

»Zdaj pregovorim o Juriju in Luciji,« je pomislil vneto Andrej, se tudi dvignil in približal roditelju.

»Kajpada,« je tedaj spregovoril oče. »Bi morda rad vedel, kaj bo z vojsko, ki sem bil danes na glavarstvu?«

»Kdo pa to ve?« je odvrnil Andrej. »Nekaj drugega, oče. Zaradi Jurija! Morda bi ga pa le preprosili kakó domov. Če mu gospodarstvo prepisete in če bi se jaz oglasil na njegovo mesto.«

To zadnje, kakorkoli je bil povedal Andrej neprisiljeno, mu je vendar pognalo rdečico v lice, kakor da ni odkritosrčen. Zavedel se je pri priči, da je zinil o svoji žrtvi le nekako govorniško, spomnivši se bolj prisrčne besede sestrine, ki se je svoji doti odrekala, da bi Lucija nobene krivice ne trpela. Oče je pogledal trpko in mračno.

»Šolan si,« je dejal, »pa žinjaš tjavendan.«

Obrnil se je, da bi šel.

»Oče!« se je razvnel tedaj sin. »Ampak takó ne sme ostati! Krivica je krivica. Jurij Lucijo mora vzeti, jo tudi mara vzeti. Krivica bo na Vas, ki se prepričati ne daste.«

Trd, močen in bridek je stal oče Raznožnik. Molče je gledal na sina, ki ga je rotil za dobro dejanje in mu predočeval krivdo, kakršne ne sme navaliti na svojo dušo. Nato je trudno prikimal z glavo in dejal:

»Pojdi in lezi. Nocoj te reči ne bova domislila do konca.«

Zopet je molčal, zopet spregovoril:

»Premalo veva in premajhna sva.«

»Kako vendar? Saj ste župan!« je verjel po svoje sin.

»Župan? Birič soldaški, reci,« je tedaj zrastel oče. Andrej je videl, da se očetu ustnice tresejo od jada in bridkosti. »Birič,« je ponovil Raznožnik, »gonjač, mešetar za blago in kri, cesarski valpet...«

Skušal je biti mirnejši:

»Za to ceno bi mogel frajati Jurija,« je govoril, »pa za tako dobro delo tega in takega greha jaz nase vzel ne bom. Tuje krvi ne bom kriv. Danes še, jutri nisem več župán...«

In ko je tako povedal, je bil ves miren, dober.

»Zdaj veš, kako,« je dejal in položil sinu roko na rame. »Srečen, kogar je ta božja šiba zajela nedolžnega. Jurija ni. Bog mu sodi, Bog ga vrni, da popravi.«

»Oče,« je skušal sin čudno mirno in razumno dopovedati: »Morda pa ni takó hudó, kakor si mislite. Z Vašo vojaško župansko službo takó bo pač, kakor s pravo soldaško. Streljati morajo, ubijajo pa ne. Pomislite, koliko dobrega utegnete napraviti, ki bi ga sicer ne mogli.«

»Nič ne bom napravil,« je tedaj odvrnil kar zlostno nejevoljno stari. Razburjenje mu je dušilo glas. Hripavo, trudoma je dopovedal:

»Danes pri glavarju... meniš, da sem na glavo padel in kar vnaprej povedal, kaj sem pa kako mislim? Poslušal sem lepo do konca, kaj vse nam je bral in pravil. Nisem rekel, da bom poslušen, pa tudi uprl se nisem. Čemu? Ko nas je odpustil, sem videl, kako je. Vsem je stisnil roko za slovo, trem pa ne, ne županu iz Blata, ne iz Bistrice ne meni. Blaški je potem meni in bistriškemu povedal, zakaj pa kako. Mož ve svoje. Po slovensko je nekoč karte hotel v Celovcu. Ni je dobil. Jaz pa bistriški sva jo, zapisali pa so naju le.«

»Krivice, oče, Vam ne morejo delati,« je dejal sin.

»Našli bodo krivdo,« je odvrnil Raznožnik in se medlo nasmehnil. »Ugiblješ, kakó? Ne poznaš občinskih mož na Koroškem. Ne veš, koliko je nas in koliko je Nemcev...«

»Trije, štirje, pet...« je udaril Andrej očetu v besedo. A oče se ni vznejevoljil. Mirno, trudno je dejal:

»Saj govoriš prav, a le veš malo. Pet jih je pravih: dva protestanta, železniški načelnik, učitelj, sodnik, en krčmar in en notar. Pa stoji dvesto nepristnih za njimi, vsi tisti, ki pri Sandwirtu pijejo, vsi tisti, ki v cerkev ne hodijo, vsi tisti, ki jim ne stare vere ne stare šprahe ni več mar. In že jutri bo takih tristo. Samo podpisati se jim bo treba, da na glavarstvu zanje zvedo...«

»Oče,« je zastokal tedaj sin, »naj bo, kar Bog da. Da le nad nami ne bo krivice.«

»Popravili bomo, kar se bo dalo,« je prikimal oče.

»Ampak tega, kar vojska naredi, ne bo popravil nihče; prekleti bodo radi nje! Krivična je.«

»Bodi previden in pazi, kaj govoriš!« je dejal resno oče. »Zdaj imajo vsi zidovi ušesa in še hujše bo.«

Sin ni odgovoril. Spomnil se je, kako je prav te besede, kot on sam, spregovorila v vlaku sestra Katri spričo človeka, ki ga je imenovala satana. V mislih o tem človeku in o tajni, ki je Katri doslej ni hotela razkriti, je Andrej nato legel. Dolgo ni mogel zaspiti. Ko je vsnul, so ga mučile strahotne sanje. Čete trudnih vojakov pod težkimi telečnjaki so hodile mimo njega.

Videl jim je v obraze in bral v njih nemo tožbo, da niso vojaki, da so klavna živina, ki jo ženo v mesnico. »Ne morem več gledati,« je spregovorilo tedaj ob Andreju, »pojdiva odtod!« Andrej se je ozrl, pa je videl ob sebi sivolasega duhovnika, ki je z desne in leve držal po eno deklico za roko, na desni Katri, na levi Anči. »V cerkev vas peljem,« je dejal, »molili bomo, potrebni smo božje pomoči.« In so bili v cerkvi, a kje? Andreju je bilo trenutno, da je še ves otročji in se je zdajci tudi spomnil. Na desni ob vratih je sedel z materjo v klop. Mati moli, on pa ne more, da se ne bi oziral na steno, kjer visi prečudno grozna slika, Mati božja s krono in plaščem. Bogorodica ima božje Dete pred seboj v naročju, ogrinja ga s plaščem. Mirno strmi Dete, mrtvo gleda Mati. Nekake motne kaplje ji rosijo s čela. Moj Bog! Materi božji je sredi v čelo žebelj zabit... Andreju je spet, kakor da ni več otroški, da je odrastel in da je z Anči in Katri in sivolasim duhovnom pred sliko. Duhovnik govori, uči. Andrej ne ume. Andrej se čudi. Ali je on sam sivolas in duhovni? Ali pa je duhovni zdajci lice in glas spremenil, da govori podsmehljivo živahno z glasom Pavleta Užnika? Pavleta, ki mu vendar Katri nobena Veronika ni bila? Kako je vse to? Kje je vse to? Podkloštrom pred dvanajstimi leti, ko je Andrej hodil z materjo s Svetih Višarij? V Celovcu, ko je Katri vojsko za krivično obsodila? Kje drugod mar, kjer je on sam sivolas, truden in duhovski?...

Andrej se je prebudil. Dan mu je sijal v sobo. Ne da bi vedel, kaj bere in čemu, vidi Andrej sliko z vezenino na steni svoji postelji nasproti. V platno so uvezene zlate črke iz zlatih Gregorčičevih besed: »Bog živi vse Slovene pod streho hiše ene!« Andrej je stokrat videl to in bral. Ne vidi in ne bere. Podoba martrane božje Matere podkloštrske iz sanj je v njem...

Vstal je. Našel je Katri pri delu. Tedaj je tudi sam vedel, kaj mu je storiti. Ni Hanžēja, ni Jurija, Jože sam ne bo kos vsemu. Andrej je vzel poljsko orodje in stopil v jutro. Pelo je v veselju stotere luči in moči. Daleč, kdovekje, so tedaj zatulile bronaste cevi poljskih topov, udarile strojnice in odjeknili izgubljeni streli oprezujočih patrolj...

8. »Heil, heil!«

Prve vesti so prihajale z bojišč. Bili so vojaško nabrekli glasovi, trobeči samozavestno o zmagovitih in nevzdržljivih pohodih cesarskih vojsk v Srbijo, na Rusko, preko Belgije v Francijo. Prvi bojni nastop osrednjih sil je pričal, da ste bili Avstrija in Nemčija skrbno pripravili vse za ta véliki boj, ki ste ga mislili končati hitro, presenetljivo s prebojem sovražnih črt in zavzetjem glavnih mest in središč. Na Pariz, na Peterburg! je slulo geslo, in če že ne Avstrija, pa je Nemčija šla kar očitno po načrtu svojemu smotru vse bliže, ko je zavratno in sramotno pogazila Belgijo, ogorčila Anglijo, a rušila slej ko prej trdnjave, ki so veljale za nepremagljive, in strašila z orožjem, ki je bilo strahotno novo, neznano, nezadržno, pred svetom in postavo nepriznano, opravičeno le v smislu človeške zlosti in stare modrosti, da je tisti v pravu, ki zmaga.

Trta, razbita in raztrgana je padala francoska obrambna črta, zdeti se je hotelo, da bo viteška in slavna ljudovlada tepena in sramotneje poražena kakor svoj čas pred Sedanom. To imé pa še klici, da bo v nekaj dneh rožljaj nemški meč po pariških buljvarjih, so šli kot nove, strašne krilatice skozi časopisje in od ust do ust. Vera v ruski »valjar«, ki se je leno zibal in zgrinjal od vzhoda, ni bila tako močna. Zdelo se je, da utegne pač drobiti, a da bo prišel prekasno, ko več drobiti mogel ne bo. Vsem pa je bilo, da mora priti po prvih mogočnih spopadih, kjer so nasprotniki polegali nekako brez pravega odpora pred nemškim orožjem, do nekakega odločilnega udarca, ki bo pokazal tako ali tako. Vesti o novih zmagah so se sipale, odločilni boj se je oznanjal do ure natančno, a ko je ura bila, boja le še ni bilo konec. Prav narobe: nove, spočite sile, novi sovražniki so si stopali z orožjem nasproti; boje, ki so se unašali na zapadu, so zamenjale bitke in borbe na vzhodu. Ves svet je bil v vojski, celina in morje, in kar je bilo najbolj čudno, bojišče, bojna tla sama so postala bojno orožje, se spremenila v odbijalni ščit in napadalno rezilo, rastla kot nove vrste trdnjava, močnejša, odpornejša mimo vseh dotedanjih zidanih, mimo Lütticha, Metza in Przemysla.

Star način bojevanja je odmiral, nova bojna tehnika se je uveljavljala. Strahote nove vojske so prevpile še bujnejšo grozotnost starih prerokovanj in bajk. A vse je šlo vendar čudno vsakdanje: človek se je zakopal pred ognjem, zavaroval s krinko pred strupom in si glavo z železjem pokril pred drobci od granat in puščicami izpod neba. V nedoglednost se je potegnilo bojišče, v mesece in leta borba sredi med ognjem in v vodi, glini, blatu in gnoju, snegu in pesku. Nemci so še zmagovali, vzhajal jim je celò genij nove vojske, Hindenburg; topli so Ruse, krotili Angleže, zajemali stotisoče, mrli v stotisočih, a stali, verjeli v zmago, peli sovražno v enem samem velikem plehkem narodnjaštvu: heil, heil!, kleli togo, naj Bog kaznuje Anglijo, in se morali zopet in zopet uverjati, da v prvem zaletu le niso prodrli in da njihovih togih korakov le ne sliši še — pariški buljvar. Ne plini ne streli na Pariz jim niso hoteli pomagati. Svet se je obračal od njih vstran, Turka edinega so še mogli snubiti za pomoč; zaveznica njihova je žalostno »zmagovala«. Ruska povodenj jo je dušila, srbski pogum jo tepel, ko še ni bila snela slovesnih črnožoltih zastav, da je vzela stolno mesto Beli grad...

* * *

»Ta vojska ni pravična in skazalo se bo!« je ponavljal togo Andrej Raznožnik vsak dan znova, ko je prebral bojna poročila. Pa je trpel. Poročila se niso lagala, dasi niso o lastnih porazih in neuspehih poročala. Dan za dnem znova je hrupelo v objestnem bojnem razpoloženju koroško nemštvo, se opajalo ob nekakih novih viteških krilaticah in geslih, da vse za dom, da zvesti in trdni, kot vera Burgundcev na hunskem dvoru, da krepko kot Siegfriedov meč in večno kot Bog, ki je pustil rasti železo. Potem je prišla prva zbirka: »zlato sem dal za železo«, prišla druga, za perilo in božični dar vojakom v jarkih; prišla je kot tretja dobrota nadležnost, da je prositi posebe za dovoljenje, kdor hoče potovati po železnici, in strogo nadziranje pisem. Orožje in strelivo lovcu in čuvaju poljskemu so bili vzeli že prvi tedni. Že so vstajale tudi vesti, da se začinja draginja; moka je zrastle prvi dan. Vse tihe in neznatne nadloge novega časa

so začele gnati kakor ozimina spomladi. Črna vojska, ki naj bi služila le doma in stražila, šla je v boje kakor redno vojaštvo; govorilo se je o novih naborih in prebiranju med takimi, ki dotlej še niso ne služili ne bili spoznani za sposobne. Vojska je žrla ljudi in blago. Stanovi, ki jih človek dotlej skoraj poznal ni, ker mu ni bilo posla z njimi, zdaj so zrastli v ugledu, orožnik, vojaški proviantni feldvebel, občinski birič in sodnik. Gorje, ki je prihajalo nad ljudi, ni jih strnilo, le še močnejši je postalo tisto malenkostno koroško samoljubje, ki ničesar za skupno dobro žrtvovati ne zna ... »Ta vojska ni pravična in skazalo se bo!« se je jadel Andrej, ko je zopet in zopet zaslišal od krčme ali od nemške strani v vasi pijane klice: heil, heil! ali celò neprikrito hujskajoče ljudi, da so v deželi srbski izdajalci in ogleduhi, ljudje, ki jih gre obesiti in postreliti. Smrkavi pobalini, izgubljeni, ki nikoli nobene časti niso uživali, s takim cenenim domoljubjem so izzivali, strašili, žalili s svojo navzočnostjo poštene ljudi, občinske može in trezne gospodarje, uradne osebe, izobražence, žene in matere in dekleta. Nedorastla mladina je vse slišala in sprejela, rastla v sirovosti in odurnem besedju mrkega narodnega sovraštva do »žganjarskega« in zavaljenega Rusa, »ušivega« Črnogorca, »banditskega« Srba, »prašičjega« Francoza in »prekletega« Angleža. Največ pa je mogla slišati o vindiških psih in o neki »črni kanalji«, o katoliških duhovnih, ki da so vojske krivi. V ta blodni besedni zbor stotere zlikovske slabosti, zaslepljenosti in omejenosti, v to neprestano zastrašenost tihih, pohlevnih duš se ni oglasil ne en sam tolažilni klic, da naj si bodo ljudje doma dobri, ko na bojišču padajo v ranah družno sinovi najbolj različnih mater. Vesti o zmagah so prihajale, le takih, kje materam polegajo v grobe sinovi, in ženam in otrokom očetje, ni bilo nič. Pa so v stoterih družinah tedne in mesece že pogrešali tistih skromnih dopisnic z bojišča, ki niso nič povedale, ne odkod ne kako, a eno vsaj sporočale, da je bil še, ko je pisal, da je še živel sin, brat, oče, mož. Zadnje Jurijevo pismo — Hanžej pa sploh kar nič pisal ni — so prejeli Raznožnikovi v prvih dneh meseca oktobra. Pozdravil je še enkrat vse skupaj.

»Pozdravim še enkrat vse skupaj. Zbogom!« je bral Andrej že v deseto in zateknil list nazaj v okvir pri sliki svete Trojice nad mizo. Kakor on, tako so delali tudi oče, sestra Katri in mati, vsak zase, skrivaj, a vendar tako, da so se videvali in brez besed umeli v eni slutnji in eni bolesi, da so brali Jurijevo zadnje pismo, njegov zadnji pozdrav ...

V tistih dneh so začele preizkušnje zadevati Raznožnikovo hišo. Pijani Lucijin oče je nekega dne prirohnal v hišo, psoval in klel in grdil. Raznožnik se mu je skril. Andrej je skušal pijanca zlepa pogovoriti, pa se ni dal. Pa se je tedaj teta Polona oglasila, naj stopi, naj, Andrej po biriča. Žganjar se je stogotil do besnosti, popadel lončeno skledo z ognjišča in jo treščil ob tlak. Pa je tisti trenutek že sam letel iz veže na cesto. Pograbil in vrgel ga je bil Jože. Ponoči okoli treh pa je začelo peti kamenje v Raznožnikova okna. Jože je spal in ni branil hiše. Pa je bil tiste dni Raznožnik še župan. Ni ovadil, a je le dobil orožnika v hišo in mu je razkazal škodo. Ali je oblast pijanega pobalina kaznovala, ni izvedel. Pač pa je teden dni pozneje sam dobil povabilo, naj pride na glavarstvo. Šel je. Izvedel je, da je odstavljen. Slika »Bog živi vse Slovence« ga je bila vrgla ... Heil!

9. Bridkosti še mimo velikih.

Bilo je deževno vreme, jesensko. Andrej Raznožnik je sedel v svoji sobi in pisal. Prepisoval je svoje zrelostno izpričevalo pa je bil raztresen in se je bil že v tretje zmotil, da je moral vedno znova začeti. Tudi pero mu je nagajalo, čutil je, da se je bil lepemu pisanju kar odvadil, odkar je bil dokončal šole. Težko ročno delo mu je vzelo gibkost prstov in mirno zaokroženo črto.

Tedaj je posluhnil. Glasno, krčevito slovesno mu je udarilo iz spodnje hiše na uho. Teta Polona je nekaj brala in se razvnemala vse bolj od besede do besede:

»Nevérski učitelji, neizmérna pohlepenost po novetnem blagu, splošna pokvarjenost med vsemi stani, brezkončna častilakomnost in peklenski napuh so razjedali in kužili evropsko krščansko družbo že

dalj časa poprej; ni čudo tedaj, da so kar trumoma zavezniki v Lutrov tabor hrumeli in dognali v katoliški cerkvi žalostni razkol, ki je odtrgal velik del Evrope od edino zveličavne rimske cerkve...»

»Velja, teta — a zdaj pišem,« se je udobrovoljil Andrej, a vendar še nekaj časa šel za tetinim štivom:

»Peklensko seme rodi peklenski klas. Krvave vojske, divji upori se tačas vnamejo po vsej Evropi; podivjane vojaške čete požigajo, morijo, skrunijo, plenijo, da je groza. Za njimi se plazi črna sestra kuga, njej se pridruži bleda lakota...»

»Utegnemo tudi doživeti,« je zamrmral Andrej pa se začudil, kaj so besede o kugi in lakoti čudno glasneje spregovorile, kakor da bi bil kdo vrata odprl. Res je bil nekdo k Andreju odprl, njegova mati.

Andrej je vstal. Saj ni bilo prvič, da je prišla prejšnje čase mati tako v njegovo sobo. Zadnje čase se to ni več dogajalo, ko je težko hodila s svojimi krčnimi žilami na oteklih nogah in s svojo srčno hibo. Zato se je Andrej začudil.

»Bog daj, mati, kaj pa je?« je vprašal in ji ponudil stol, naj sede.

»Le sedi sam, Andrej, pa piši,« se je branila mati, »se bom tu ob postelji malo naslonila.«

Kakor je rekla, je storila. Sin se ji je s stolom primaknil in jo ujel za roke, ki so ji trudne legle navzdol po kolenih. Tako strašno šibka je bila, zasopla, kakor da je prilezla pol ure v breg. Andreju se je do srca zasmilila.

»Vam je bilo dolgčas doli?« je vprašal, »teta bere kakor kak korar. Le kaj, bi rad vedel.«

»O Materi božji s Svete gore na Goriškem ima bukve,« je povedala mati, vzdihnila in dodala: »Zdaj bo kmalu petindvajset let, kar sem bila tam.«

»Res, dolgo je od tedaj,« je rekel sin nekam nerodno, ne da bi v njegovih ustih pravi pomen imelo, pa se zavedel in planil toplo:

»Oh, mati, jaz bi bil pa le rad še enkrat na Svetih Višarjih. Ali še veste, kako sva hodila?«

»Vem,« je prikimala mati trudno.

»Pa o tisti sliki Podkloštrom?« je vprašal in je spet prikimala.

»Jaz še vedno sanjam o njej. Strašno je bridka,« je dejal. Pa je mati tedaj dvignila svoje roke in ga prijala za glavo. Na glas je zaihtela:

»Andrej, moj sin!«

»Mati!« je odvrnil, vprašal in prosil in se prestrašil ob njenem ganotju: zdaj bo povedala, zdaj bo prosila, kar nosi leta in leta na srcu...

Mati mu je dolgo gledala v oči. Nič ni rekla, le s tresočo se roko ga je pokrižala čez čelo, usta in prsi. In potem se ji je nekam oko zjasnilo in je rekla trudno, vdano in mirno:

»Mati božja podkloštrska te vselej varuj in vodi, moj sin.«

Andrej pa je čakal, kdaj bo rekla, ali res ne misli na duhovski stan. Ni rekla in sin je molčal. Tedaj se je mati dvignila odločno, kakor da ni bila nikoli nič slaba v nogah. Vsakdanje, zaupno je vprašala:

»Perila ti bomo morali sešiti. Saj pojdeš v oktobru na Dunaj?« — — —

Zaprlo mu je sapo. Njej pa se je lice rahlo zvedrilo. Andrej jo je čul šepetniti, kakor je zdavna poznal in vedel:

»Za verne duše! V imenu Očeta in Sina in svetega Duha...«

* * *

»Andrej,« je poklicala nekaj dni za tem sestra Katri brata, ko sta bila sama. »Nekaj ti moram povedati.«

»O tistem tvojem satanu v vlaku?« je ušlo bratu, ki ga je še vedno trpko mučila radovednost in čudna plašnost zbog tistega človeka, ki bi bil mogel vsako uro naznaniti sestro, da je govorila protidržavno.

»Ne!« je odgovorila trpko sestra in umolknila za nekaj časa. Vidno se je morala siloma zbrati, preden je povedala vsaj navidezno mirno:

»Anči mi je rekla, da se vrne domov.«

»V Grabštajn? Tam ji bo šele dolgčas,« je dejal brat neprijetno podsmehljivo, da je sestra iz njegovega glasu spoznala, kako ga je njena novica presenetila. Dokaj bolj mirno kot prej je govorila nato:

»Reci, kar hočeš, Andrej, zanemarjali smo jo zadnje čase. Saj se nismo kar nič menili zanjo. Ne

rečem kaj materi in očetu, ampak midva sva bila res nevljudna. Anči je tiha in pohlevna, ne toži. Čuti pa le in ve in jo je bolelo. Ne kuja se sicer, ne misli. Dobro se zaveda, da ji v Grabštajnu ni dobro, in četudi ni morda s tem tako resnično, češ, da se je prišla k nam naši govorici privajat, dalj časa je pa le mislila ostati in zdaj ne more, dasi ne pove naravnost, čemu ne. Da upa na službo, misliš? Ne brljaj! Užaljena je, verjemi, pa če se tudi ne kuja, kakor sem že rekla, in najina je zdaj, da popraviva, kar sva zagrešila, jo pridrživa tu in potolaživa. Jaz sem to tudi že storila, a mene ne poslušaj. Prepričaj jo zdaj ti.«

»Kako?« je vprašal brat. On sam je ta trenutek čutil nekako užaljenost spričo svojeglavosti Ančine. »Ali je razsodna dovolj, če doslej ni umela, da nismo hoteli pozabiti nanjo, a da smo imeli sami s seboj opravkov dovolj? Če je še tako otroška —«

Sestra je segla bratu v besedo:

»Ne, otroška ni več. Saj sem ženska in vidim. Anči zori v zrelo ženo. Zato pa trdim, da se ne kuja, da trpi. Pa sem si rekla, da boš prav ti zdaj vedel, kako je s takimi treba. Besedo imaš in moški si. Tebi se bo dala pregovoriti.«

Nekam negotovo je pogledal brat na sestro. Ta se je nasmehnila in prikimala:

»Velja! Ji pa obljubi, da jo vzameš, če bo le hotela proč.« — — —

* * *

»Kaj je bilo med menoj in med Anči,« se je vprašal Andrej, ko ga je pustila sestra samega. Sladko, kakor spomin na ugasli vonj žlahtne rože, ki ga je le nekoč za kratek trenutek užil, se je spovrnilo po tednih in skoraj mesecih tisto čudovito lepo občutje, ki ga je bilo obšlo, ko je zagledal nepričakovano ob sestrini strani lepo Ančino lice. Spomnil se je svoje vzradoščenosti, ko je slišal prvo slovensko besedo iz njenih ust. To dvoje sladkosti je zdaj znova zažuborelo v njem, kakor dvoje usahlih studencev. Usahnila sta bila, ne da je sam vedel dobro, kako, onemela kakor pesem, ki jo je preglušil korak vojaških čet in ropot bojnih voz, skrb za očeta, za Jurija in Lucijo, za Užnika in vse tiste, ki so jih tedaj gonili v ječe in

preganjali. Zdaj se je ovedel, da kljub temu čudnemu pozabljenju ni bilo v njem nič ugasnilo. Tako bližnja, tako domača mu je bila postala Anči, da je kar občutil ni več kot nekaj novega, se je prve dni že tako navadil kakor sestre Katri, jo imel vselej in povsod vzporedno ob vsem drugem v sebi, četudi ni mislil samo na njo. Ko se je tega osvestil, je zdajci umel tudi svojo prejšnjo nejevoljo, ko je podsmehljivo vprašal sestro, ali Anči ne bo v Grabštajnu še bolj dolgčas...

»Kriv sem pred siroto,« je domislil in iskal prilike, da spregovori čimprej in na samem s sorodnico.

Našel je deklico in ji začel govoriti neprisiljeno, kakor je prigovarjala dekletu že sestra. Poslušala je tiho, se opravičevala in zatrjala, da ni užaljena in celo, da ne gre rada, a da mora iti. Razvnel se je: sam ni vedel, odkod so se mu jemale besede, ki jih je zdaj govoril, obljubljač ji, da jo bo vodil na sprehode, na jezero, kjer bosta veslala, narvala kolmeža za domačo rabo, poslušala šumot vetra v bičevju, krmila ribice. Svoje zemlje lepoto in bogastvo da ji bo pokazal, svoje knjige da ji bo bral, slovenski pisati da jo bo učil, da bosta laže vihar tam zunaj v svetu preslišala; slovenski pisati jo bo učil, v pesmi, v zaljubljenem pismu, če bi ji kdaj pisati bilo treba...

Utihnili je. Deklé je ves čas rdelo. Zdajci je zbledela in zajokala.

»Anči, torej ostaneš?« je vprašal in se dobrikal. Zmajala je z glavo, dvakrat, trikrat, petkrat...

Čez tri dni je res šla. On pa je četrty dan sedel, da bi jo slovensko zaljubljeno pismo pisati in brati naučil. Ni odposlal. Spomnil se je cenzure. Davno pozneje šele je izvedel, zakaj je Anči hotela iti. Njegove matere se je bala, da ne bi trpela, da ga ji bo vzela izpred oltarja... mašnika, ki si ga želi.

* * *

Kakor je mati rekla, tako se je zgodilo: Andreju so šivali in krojili perilo, da pojde na dunajske visoke šole. V tistih dneh se je zgodilo kakor čudo: togobna mati Raznožnikova se je bila čudno popravila. Njena ljubeznivost do sina je bila mirna, a brezmejna. Andrej jo je občutil kot breme in v bridkosti in ne-

strpnosti že težko pričakoval dne, ko mu bo oditi. V to boleost tistih njegovih dni je udarjala rahlo, a vztrajno še neka drugačna togoba, nekaka mehka žalost zbog ljubkega obličja, ki ga je bil pred meseci poleti našel še otroško nerazvito in zadnjo uro zrelo, dovršeno in ustaljeno. Andrej je čutil z vso dušo, da poslej gospodične Anči ne bo več pozabil, zanemaril...

Tako se mu je bil približal dan, ko bi mu bilo oditi. Pospravljal je v kovčeg svoje zadnje stvari, ko je zdajci planila k njemu v sobo Katri:

»Andrej, za božjo voljo, orožnik!«

Brat je čudno hitro našel svoje ravnovesje.

»Tvoj satan! Katri!« je rekel in jo vso premrlo potegnil s seboj. V veži je že stal orožnik.

»Gospod Andrej Raznožnik,« je dejal, »obdolžili so Vas nepostavnega dejanja. Ali izvolite z menoj?«

Govoril je vljudno, ali od srca ali narejeno, Andrej ni razložil. Ob prvi besedi, ki jo je slišal, mu je odleglo. »Satan« torej ni govoril, ni ovadil sestre. Če so njega zvali, so ga radi nečesa drugega...

Orožnik ga je odvedel na domače sodišče. Uro kesneje je Andreja zaslišal domači sodnik: Ali se Andrej spominja, kaj je rekel o Rusih dne 26. julija na postaji v Dobrli vesi, ko je odšel vlak z vpoklicanimi?

»Spominjam se,« je odvrnil Andrej in navel do besede, kakor je bil rekel, pa se obenem skliceval na sestro in Anči, češ, da ga je Katri posvarila, da ni previden, ker bi kdo utegnil narobe umeti.

Sodnik je pisal molče. Nato je dal dijaku podpisati. Andrej je storil, kakor je uradnik velel, ki se je tedaj dvignil in dejal:

»Tudi jaz ponovim, da bodite previdni. Bili ste prijatelj nekemu Pavletu Užniku. Po pravici so dvomili o Vaši lojalnosti. Zdaj pojdite in verjemite v pravico in človečanstvo.«

»Verjamem,« je odvrnil Andrej, a vprašal: »Če bi še to vedeti smel, kdo me je tožil radi Rusov, izpričal bi z osebno tožbo, da je natolceval.«

Sodnik se je trudno namuznil:

»Greste pravo študirat? Ni napačno. Imate dar. Ampak ustreči ne morem. Ovaduh se ni podpisal.«

Andrej se je poklonil in zahvalil. Ko pa je šel, je mrmral sam pri sebi:

»Verjamem, hočem verjeti v pravico in človečanstvo. Ovaduha ga je imenoval. To je hujše kakor satan.«

Potem pa mu je postalo brezmejno hudo. Kaj pa, ko bo isti satan govoril o Katrinih besedah? Katera pravica mu ne bo verjela? Kateri sodnik bo samo zapisal, kakor bo povedala, ji dal podpisati in jo izpustil?

»Katri!« je zastokal Andrej v silnem usmiljenju...

»Katri!« je ponovil, ko je sestro zagledal na domačem pragu. Objela ga je in ji je vse povedal. Pa se je čudil, da je vsa mirna.

»Ali me ne umeš?« je vprašal začudeno.

»Umem,« je odvrnila, »a se ne bojim. Le ti mi bodi odslej pameten!« Potegnila ga je krčevito za roko, vlekla v njegovo sobo, brskala po njegovih knjigah in izvlekla droben zvezek, kakor ga šolarji rabijo pri svojem pouku.

»Tu beri in se prepričaj, ali te učim prav ali ne!« je rekla.

Andrej je spoznal zvezek svojih dnevniških beležk, kamor je zapisoval od prvih šolskih let svoje neznatne šolarske dogodke, štivo, ki ga je bral, modre reke, krilatice iz pesnikov, lastne domislice. Na šestnajsti strani je bral zdaj sledeče:

»Mili brati! Otrešeni so nemškiga samosilja okovi. Ne perpusitate nigdar, de bi se le eden korak zemlje Slovenske Slavjanski za veke odmaknil. Otmite nas nemški prevari!«

»Si prebral?« je vprašala sestra.

»Sem,« je dejal brat, »kakor sem si nekoč prepisal po besedah koroških Slovencev, ko so slovanski zbor pozdravljali v Pragi, 9. malega srpana l. 1848.«

»Pa jih niso obesili?« se je začudila sestra.

»Menda ne!« je odvrnil z nasmehom brat.

»Tebe bi,« je rekla Katri in ga znova objela. On pa jo je začel rotiti, naj mu za »satana« pove. Odstopila je in se upostavila kakor vojak.

»Do zadnje ure nikomur!« je rekla in stisnila lepe ustnice...

Drugo jutro se je Andrej odpeljal na Dunaj...

Prispel je srečno na Donavo in se že drugi dan zglasil na vseučiliški kvesturi, da bi ga vpisali. Poslujoči uradnik je prebral Andrejevo ime in vzkliknil žaljivo:

»Taki zdravi in močni mladi ljudje, pa se jim zdaj mudi študirati, ko domovina krvavi za svojo svobodo.«

»Gospod, pojdem takoj, ko me pokličejo. Zdaj me še niso,« je odgovoril Andrej v pristni nemški govorici svojega kraja.

»Ja so, ein braver Kärntner,«* je tedaj dejal dobrohotno uradnik. Andrej je mislil po svoje:

»Če za svobodo krvavi, pa pojdi in jo brani, tepec!« — — —

Tri tedne je bival nato na Dunaju. Tedaj je prejel od doma brzojavko, naj se takoj vrne, ker mati umirajo ...

Odpeljal se je s prvim vlakom, prišel domov, prav ko so se pogrebci vračali z novega groba.

»Andrej!« mu je planila sestra naproti.

»Zamudil sem,« je zaječal brat. »Kako pa ste telegrafirali? Šele včeraj?«

»Pred petimi dnevi,« je povedala sestra ...

Bila je vojska ... Morda na pošti niso nalašč zadržali žalobnega poziva ...

»Kako je umrla?« je vprašal Andrej. Sestra mu je povedala, da za srčno kapjo, in ga sprevela na grob ...

Uro pozneje se je Andrej sestal tudi z Anči. »Kako je vendar med nama, dekle,« mu je šlo skozi misli, »ali se res nikoli ne bova tako srečavala, da bi si mogla in smela biti dobra?«

To pot Anči ni takoj odpotovala. Ostala je do božiča, praznovala z Raznožnikovimi in bila ene radosti v hiši deležna: Hanžej se je bil oglasil, da je zdrav ...

Raznožniku ni bilo, da bi se vračal na Dunaj. Potrebovali so ga doma. Luciji so se bili dnevi približali, Andrej in Anči sta se bila ponudila za botra. Krstili so tudi. Oče Raznožnik se je zavzel za svojega nezakonskega vnuka in za mater. Pred njenim vsiljivim očetom pa se je kril, kakor da je sam krivec ...

* A tako! Vrl Korošec ste!

Potem so bile zime, potem so začeli snegovi kopneti in vzhajati pomlad. Potem se je Italija vzdignila in do Podjune so se oglašali topovi od Soče in s Tirolskega. V tistih časih so Andreja potrdili za vojaka. Pri prebiranju za črno vojsko so zvali celo Jožeta. In zgodilo se je: Potrdili so ga ...

10. Andrejev dnevnik.

Tiste dni je začel Andrej Raznožnik zapisovati svoje nove doživljaje. Ni beležil dnevno, ni govoril kakor časniki o dogodkih, ki so se odigravali na velikem krvavem pozorišču. Kar je vedel povedati, je bilo le to, kar je videl, ena soba v kasarni, en voj v regimentu, pot ene kompanije na vežbališče, na pohod, v jarek in boj, ena puška, kako leži na ramenu, en bajonet, kako ga gre zatikati, ena ročna lopatica in pet ročnih granat, kako se hranijo in vržejo. Novi njegov vojaški stan ga je oropal kakor stotisoče drugih vsega tistega, čemur je dotlej bil in živel, pravemu poklicu, prvi domovini in svobodni poti v življenje in svet. Tisto uro, ko so ga potrdili, je bil le še neznatna enica v brezbrežnem številu podobnih enic, ena med »puškami«, ki jih je vojska urejala v čete in štela vse više v bataljon in regiment, divizijo in kor; bil je to, kar so kaznjenci po ječah, »obsojenci«, kakor je Andrej zdaj še bolj živo in otipljivo čutil, kakor prej, ko je take videl, obsojence, v šolo pozvane, da se klati nauče in nato odpremijo v klanje.

Vojaški zapiski Andreja Raznožnika iz prvih njegovih vojaških dni so sledeči:

»Potrjen sem. V božjem imenu! Šibkejši kakor jaz so tudi.«

»O moj Bog, pa se iz šolskega uka in iz beril spominjam, kako premeteno, a vendar preprosto so se mogli nekoč naborniki odtegniti vojaštvu. Privoščim jim, svojim dedom. Kamen so vzeli, pa si izbili prednje zobe. Brez zob ne boš pregriznil patrone ...«

»Še drugo sem videl pri naboru. Na deset nas Korošcev ob Dravi ne pridejo niti po trije Nemci. Da jih je nekaj več, sem vendar mislil doslej, ki toliko vpijejo, kako smo vsi sami pragermanski. Na deset

niti trije torej! Pa še teh treh ne morem. Ali zato, ker so tujci, ali ker so bolni? Ne vem. Nočem, pa jim zavidam, da bodo ostali doma.«

»Potrjen sem in v nekaj dneh mi bo oditi z doma. Vesel sem, da pojdem vendar laže, kakor pa je šel brat Jurij, ki o njem še vedno nobenega sporočila ni. Nobenih dolgov ne bom puščal, pa tudi glede svojih domačih sem miren. Zadnji cesarjev sovražnik, zavrtni Lah, ki je zahrbtno napadel, je dal s topovi, ki grmijo tukaj zadaj, kjer solnce zahaja za božjo gnado, priliko našim ljudem, da še posebe pred vsemi drugimi pokažejo in izpričajo, da so slovanski, a da niso izdajalski. Služijo mačehi, ki jih tepe, a služijo do konca zoper tistega, ki je hišo oblegel. Zid ob Soči, kdo so? Kranjci, Štajerci, Primorci, Istra in Dalmacija, Hrvati in Bosna, Lika, Banat in Prekmurje. Heil, ovaduhi in tožljivci iz Celovca, Žihpolja, Borovelj in Grabštajna! Ne tožite več? Ne vpijete več? Ste pohlevni postali in se potuhnili? Slovenec drži vrata in tišči, da ste na varnem in gorkem! Ste se tudi izkričali menda, kar nobenih zmag ni več na Ruskem, na »ušivem« Srbskem! Heil! Iz mest med svoje vindišarje hodite, slovenski znate? Kako to? Po kupčiji? Seveda. Preden je žito odcvelo, že bi si ga radi zaarali. Kajpak, prva je vojska, potem je lakota. Se shujšati bojite? Se ne bojite, da vas slovenska moka ne zastrupi? Bog vam blagoslovi. Moji ljudje so ljudje, dali bodo, kakor gotovo bi jim vi ne dali nikdar.«

»Zbogom, moji ljudje, oče, sestra, strici, tete, brat! Zbogom, Anči! Mar ni prav, da sem vojak! Ali te ne bi bilo fanta sram, ki bi ga zvrgli, kakor da je počen in golšak? Zbogom Dobrla ves, gospod dekan, očetje sosed, otroci, vsi Toneji in Hanžej, vse Katri in Mojce! Zbogom, zbogom! Zapijmo v zarjo, kjer se lije kri. Zdaj vse minulo je, nič več pel ne bom, zdaj ni več moj ljubi, dragi dom...«

»Sestra Katri, ne zameri! Hotela si z menoj celò do Celovca. Sestra Katri! V vojski se ne vozi z železnico! Ne en sam, deset, sto »satanov« ti bo hodilo na pot. Ne obiskuj me, le piši! Saj sva se domenila, kako. Tako, da bomo le v treh umeli in prav prebrati znali, Ti, Anči pa jaz!«

»Pozdravljeno, mesto Celovec! Za cesarski Dunaj, sem menil, da te bom zamenjal, pa se kakor osramočen dijak-ponavljajč vračam v tvoje mesto, na tvoj četveri Ring in v tvoja predmestja. V drugačno šolo se grem vpisovat, drugačno maturo grem delat. Najvišje dobro na svetu da je ljubezen matere in pesem. Je! Pa zdaj ne več. Najvišje dobro zdaj je *h o t e t i ž i v e t i*...«

»Zdrav, prijatelj moj, prvi, ki te vidim! Bog te sprejmi, Peter Vošpernik, mladi bogoslovec! Si tudi tu? Ti ne dajo, da bi v miru molil in se učil. Stopiva v kasarno! Zajokal bi, pa se bom, kakor ti, — prekrižal. Za verne duše...«

»Dva dni v kasarni. Dejal bi, da je minilo deset let. Tako daleč, se mi zdi, da je za menoj tisti svet, ki sem doslej živel v njem. Bridko je biti vojak, a dokler človek ne izkusi, ne ve. Življenje prve dni v vojašnici! Saj sem slišal od drugih, ki so skusili, kako je. Kakor o sitnostih, ki jih ne pozabiš, so pravili, ako so sploh kaj povedati hoteli in niso samó z ramo zmignili kakor o stvari, ki ni vredna, da govore o njej. Pa saj za dne se človek pozabi, ko ga gonijo, da se topo uči pozdravljati, obračati, biti ves tak, kakor je predpis in kakor so drugi. Da bi za to vsaj uro počitka dali, da bi smel vsaj za kratko četrto ure za svojimi mislimi, ki bi takó rade domov, za željami, ki so takó skromne, a jih reglement ne dopusti, za kratko sanjo, da bi za trenutek vrgel od sebe to zoprno vsakdanjost. Hočem reči, da mi je najhuje, ker niti z duhom ne smem in ne morem biti *s a m*. Kako mi je ponoči, ki sem bil doslej svoje sobice vajeen? Navadil se bom pač družbe. Dve noči zdaj nisem spal skoraj nič. Tudi to bo prešlo. Ali pa se bo spet vrnilo, kakor sem bil doslej vajeen? Da sem molil, ko sem legel, in molil, ko sem vstal? Tu ne molim, niti mislim ne na to. Takó mi je, da čutim, da smem le to, kar ukažejo. In moliti še niso ukazali.«

»Mislil bi človek, da bo vesel, če najde znance. Našel sem jih in vendar nisem posebno potolažen. Vošpernika sem že omenil, pa nas je v desetnihi še šest sošolcev, Lučovnik, Ječmen, Borovnik, Jaritz in Krießmann. Potem je še učiteljščnik Nepokoj, ki je doma nekod od Vrbe ali Blač, realčni abiturient

Pichler iz Žihpolja in pa neki akademik modroslovec, čigar imena še ne vem. Sošolce poznam. Tako doživljajo menda, kakor jaz. Vsak samega sebe so prinesli, pa se kakor jaz še niso prelevili in sem radoveden, kakšni bomo, ko nas preoblečejo. Jaritz in Krießmann sta mi bila v šolah vedno tuja, odvratna. Ali se bomo zdaj, ko spim sredi med njima, zbližali? Skrbel bo morda zato poddesetnik Wlattnig. Da nas vse skupaj prezira, pokaže ob vsaki priliki. Enoletni prostovoljci smo. Mož je pogumen. Ali pa je tako bedast. Ne misli, da bomo napredovali. Narednik Schuster to ve in se trudi, da bi bil družaben. Desetnik Umrig iz Borovelj je pristranski. Trd in zlosten je zlasti z Nepokojem. Ne vem, čemu. Krießmannu in Jaritzu gre na roko.«

»Včasih slišim bridko šalo o svojem stanu in svojih. Ne vem, kje je naš Ječmen, ki svoje žive dni ni bil ne zabaven ne duhovit, zadnje čase nekako dovtipnost zajel. Danes n. pr. je povedal le-to: da je moral iti nekje na ruski fronti zopet enkrat rezervni častnik rekognoscirat in oprezovat. Se vrne, ga vprašajo tovariši, ali je kaj videl. Pove, da je celò govoril z Rusi. Kaj so rekli? Da bi že radi vedeli, kakšni neki so avstrijski a k t i v n i oficirji.«

»Zakaj kupujejo otrokom igračo lesenih in svinčenih vojakov, pa jim ne povedó, kako težko je biti lesen, ko se glasi: stoj! In da je lep vojaški red in korak, a da vodi v ubijanje in smrt. Že s prvo igračo pohujšujemo in so nas pohujšali.«

»Na vežbališču. Po tednih prvikrat izven kasarne! Pozdravljen, zlati, svobodni svet! Nebo je sicer, da bi se razjokal nad njim. Ves dan prši iz mrzlih meglá. In pod nogami se vdajajo ilnata tla, kamor nas nalašč meče zlostno povelje: nieder!, če smo se le za korak lenobni oddehnili, v blato in lužo. Tako krademo ves ljubi božji dan Bogu in sebi čas, grešimo proti prirodi, ki je hotela, da bi zemljo orali, ne pa teptali. S tega vsakdanjega dela se vračamo ubiti, prsteni in ilnati čez oči. Pa ta prst ni blagoslov in to ilo duši.«

»Vadim se v streljanju. Nikoli ne bi bil verjel, da mi pojde ta posel tako od rok. Zadevam, da bi mi skoraj drugovi zavidali. V božjem imenu: svoje sem sklenil. Streljal bom, kadar bo povelje, a mežé. Manj

ročen sem, ko gre metati granate, ki so za zdaj še lesene. Telovadec nisem bil, mišice v rokah so mi po nekaj vajah kakor raztrgane. Tudi vaje z nasajenim bajonetom v napadu in brambi niso po mojem okusu. Da se bom tudi tako bojeval, doslej nisem vedel. Kako bo tu? Bom li mogel mežati? Gospod Bog, usmili se. Saj veš, česa sem Te prosil. Ubijal da ne bi!»

»Vrgel sem prvo pristno granato. Strašno je. Čul sem namreč, da se je nekje zateknila nekomu spričo drugih za obleko. Vrgel se je nanjo, da bi drugove nesreče otel. Bil je avstrijski oficir, Slovenec, s Kranjskega doma. Bog zahvaljen! Še ni umrlo viteštvo, še je dobrota v nas.«

»Učimo se kopati jarke, gibati se v njih, napadati iz njih, metati se v žične ograje in jih trgati in rezati. Znam, a povedati ne vem, kako to gre. Čutim sploh, da marsičesa, ki mi je, ko ga vidim in spoznam, strašno vsakdanje in samo po sebi umljivo, vendar nikoli prav opisati znal ne bom. To vem, da ni ne naporno ne dolgočasno. Te časovno strnjene vaje v vojašnicah zdaj v vojski so sploh dobrota. Vsem nam je vseč, da se zdaj v tednih več naučimo, kakor prej v mesecih. Eno samo željo, ki se mi seveda nikoli izpolnila ne bo, imam. Preden me na bojišče prepeljejo, za kratko slovo še enkrat domov da bi me pustili. Ne bodo me. Za verne duše... Katri, oče, teta, brat Jože! Molite zame!«

»Prav nič se ne poznavava z Nepokojem, pa mi je fant vendar ljub. Morda zato, ker se mi smili. Ne vem namreč, ali je res tako neroden, da ga tako strašno preganja Wlattnig, psuje in grdi, ali pa je ubogi človek s kakšnim dejanjem razdražil to besno človeče, da se mu zdaj znaša. Nepokoj prenaša molče, je sam zase. Spregovoril bi sočutno z njim, če bi priliko imel. Pa imam vedno in neprestano občutje, da me nekdo oprezuje, kdaj bom spregovoril z njim in kaj. Kdo me oprezuje? Krießmann? Jaritz? Pichler? Eden med njimi ali vsi trije? Krießmann, ki je Ječmena ustražoval, naj ne sramoti avstrijskih vojakov, kakor jih je zadnjič, ko je povedal o Rusih in naših aktivnih oficirjih? Krießmann, ki sem ga čul nalašč tako glasno in izzivalno povedati, da je do dvanajstega leta znal

slovenski, a da poslej do smrti nobene slovenske besede več spregovoril ne bo? Krießmann, ki neprikrito Nepokoja sovraži, ne samo prezira, kakor je vaju Vošpernika, Borovnika in mene? Krießmann, ki mu Wlattnig marsikdaj nadzorstvo nad nami naklanja in očitno razliko dela, ko gre soditi meni ali pa Jarcu in Pichlerju? Krießmann, bom še eno povedal, moj nevredni sošolec, ki je tovariša mi in prijatelja Pavleta Užnika napadel, izdal in grdil, nenaturni vnuk tistega Križmana, ki se mu je pod goro Peco sam kralj Matjaž razodel? Bog z njim! Bog tudi z njimi, katerim bo ta človek v vojski kot praporščak za voditelja, in če bodo Slovenci s Koroškega! Z Nepokojem pa b o m govoril.«

»In sem govoril z njim in mi je razodel svojo zgodbo, ki je do pičice skoraj isto, kar je prestal moj prijatelj Užnik. Knjigo slovenske mladine iz leta 1914 pred vojsko K l i c G o s p e S v e t e so našli pri njem. Kaznovali so ga sodnijsko, zaprli, ker je hranil in bral policijsko zaplenjeno knjigo. Kar čudno je, da ni prišel pred vojaško sodišče. Ali ga je kdo izdal, sem vprašal. Potrdil je. Da ga li pozna? Pozna. Odpusti mu, v vojsko pojdemo, sem ga prosil. Ni zinil, le ustnice so mu drhte in sem videl, da ni odpustil in da ne bo. Pa vsaj povej ga, da se ga bomo drugi ogibali, sem rekel in je odvrnil kratko, da je tistemu ime Satan. Satan? Streslo me je. Katri mi je stopila pred oči. Nič nisem vedel odgovoriti. Tedaj je dejal Nepokoj toplo in prijateljsko, naj se ga navidez ogibljem in se delam, kakor da ga ne maram. Politično osumljen da je in zapisan med nje, ki jim je sojeno kratko, strupeno, satansko z dvema črkama: P. V.«

»In včeraj sem ga skrivaj opazoval. Opraviti si je dal s puško. Prav nič ni bilo treba. Pa sem skočil k njemu in ga stresel za rame. Strašna misel me je bila namreč obšla, da je znorel, da ga je zmoglo trpljenje in da si bo sam pogнал kroglo v glavo. Obrnil se je k meni. Strašno je bil bled. Blodno se je nasmehnil. Ne smeš! sem zavpil po nemški in je stal pred menoj poslušno in topo, kakor pod Wlattnigovo psovko. Ko pa sem se vstran obrnil, glej, res je oprezoval Krießmann in se čudno posmihal. Se ti smili? me je potegnil vstran in me učil: Ne nori! Njemu so sodili in prav

je tako. Če pa je njegova reč tudi tvoja, prav! Sam si pripiši. Svaril sem te. Zadnjič! Za staro šolsko tovarištvo. Zdaj veš pa hodi ali z njim ali z menoj. Bist ein deutscher Soldat in einem deutschen Kriege.* Kdor ne posluša, dobi kroglo v glavo ali pa vrv za vrat. — Hvala lepa! sem odvrnil. Ne vem, če bom s tem človekom še kdaj govoril.«

»Odhajam iz Celovca in le to je hudo, da mi od doma ves ta čas prav nič niso pisali. Katri, Katri! Zakaj si me zapustila!« — — —

* * *

Andrejevi nadaljnji zapisniki o dnevnih dogodkih so medlo stvarna poročila o tem, kar je videl, trpel in prenesel. Vedno vidneje so te neurejene beležke le trenutno zajeti vtisi, bolno hitro zabeležena občutja v službi, ki mu ne prija in ga utruja do otopelosti, opazke s poti iz krajev, ki se mu ni zdelo vredno, da bi si njih ime zapomnil, o bojnih drugovih in višjih, n. pr. o stotniku, ki je velel svojemu moštvu, da mora pustiti rasti brado po cesarjevem okusu. Te vojne izpovedi so najbolj trpka obsodba velikega, s puhlo vojaško ničemurnostjo započetega morjenja, izraz mlade duše, ki nikoli za sovraštvo rojena ni bila in ki je morala v bojni službi spričo prirojene ji človečanske dobrote togo molčati ob pogledu na stotero svojo in tujo boleost. Andrej Raznožnik ne svojih ne tujih doživljajev zapisovati hotel ni.

»Vozim se mimo krajev,« piše, »ki so včeraj zgodovinski postali ali pa bodo v novi bitki jutri zasloveli, da se bodo ta nova imena kitila v zgodovini teh dni. Jaz pa ne priznam nobenih takih zgodovinskih nazivov. Nobenega veličastja ne občutim, če še čujem imena kakor so Krasnik, Przemysl, Limanova ali Gorlice; prazno mi je slišati o Verdunu, o siegfriedskih postojankah in Hindenburgovi črti. Kar bojišča, to vojvode: Hindenburg, Mackensen, Petaine, Foch. Komaj malo topleje mi je ob nazivih za bojišča na naših tleh ob Soči, na Oslavju in za Dobrdobom. Komaj nekaj hvaležnosti me objame, ko slišim imenovati Borojevićevo ime. Ne radi tega vojaka, ki stoji z mojimi

* Nemški vojak si, v nemški vojski!

in zmaguje, radi sebi sorodnih drugov bojnih, ki bodo legli pod njim, kakor bom jaz najbrže proti Brusilovu...»

Zrelo, ljuto sodi nato Andrej o »hijenah« velike vojske, o poklicanih in nepoklicanih bojnih poročevalcih iz prvih mesecev bojnih dni, o bojevitih besednikih v zanesenem govoru, ki se lagotno v zaledju s tinto proslavljajo v svojem lažnem rodoljubju.

»Imamo sovražnika,« piše rogaje se, »ki nas brez bojne napovedi podi od bojišča do bojišča. Ne Nemec ne Francoz mu kos ne bosta. Proti temu enemu je ves boj zastonj: sovražniku temu je ime — U š ! Tista č r n a , ki pegavico prenaša...»

»Ali bi mi kdo verjel,« pripoveduje Andrej v nadaljnjem, »če bi trdil, da v tej vojski nikakega junaštva ne najdem? Hrabri more biti pač le človek. Kadar mu gre kri in zdravje tvegati za nekaj še višjega in boljšega. Tako, kakor pa sedaj gonijo moštvo v boj, hodi klavna živina v mesnico. In da se prav takó kot živina smrti ne boji, ga v najhujšem z r u m o m opajajo. Tako se je do besede spolnilo, kakor je pisano na živinskih vozovih: 6 P f e r d e o d e r 40 M a n n . Konj je bolj škoda kot človeških duš...»

»Nisem sicer videl, a pravili so mi, da se neredkokrat pri naskokih spopadejo ljudje bolj sirovo in divje kakor zveri. Zver nosi svoje zobe od prirode s seboj, da si plen trga za žrtje. Ljudje po božji podobi skačejo s krvavimi noži v zobeh drug na drugega. Človeka s krvavim nožem med zobmi med jezne volkove bi postavil: bežali bodo. Bolj so po božje ustvarjeni. Pa se mi ljudje studijo in smilijo. In ko sem zadnjič videl nepregledne vrste ruske, kako so se mirno zibale vse bliže med našimi strojnicami in lastnim topovskim ognjem, strašna groza me je obšla: spoznal sem, da ne more le živina, da bo v teh strahotah s t e k e l tudi človek. Gorje tedaj njim, ki so ga v najblaznejše nagnali. Gorje napuhu in misli ničemurni, ki je svet poživila. Gorje vojski, ki v táko grozo komandira! Tako je vojaka ponižala, da ga je vojaške časti in prisege odvezala.«

Tako je doživljal Andrej Raznožnik prvo svojo vojno službo v tretjem letu velike morije. V bitkah

proti Brusilovu je dobil pri umikanju strel v roko. Ein Kavalierschuß, ki je tisoč goldinarjev vreden, je veljala med vojaki beseda o taki srečni rani. Bil pa je rane manj vesel, kakor pa da bo zopet enkrat legel v posteljo in se očedil mrčesa. Kot slutnja nekake čudne sreče se mu je začelo v povejaščeni duši oglašati človeško hrepenenje: kako neki je tam, kjer ne goré noč za nočjo rakete nad jarki, ne orjejo granate, ne drdrajo strojnice, ne sopejo in ne hropejo živi ljudje kar na kupu med razlitim mozgom in drobovjem v blatu in govnu, v smradu in brezdušni onemoglosti iz ure v uro, iz noči v noč: skratka, kako neki je daleč doli ob Dravi pod Sinčo vesjo, na Koroškem, v Podjuni, doma... Vsak dan se je krčeviteje veselil bolniškega počitka. Tako se je vračal v življenje in svet za vojsko. Že pozno na jesen je res dobil dopust. Vozil se je skozi Dunaj prav tisto uro, ko je Fritz Adler ubil ministrskega predsednika grofa Stürgkha. »Ali se morda nič več ne vrnem v vojsko?« je pomislil ob tej vesti Andrej v veseli slutnji. »Kakor bo,« si je odgovoril, »zdaj se vračam domov in to je zdaj vse moje življenje.«

11. Na dopustu.

Ko je privozil vlak čez Semmering v Bruck na Muri, je bila enajsta ponoči. Andreju je bilo tu čakati dobro uro. Stopil je z voza, da bi spil čašo piva in se nato nekoliko sprehodil in razgibal po vožnji. Prav ko je hotel vstopiti v restavracijo, mu je nekdo položil roko na rame in vprašal:

»Herr Kamerad! Če se ne motim — ali si pravi, Andrej?«

Raznožnik se je ozrl in vzkliknil veselo prese-nečeno:

»Pavle, ti? Bog te sprejmi!«

Bil je v resnici Pavle Užnik, ki ga Andrej ni več videl od tistega usodnega jutra na god svete Ane in ki o njem do teh dob tudi nič več slišal ni. S tem večjo radovednostjo je zato zdaj ogledoval prijatelja, videl, kako ga je bila vojska prečudno spremenila, postarala in pomožatila, a mu dala tudi isto praporščakovsko čast, kakršno si je bil priboril tudi Andrej. Še več.

Užnika so bili odlikovali. Zdaj pa je bil očitno, soditi po opravi, na novem pohodu v transportu.

Prijatelja sta si nekaj trenutkov molče stiskala roko.

»Kako dolgo že!« je šlo Andreju ganotje v glas ob prvem domačem človeku na potu iz tujine.

»Kaj? Kar sva se zadnjič videla,« je odgovoril vedro Pavle.

»Stopi z menoj! Popijeva čašo piva. Utegneš?« je dejal Andrej.

»Ne morem. A stopiva nekajkrati tu gori pa doli,« je odvrnil Pavle in potegnil prijatelja s seboj. »Duša draga, kakó torej?«

»Čudim se, komaj verjamem,« je dejal Andrej in pogledal ljubeče Pavletu v lice. »Si ves čas v vojski. Povej vendar!«

»Ni časa,« je odvrnil Pavle. »Odloživa za pozneje, če bova kdaj utegnila. Na kratko: vojak pa od začetka. Hudo osumljen, poslej pošteno reden, trikrat ranjen, odlikovan, dvakrat skoraj zdrav ujet, če bi maral bil, in zdaj na poti v soško bitko, katero že? Nič ne bereš? Ne veš. Jaz tudi ne.«

Andrej je naglo in mimogrede povedal, da je bil v bitkah na Ruskem in da se zdaj vrača domov na bolniški dopust. Potem je vprašal, kako je pa s Pavletom. Ali ni bil ves čas nič doma.

»Bil,« je odvrnil Užnik, »pred letom. Sem maturiral in mater pokopal.«

»Tako, seveda,« se je zmedel Andrej, ne vede, ali bi čestital prijatelju, da se mu je vendar posrečilo priboriti si šolsko priznanje, ali pa bi ga miloval kot osirotelega sina. »Zdaj si torej kar ves sam...«

»Bog me, sem, Mojci,« je odvrnil prečudno vedro Užnik. »Zato pa lahko služim. Ni mi več dolgčas po domu.«

»Ali si morda kar prodal?« je vprašal Andrej.

»Dóma vendar, pa četudi je samó golazen v njem, noben Korošec prodajal ne bo, dokler je živ,« je odgovoril Pavle, da Andrej ni mogel dobro razločiti, ali se roga ali pa iz prepričanja govori slovesno.

»Nekaj domačih pa znanih menda vendar še imaš,« je dejal zato vsakdanje.

x Toljuna, Jozka ---, gimnazij 68

Užnik je odgovoril:

»Imam! Ampak, naj me, kdorkoli! Ne vem zanje.«

Pa je le začel izpraševati Andreja po sošolcih in tudi po Andrejevih domačih, kolikor jih je poznal. Andrej mu je povedal, kolikor je vedel.

»Ali poročnika Janka Kranjca poznaš?« mu je segel Užnik v besedo.

»Ne,« je odgovoril Andrej.

»Pa je vendar iz Dobrle vesi,« je dejal Pavle, pomišljaj in povedal: »Nekje pred Przemyslom sem ga srečal. O tvojem bratu, kako mu je že ime? ...«

»Jurij.«

»O Juriju, da so ga ujeli Rusi, torej je povedal ...«

Sredi besede ga je Andrej objel in vzkliknil:

»Pavle, Bog ti plačaj to vest. Naši domači ga že leto in dalj objokujejo za mrtvega.«

»Katri, tvoja sestra, kajne?« je vprašal toplo, medlo Pavle. Andrej ni umel te čudne gasnoče dobrote v Užnikovi besedi in dejal veselo:

»Seveda, in če sem morda jaz prvi, ki se vrnem domov s tem poročilom — o Pavle, niti slutiti ne moreš, koliko dobroto si nam storil.«

»Potem Bog blagoslovi, da bi vse res in dobro bilo,« je dejal Užnik.

Transportni vojaški vlak se je očividno pripravljaj, da odide. Tedaj je potegnil nekam nemirno Pavle Andreja v senco konec vozov in dejal polglasno in pritajeno:

»Kaj sem dejal? Da ne gre dóma prodajati. Zato pa. Ta trenutek se odpeljem. Če se ne vidiva več, Andrej ... ali smem nekaj vprašati?«

»Vprašaj!«

»Če še kaj ljubiš Koroško in če kaj veš?«

»Kaj neki? O Stürgkhu?«

»To si bral. Drugo! Kam gremo.«

»Kam? V zmago ali smrt.«

»V smrt, a ne vsi!«

Nekaj trenutij sta prijatelja molčala. Pavle si je dal nekaj opraviti z žepom, ki ga je imel na notranji strani svoje vojaške suknje. Previdno se je ozrl, potem pa je stisnil Andreju nekaj zaváljanjih listov v roko in rekel:

»Skrij in beri doma skrivaj! Potem boš vse umel in vedel, čemu kopriva ne pozebe, čemu se Pavle dvakrat ni dal ujeti, a se bo v tretje dal.«

Komaj slišno je šepetnil:

»Dal, če bo srečno, pa če tudi prekletemu Lahu.«

»Pavle! Pazi se!« je skoraj zastokal Andrej. »Pri-segel si ... obesijo te.«

»Norčije! Mar sem k r i v o ? L e ' p r a v n i s e m . «

Stresel je prijatelju roko:

»Zdrav. In če bi kje drugov, ki smo ene misli, najti želel, z eno besedo jih išči.«

»Kako?« je vprašal sopeče Andrej.

»AEIOU.« je odvrnil Pavle.

»Austria erit in orbe ultima?«* je vprašal Andrej začudeno.

»Takisto, le narobe!« se je zasmel Pavel.

Vlak se je odpravljaj. Užnik je skočil k vozovom. Po se je še enkrat okrenil in zaklical:

»AEIOU! Po smislu, kakor želiš. Srečno.«

In še je klical, a manj vedro. Nekam trudno in bridko:

»Sestro Katri lepó pozdravi!«

* * *

Pa to slučajno in pomembno Andrejevo srečanje ni bilo njegovo zadnje čudno in nenavadno. Že čisto blizu doma mu je bilo namenjeno doživeti nekaj, kar je bilo neskončno bolj pretresljivo mimo sestanka s prijateljem Pavletom. Ko se je pripeljal namreč v Celovec, bi bil moral ves popoldan do večera čakati na vlak. Pa se je kaj lahko odločil, da pojde kar neš ob Svetem Jakobu, po cesti čez Krko in mimo Dražje vesi. Spotoma bi se oglasil v Grabštajnu pri teti. Tam bi videl, dasi ni ves, kakor gre biti mlademu častniku, gospodično Anči.

Vreme je bilo jesensko mrko, a cesta je bila lepa in Andrej je čutil od koraka do koraka, kako mu plima nova moč po telesu, kako mu polje zdravje in veselje po žilah. Sladko, živo, kakor da ni tako daleč in davno, se mu je spovračalo v spomin, kako je videl

* Avstrija bo poslednja na svetu. Dvoumno: češ, ure so ji štete.

deklico svoje prve sanje zadnjič pri slovesu. Kar čuditi se je moral samemu sebi, kako da v vojski ni več in bolj vneto mislil nanjo; saj mu je bila vendar sestra Katri vsaj nekajkrat sporočila tudi njene pozdrave...

V takih mislih je bil prišel do Dražje vesi in je imel kakor na dlani za četrť ure onstran železne ceste odsojni Sepec, Ščitarče in sam Grabštajn, ki se je bil v zadnjih desetletjih tako strašno pokvaril, odtujil domačiji in materinski besedi. »Ne, Anči,« je Andrej pomislil, »za rojstni tvoj dom te ne zavidam. Iz gnezda naših poturic si, iz hujšega kakor je Žihpolje. A da zamerila ne boš, dobra, ki se zdaj že tretje leto slovenske pesmi in modrosti učiš.«

Rezko se je prebudil iz svojih misli. Prešel je bil skozi vas in je stal blizu tam, kjer se odcepi cesta na sever proti Buhli in Dolini. Pa se mu je ponudil prizor, da sam ne bi bil vedel takoj povedati, kako, ali smešno ali bridko. Pred svetlim nadporočnikom, ki je bil razjahal in je zamahoval z bičevko, je stal mrko zravnán visok človek, napol kmetiški, napol vojaški. Prav po kmetiško tudi ni gledal častniku v obraz, marveč pokorno sklanjal glavo, držeč obenem in vrteč vojaško kapo v rokah. Častnik je klel, psoval, skakal in se obnašal kakor pobesnel. Ne da bi pogledal nesrečnega nerodneža natančno, je pristopil Andrej, salutiral in se javil častniku. Spoznal je v njem nekdanjega svojega poročnika iz vojašnice. Ta se je okrenil, se nekoliko unesel in vihral pripovedovati mlajšemu in nižjemu drugu nekam pokroviteljsko stanovsko, da se že dobro četrť ure jadi s tem čudnim človekom, ki prvič pozdravljati, drugič stati, tretjič in sploh nič ne sliši in ne ume in ne govori. »Znate slovenski? Povejte mu, da ga pretepem,« je nato vpil, »da ga prebijem do krvi, obesim v vezi, zaprem in ustrelim.«

Andrej ga je komaj za silo slišal, kaj je klical. Premotril je bil čudnega človeka in prebledel. Vsega ga je streslo. Pa se je po vojaško okrenil in povedal:

»Zu Befehl, gospod nadporočnik. Moža poznam, pospremim ga domov in sporočim vse nadaljnje.«

»Kako?« je zijal nadporočnik. »Domov? Jaz zapovedujem, da ga primite ali sami, ali pa z orožniki. Pojdite, pokličite jih. Jaz sam ga bom medtem pazil.«

Še bolj je zbledel Andrej in dejal:

»Gospod nadporočnik. To mora biti nekakšna pomota. Ta človek ni vojak, ne more biti, ni pri čisti —«
Vzelo mu je besedo.

»Potem je zločinski. Med vojsko sili,« je vpil nadporočnik.

»Morda ne sili. Morda so ga po pomoti res potrdili,« je dejal Andrej.

»Če so ga potrdili, ni norec,« je vedel po svoje častnik.

»Pa je moj resnični in nesrečni bebasti brat,« je vzkliknil tedaj do skrajnosti izmučeno Andrej. Nadporočnik mu je bral v obrazu, kaj trpi, in začutil obenem, da se je sam brez potrebe osmešil.

»Nach Haus mit ihm — spravite ga torej domov!« je še zaklical, se vrgel na konja in pognal.

Tedaj je stopil Andrej k svojemu bratu Joži, ga stresel za rame in dejal:

»Jože! Kaj pa počenjaš take norčije po svetu? Zakaj nisi doma?«

Bebasti je dvignil obraz, ki se mu je trenutno razvezal, ko je mož spoznal brata.

»Andrej!« je dejal toplo. Potem se je ozrl za častnikom, ki je bil odjahal, in se uvedril: »Pa si ga le, pa si ga le ugnal, ki si višji, kaj?«

»Pojdiva!« je dejal trudno Andrej. Ni več mislil na Anči. Vedel je brata na postajo. Ni ga izpraševal, ne kako ne kaj. Prehudo mu je bilo. Strahotno je bilo vzelo močnega človeka! In najhujše v oči, ki mu jih je bilo zblodilo...

Ko sta tako čakala, se je spomnil Andrej, da nosi s seboj nekaj brašna.

»Ali si lačen?« je vprašal brata, ki je prikimal in odgovoril čudno pametno, da ni sam, da je zdaj na Koroškem veliko več lačnih kakor pa sitih.

»Na, jej!« je dejal Andrej in mu ponudil.

Poldrugo uro pozneje sta bila doma. Pa je obstal na pragu Jože in dejal:

»Vstopiva tiho. Teta modlijo.«

Res je bilo iz hiše slišati bolno zaneseno besedo stare bajalne ženice. Pa prav tisto je bajala in pravila, kakor pred leti:

»Peklensko seme rodi peklenski sad. Krvave vojske, divji upori se tačas vnamejo po vsej Evropi; podivjane vojaške čete požigajo, morijo, skrunijo, plenijo, da je groza ... Toda — kedár je najhujša sila, je roka božja najbolj mila in tudi roka njegove nebeške Matere. Milostno se ozre nebeška Gospa na sile in stiske svojega ljudstva, naglo mu priskoči na pomoč, priskoči osebno, pomaga s čudežem ...«

»Moj ubogi, žalostni dom!« je občutil Andrej živo do solz. V tistem trenutku je zaslišal presunljivo zaklicati svojo sestro Katri:

»Oče, teta, Lucija, Andrej je prišel!«

Le trenutje pozneje je ležala bratu v objemu, jokala in se smejala in šla venomer zopet vrnivšemu se s svojo drobno, a delavno ročico čez blede, raskavo lice. In ko je zdajci zagledala še Jožo, je znova ihtela in govorila in pravila bratu, kako so ljudje neumni in hudobni. Odkar so Jožo pomotoma in morda tudi iz nagajivosti potrdili za vojaka, ga za teden dni vzeli v vojašnico in nato poslali domov; domačini — saj si lahko misli, kateri — nesrečnega človeka pošiljajo vsako toliko časa v Celovec, češ, da se mu je spet zglasiti. Vsa zasopla je še rekla: »Tako, glej, saj bi jih klela! Ki je ves otročji, pa ga še otroci, da bo bridko smrt storil kje, kakor Jurij ...«

»Katri,« je tedaj dejal toplo Andrej. »Malo tolažbo ti vem za bridkost. Jurij je ujet in živi.«

Deklica je zastrmela, nato znova zavpila:

»Oče, teta, Lucija! Jurij živi!«

»Oče, Jurij živi,« je ponovila, ko je stal zdajci stari Raznožnik pred vrnivšim se sinom. Andrej je opazil, kako išče sestra z nekakim čudnim nemirov zdaj v njegov, zdaj v očetov obraz. Pa je kaj lahko in kar na mah umel, česa in zakaj se sestra boji. Bala se je zanj, ki bo videl, kako se je oče spremenil, in se obenem sramovala za očeta, pomilujoč ga, da se je bil tako čudno zavrgel. Ves je bil prepal. Andreju je bilo, da bi zavpil od bolečine, ko je gledal očetu v lice. Imel je občutek, kakor da je očetov obraz prav tisto prazno in bolno lice, kakršno je videl prej pri bratu, ko je stal pred razjarjenim nemškim oficirjem.

Katri ga je pustila ta trenutek samega z očetom.

»Oče,« je vzkliknil tedaj toplo Andrej; »ali ste bolni?«

Stari Raznožnik je odgovoril narejeno pikro:

»Kakor me vidiš, tak pa sem. Ne spim več. H koncu gremo!«

Brezmejno tesno je postalo Andreju, ko je gledal očetu v razdejani obraz. V nezdravi zabuhlosti je bila možu usahnila čila jedrost kmetiškega lica, ki tako čudovito označuje preprosto in čisto slovensko dušo; jasne in mirne oči so se bile umeglile in utonile v bolni onemoglosti. Andreju bi ne bilo treba ne izpraševati ne izvedeti, kaj se godi z očetom: z obličja mu je bral vse. »Telesno prenaša, a duša mu peša,« je vedel. »Ovdovel je, nikogar nima, da bi mu nositi pomagal. Sinove in kmetiške delavce mu je vojska razgnala. Čast in ugled so mu ponižali, užalili ga javno pred prijatelji in sosedi. Premoženje mu prepada, dajatve in davki ga žro, nemško, kakor otroci, se mora siliti govoriti, klanjati se orožniku, ki mu je bil svojčas prihuljeno pohleven, odgovarjati proviantovcem iz vojske, naduti smrkavosti mestnih oficirčkov. Pa še domače zlo! Jurijeva zadeva. Lucijo ima v hiši. Dela mu, ali pa mu more biti vseč kot snaha? In otrok! Moj Bog! Kadar mu je dobro, da bi ga kot stari oče in ded malega vnučeta v naročje vzel, ali se mu ne obrne od zlosti, če vidi v mladem licu Kustrove oči, da mora vstran od nedolžnega bitja, kakor da je strupeno, da ga opsuje ne, kakor navadno psujejo? Ljubite, pa goltá z jezo svoj žolč: vnuk si mi, pankrt pa le!«

Stari Raznožnik je bil medtem postavil cilarico žganja na mizo, ponudil piti sinu, ki je odklonil, in nató popil sam nekaj izdatno globokih čašic. Oživel je nekako in je dejal, kakor da bere sinu po mislih:

»Jurij, si rekel, da živi. Če se vrne, prav. Jaz sem svoje storil in tudi odpustil sem. Pozabil pa ne bom nikoli.«

Zopet je segel po pijači. Ustnice so mu drhte, zdelo se je, da ga tudi pijača nezdravo stresa.

»Lucija je pridna,« je rekel po kratkem molku mehko in dobrohotno kroteč svoj jad; »zna potrpeti in molčati. Tudi neumna ni. Je pač služila in ve, kako.«

Sin je molče prikimal. Oče je pogledoval po pijači. Tedaj se je zdramil Andrej:

»Kaj pa stari, oče Kustrov, mislim reči?«

Očetu se je vnela mrka žalost v očeh. Do strašne bridkosti pikro je povedal:

»Saj bi ga potreboval, odkar nam ujetih Rusov ne zaupajo več, za pomoč na polju. Za hlapca mi je. Za kakšnega pa, si lahko misliš sam, ki ga zmlada do dobra poznaš.«

Pa kakor da se je bil do skrajnega premagal, je nato planil kar besno, udaril s pestjo po mizi in zavpil:

»Hudičevo je vse skupaj. Srbe so že razgnali, zdaj bodo pa še nas na Koroškem.«

Sin je čutil, da govori oče mimo svoje bridkosti z besedo za tujo nesrečo, pa mu je le prijal ta trpki, navidezno politični upor.

»Hudičevo,« je vzkliknil Raznožnik v drugo. »Zato pa, naj bo konec! Pijem! Kako ne bi, ko me bridkost duši vsak dan, vsako uro!«

Andrej je videl, da sega oče res že v tretje po pijači.

»Oče, nikar! Vse bo še dobro,« je zaprosil.

»Na Koroškem nikoli!« je odgovoril togo oče. Andreja je presunilo. »Za verne duše, v imenu Očeta in Sina in svetega Duha!« se mu je obudilo prečudno kakor glas iz onostranstva v spomin in tolažbo...

Tisti trenutek je planila Katri v sobo. Njene dobre in plahe oči so nemirno pogledale in prebegnile od brata na očeta. Zdajci je roke sklenila in se je zdelo, da se bo na kolena zrušila pred moškima in ju prosila, naj si bosta dobra.

»Oče, Andrej!« je vabila toplo in prisrčno, »pre-nesimo, Bog nas preizkuša!«

Takó je stala. Oče je pogledal prebujeno nanjo. Pa se je Andreju zazdelo, da se očetovo lice čudežno preoblači v staro lepoto in dobroto iz lepših in boljših časov. Ustnice so se tresle možu, lice, ki je bilo zabuhlo, je splahovalo, oči so se hotele zmegliti v zdravi, topli bolečini. Solza se je ukradla čez trepalnice na pobledelo polt. Počasi, trudno, a slovesno je vstal Raznožnik in stopil k hčeri. Zdajci je bila res zdrknila na kolena. Ujela je očetovo levico in jo jokaje se

pritisnila na ustnice. Stari mož je položil tedaj dekletu desnico na glavo, sklonil se, zajel z roko, kakor da hoče objeti in vzdigniti, pa je ostal takó bolno sključen in je le spregovoril, toplo, usmiljeno, iz najgloblje bolesti in očetovske ljubezni:

»Sirota!«

Nato se je zravnal in pogledal po sinu.

»Andrej!« je zaklical. »Naša Katri! Drô! Dobra je. Saj je ne boš zapustil, ko bo sama ostala.«

»Ne bom, oče,« je planil Andrej. Katri je živo ihtela.

»In tudi hudó da ji ne boš delal, kakor sem ji jaz,« se je trgala žalost z usmiljenjem Raznožniku iz grla. Pa mu je Katri padla v besedo:

»Ni res, ni res! Nobenega hudega mi niste delali!«

Stari Raznožnik je molče odstopil, pokimal sinu in se obrnil. Šel je. Brat je držal sestro za roko. Jokala je tiho in tožila in opravičevala:

»Zdaj si videl. Ni pijan. Dober je tako. Trpi in nosi molče. Ubijajo ga. Vsak dan, vsi, še prijatelji. Dom mu raznašajo. Zase mu ni, zase ne skrbi. Le zaradi nas otrok mu je hudo, zaradi nas vseh, še zaradi Jurijevega otroka in Lucije...«

»Pi je,« je potožil brat.

»Andrej!« je vzkliknila očitajoče Katri. »Najin oče je.«

Otresla se je burno bratove roke, strmela z jarkimi očmi vanj, lepa, jezna in užaljena. Tedaj se je Andreju razodela še enkrat vsa lepota njene močne, lepe in usmiljene duše.

»Katri, mar očitam?« je skušal popraviti svojo besedo. Umiril je razburjeno. Z bolno zgovornostjo mu je razodela vse tisto majhno in veliko gorje, ki je bilo po vojski prišlo nad vse kraje, v vse sloje in družine, nad Kranjsko in Koroško, nad Sinčo in Dobrlo ves... In ko je Katri šla, je šel Andrej za njo. Zlostno, pod vtisom tega, kar je bil izvedel, da trpi tudi zaledje, njegov oče, sestra, brat in teta, je mrmral togo, obsojajoče, nespravljlivo:

»AEIOU... Prepala, Avstrija! Sama si kriva...«

Naslednje dni je obiskal Andrej svoje domače na vasi in v fari. Druge krati mu takih posetov ni bilo treba. Zdaj pa je nekako motno čutil, da so mu dolžnost in da bi mu utegnilo biti bridko žal, če bi jih opustil. Moral skoraj je še enkrat videti vse, kar je doma poznal, vzeti morda za vedno slovo od vseh, priti, potolažiti in potožiti z vsemi, ki so ga poznali in jih je poznal po vrsti in pameti, še po redu, kakor jim je letno za advent prebiral poštena in lepa slovenska imena v Mohorjevem koledarju že petnajst let: gospoda prošta in dekana Matijo, gospoda kaplana, Brežjakove, Dretnikovo oblastno mater, Dularjevega Franceta, Grašičevega Andreja, Hribarjeve, Korešnika, Miho Lesjaka, Mihevovo Julijano, Logarjevo Uršo, Petkove in Petelinove, Smrtnika in Rebca, Zablačanovo Lenčko, Topličeve, da jim o Alešu pove, kako ga je našel živega v bolnišnici, Vedenkove, starega Vovka, Zdovca, Žerjavovo Lenko in vse druge ...

Žalosten pa tudi potolažen se je vrnil s te poti. Našel je svoje ljudi, kakor so bili: tihe, pohlevne, delavne in pobožne. Celo šegavost je še medlo živela v njih. Stokrat eno samo so hoteli vedeti: kdaj bo vojske konec. Pa je našel še drugo. Trpljenje, ki je bilo vojake v jarkih zbližalo, tu v zaledju je trgalo ljudi na dvoje. Polno nezaupnosti in malega samoljubja je videl. »Vojska, krivica in pohujšanje,« je umoval, »na bojiščih nam tare telesa, doma duši duše!« Srečal je otroke, ki so šli iz šole. Čebljali so po svoje, po slovensko. Ko so ga ugledali, so plaho utihnili in zajecljali omledno šolski: Grüß Gott! Pa jih je vprašal, čigavi so, a so se raztepli, ne da bi odgovorili. »Vojska — krivica in pohujšanje!« je čuvstvoval še bridkeje. »Kako bodo vzrastli, če jih oče učil ne bo in matere umeli ne bodo, ko jih v šoli po nemško — nesrečne vindišarske psičke — lajati uče!« Tedaj se je sproščalo v srdu in odporu v njem: »Hudiči! Če smemo po slovensko umirati, zakaj ne bi smeli moliti in ljubiti?«

Ves razbolel se je tedaj zaprl s sestro Katri v sobo in ji začel brati iz listov, ki mu jih je bil dal Užnik. Bili so tuji časopisi, novice onstran avstrijskih in nemških jarkov. Popisovali in pripovedovali so o bojih in zmagah, a ne tako, kakor domača poročila. Sijajne

»nemške zmage« so bile po teh vesteh bridke izgube, strašne rane, četudi že ne porazi. Beročima ni bilo več tako strašno tesno, da bode Hindenburg potrl ves svet. Pa še drugače tolažilno in presenetljivo je bilo brati o nečem neskončno bolj tolažljivem in vzpodbudnem: o rastoči sili človečanske misli in vere v dobroto, pravičnost in usmiljenje. Veliki narodi so se zavzemali za trpeče in zaslužnjene male, pribijali vedno zopet, da so šli prisiljeni v boj za podedovana načela pravičnosti proti zlostni samoljubnosti lažnega in oholega častihlepja, ki se hoče živeti od puhle krilatice, da je »gosposki narod«, in priznava le eno načelo, pravico močnejšega nad slabejšim. Tu je stalo zapisano, da te vojske ne bodo odnehale do konca, do zmage. Avstrijskim slovanskim narodom so obetale svobodo, vstajenje.

»Katri! Verjemi, ne bo nas ne še konec in tudi na Koroškem bo še dobro,« je dejal Andrej, ko je prečital do konca. Sestra je prikimala. Tedaj je brat rekel, da bo zdaj liste zažgal. Pa mu jih je sestra iztrgala in prosila, da ji bojo za spomin.

»Nevarni so,« je dejal, a ni silil več v sestro, ko je opazil, da je vsa zagorela v lica. Hotela jih je hraniti kot spomin na — Pavleta...

Dobro je bilo Andreju, ko se je tega osvestil. Pa se je zdajci spočela druga misel v njem. Kako neki je le bilo moči? Nekaj dni že je bil doma, a niti z besedico ni bila sestra omenila deklice, ki jo je bil vaju videti vsako uro v njeni bližini, preden je odšel k vojakom. Zakaj ne govori sestra o Anči? Iz te domisli je vprašal:

»Katri! Kaj pa Anči? Ali boš utegnila v nedeljo? Obiskala bi jo.«

Videl je, kako je postalo sestri nekam mučno. Molčala je, kakor je bila navajena v takih položajih in jo je kot tako že poznal.

»Le povej,« je dejal zato, »če ste sprti. Bom šel pa sam v Grabštajn.«

Tedaj je dvignila Katri zaupno k njemu oko:

»Ne hodi! Ni je doma.«

»Kje pa je? V službi?« je vprašal brat kratko, dasi mirno; »v službi na pošti?«

Zopet se je sestra borila, ali bi odgovorila. Skoraj zlostno je povedala:

»Za vojaškimi je šla. V bolnišnice...«

Andrej je vse umel in ni odgovoril. Sestra ga je skušala potolažiti:

»To še ni nič slabega. Kaj zato, če so druge take — nemarne.«

»Slovenskega se ne bo več učila,« je odvrnil togo brat. V trenutku se je obvladal v bolesi, ko je spoznal, kako se mu je utrnila še ena tiha sanja in ugasnila za vedno... Bolelo ga je nekaj časa le še to, kdo neki mu je zavel neuko deklico iz varnega doma v močvare ran in vojaške zlosti... Pozneje nekoč je izvedel zanj... za sošolca, ki mu nikoli ni bil prijazen, za vnuka iz koroških dedov od tistega očeta, ki se mu je bil prikazal sam kralj Matjaž, za odpalega Križmana — Krießmanna. Tedaj pa je bilo Andreju dobro. Spomnil se je, kako prav je bilo, da Anči niti prvega zaljubljenega pisma ni bil poslal. Ni ga bilo treba biti sram in prav nič se ji ni bilo treba bati, da ji bo kdaj kaj očital...

* * *

Dopust mu je potekal. Od ljudi se je bil že poslovil. Zdaj je hotel imeti slovo še od zemlje. V bolnem nastroju mokre in pozne, zadnje jeseni je pohajal po domačem polju, po logih in gmajnah. Tako strašno tiho je bilo tu, kakor v dušah ljudi. V ta mir brezmejne tesnosti je udarjala le daljna jeka topovskega ognja nekje za Kepo pri Bovcu ob Soči in od Tirolov. Nekoč na teh samotnih potih se je zdajci zgostila bolest v Andreju. Popadlo ga je občutje dušeče tesnobe: brezmejna osamelost. Kar v misel mu je prišlo, da bo odšel dva dni, preden treba, z doma. Hotel je najti v Celovcu vojnih drugov, porazgovoriti se z njimi, razbremeniti si dušo do zadnjega, zavreči se nekam, napiti se, ubiti noč ali dve in se nato prigrasiti, kam mu je iti za polkom...

Kakor je bil sklenil, je storil. Vzel je slovo in šel. Pa se ni napil, ni zavrgel. Ko je segel sestri v roko in ji videl čez rame blodno bratovo lice, se je nekaj prelomilo v njem. »Če takó narediš, kakor si zmislil, ne vrneš se!« mu je nekaj spregovorilo v vesti. Prišel

je v Celovec. Vso pot je bil še vedno ves zmeden, kaj, kako in čemu. Potem je našel čisto mirno in vsakdanje z majhnim preudarkom: »Anči! Ta blodnja moja, zaradi tebe je bila! Anči, srečno! Naj padem ali pa naj živim, blodil ne bom več!« — — —

Ko je izstopil, se je sestal s človekom, ki mu je bil ljub. Bil je njegov veroučitelj z gimnazije. Povabil ga je s seboj:

»Morate, prijatelj! Ne bo Vam žal! Presenetilo Vas bo.«

Andrej je povabilo sprejel. Pri profesorju je našel tovariša in prijatelja Vošpernika... Drugo jutro je vstal k maši, se spovedal in obhajal. Nikoli ni bil mirnejši. Ko se je zglasil, so mu rekli, da mu je iti za polkom na Tirolsko.

»Arsiero,« je umel, potem pa še točneje:

»Vall' d' Astico.«

12. AEIOU.

Tisto uro, ko se je pripeljal Andrej v Trident, je došla obenem z njim novica z Dunaja, da je umrl stari cesar Franc Jožef. V Andreju se je nekaj sprostilo in stesnilo obenem. Čutil je, da je minil s to smrtjo neki posebni čas in se počenja zdaj zanj in za mnoge nova doba. Misel, da se utegne zdaj kmalu nehati vojska, ga je obšla za trenutek, pa ni mogel verjeti in se ogreti. Če stari morije ni znal prepričati, tem manj bo umel mladi boriti se proti osredju, ki je za vojsko, vojaški, kakor so ga vzgojili.

Spomnil se je, da bo novi vladar zahteval ponovne vojaške zarotitve. Kar je bil dejal nedavno Užnik, mu je prišlo v spomin: po krivem da ni prisegel, a prav da le ni...

Andreju je postalo tesno. Ni se mu hotelo razodeti, kako naj bi bilo s to zadevo. »Vojaška in bojna prisega — prisiljena,« je dejal, »a sveta je vendar. Mar ljudem govorim, ko obljubljam, ali pa se za ljudi rotim pred Bogom? Greh in odgovornost nanje, ki s silo robijo duše, a greh tudi nate, ki Boga kličeš, naj zate priča, da se ne lažeš, ko se vendar lažeš. Kaj torej? Ali laž ali bogoskrunstvo? Ali boš krivo prisegel ali pa prav ne boš?«

Spričo takih pomislekov Andrej poslej ni potoval več tako vedro, kakor dotlej izpred spovednice in obhajilne mize. Pozneje, ko je prisegal, ni mislil nič. Na »figo v žepu« je bil kar pozabil, le z nekako bridkostjo se je otel k Bogu za mir: »Kakor Ti veš, kolikor bom res moral in še smel...«

Pet dni se je še nekako pretiskaval, da bi mu ne bilo iti takoj v jarke, potem je krenil na pot, k vodu, kamor so ga pridelili. Nekje na robu nekakšne visoke planote, tam, kjer kljunasto sili kot peč med dvema dolinama Vall' d' Assa in Vall' d' Astico. Potoval je s slugo, ki mu je bil rojak od Rožeka, Jernej Hutter...

S tisto uro, ko je stopil Andrej zopet v bojno črto, je za mesece in leta zopet odmrl življenju, ki je za vojsko, in zaživel v osredju, ki mu sicer izza Karpatov ni bilo čisto novo, a vendar zanimivo drugačno. Marsikaj je že vedel, kakor n. pr. ugeniti po glasu, kam bo topovska granata udarila, pa je kaj kmalu spoznal, da udarja angleški ogenj huje. Tudi ozračje mu je bilo drugo, jarki v skali, kaverna. Stare so bile le smrt, rane, uši in stotnik, ki je svojčas zahteval, da so si morali puščati rasti cesarsko brado...

* * *

Iz jarkov v rezervo in spet v jarke, zdaj na ogledi, zdaj v šolo, tako so mu minevali meseci in minilo leto. Misel na nov dopust mu je začela dramiti duha. Veselil se je in upal nanj z nekakim drugim občutjem kot doslej: telesno, samo telesno. Prehrana je postajala nezadostna; doma, je upal, bi se mogel najesti do sita. V avgustu tistega leta se mu je bilo res posrečilo dobiti dovoljenje za kratek odhod. Večer, preden je odšel, pa so vse dopustnice preklicali. Po desetih bitkah je bil namreč udaril Lah ob Soči v enajsto. Ali bo uspel, vojaki niso ugibali. Vedeli so svoje: kako strelja angleški top in kako mro sestradani Bosanci... Andrej je s toplim sočutjem pomislil na prijatelja Užnika in svojega brata Hanžēja, ki ga je bilo zadnje mesece zaneslo nekam nad Kobarid.

V veliko tolažbo mu je bilo tiste dni, ko je prejel dvoje pisem obenem, od doma in od Vošpernika v Celovcu, kjer je ostal v pisarni, ker ga je bil bojni

napor utrudil do nesposobnosti. Katri je pisala Andreju, da se je vrnil Jurij kot ranjenec brez desne roke preko Švedske domov in da se bo v kratkem poročil z Lucijo. Pisala pa je takó, da je Andreja ganila do solz. O svoji kaverni ji je bil sporočil pred tedni, da spi »v kameniti kamrici«. Na te besede je deklica razplela svoje pismo. svojo prvo in zadnjo pesem.

»Moj bratec, moj ljubi Andrej«, je pela, »je pošto poslal, da je še vedno vesel in zdrav, a da hudo na trdem leži, ki v kamrici kameniti spi. V kamrici taki zdaj žinjam vsak dan, v kamrici taki naš Bog je bil zakopan. O Kristus, ki si od mrtvih vstal, prosim Te lepó, sprevédri nebó že, da bratu polajšano bo, okrajšano bo; Te prosim na glas, ki mu umreti ni ne treba ne čas... So leta mu mlada ko brezju za Mitlovem veje, ko bèzeg je zélen, ko solnce ga greje, kot rosa krepak in čil in tako malo je še dobrega užil in tako dolgo, tako dolgo že več pri očetu, pri bratu, pri sestri ni bil. Zato naj to pismo ga vsaj razvedri, zajeto iz moje srčne krvi. Je bratr mu Jurij iz ruskih se vrnil ljudi, z desnico nič več, z levico si briše oči, ko ga oče objemajo in so rekli, da prav se jim zdi, da hiša novega gospodarja dobi, ki sam si že je gospodinjo izbral in bo léžal, kakor si je postlal. In gospod dekan so oznanili in oklicali že v drugo zakonski stan. Tako je vse prav in mene le eno boli, da ljubega Andreja na sva-tovščini ni. Tudi Hanžēja bomó pogrešali hudó, ki zdaj nekje za božjo gnado pije vodó. Mu tekne, piše, je zdrav in se le hudih mušic boji, ki opikajo do krvi...«

Ko je tako zapisala in povedala, pridodala je Katri še najlepše:

»Moj ljubi brat! Sam Bog, ki vse vidi in vé, naj ti, ko trpiš, na uhó pove: ko te srce, ki si zdoma, najhuje bolelo bo, da je še v smrti nam dobro, če — m o l i m o.«

Vošpernik je pisal Andreju drugače, a ga ni manj potolažil. Previdno in modro, kakor v maturitetni nalogi, je obvestil Andreja o novih političnih razmerah pod novim vladarjem, o državnem zboru, o pomilostitvi političnih obsojencev, kakor je bil tudi nedolžni Korošec Grafenauer, o odločnosti slovanskih voditeljev in njihovi borbi za narodne pravice njih ljudstev, o Kreku, evangelistu nove svobode, o njega veličastno

zgodovinski majski deklaraciji, o strnjenosti slovenskih duš in lepoti vzbujene nove slovenske pesmi. Sredi v to poročilo se mu je vzela pesem od novo vzbujene besede:

»Beseda je izšla, izšla med nami res! Slovenska misel, vzpluj, vrzi se do nebes! Razpni se! Po razponu tvojih kril bo meril narod čilost svojih sil...«*

Dlje in več to pot Vošpernik ni pisal. Že s tem je bil zbudil dušo prijateljevo iz mrtvila in mrtvaških senc. Telo je usihalo v jarkih, duša je vzhajala v svetove solnčne širivosti in sinjine brezkončnega nebesa...

»Naši ljudje, ali noré, Župančič in moja Katri? Pesmi pišejo, pojejo. Kakor da bi pesem mogla preglušiti hropot orožja?« je občutil začudeno Andrej.

Pa mu je hotelo vstati vendar veselo upanje:

»Daj, gospod Bog, da bi pesem preglušila topove!«

V tistih dneh se je oglasila tudi drugod po jarkih nova misel in nova beseda. Ljudje so mrli za avstrijskega cesarja, a hodili so v boj z geslom čisto novega zvoka, z imenom nove vere, novega upanja, nove ljubezni. Tej ljubezni se je reklo J u g o s l a v i j a . . .

V božičnih dneh tistega leta je prejel Andrej od Vošpernika podobno pismo. Zakrito je počenjal sporočati o rastočem odporu nemške vlade proti slovanski ideji:

»Ledene sape od severa se znova bude in gredo tudi čez Koroško. Še borovcem ne prizanašajo, češ: proč, izdajalci! V takih dneh in žalostih berem in trpim s Cankarjevim Bebcem Martinom.** Prepisal sem ti ga. Beri in veruj!«

In Andrej je bral o siromaku Martinu z zmešano glavo, kako so ga za vojaka potrdili, se mu v kasarni v skodelico podelali, ga nato odpustili, da je blodil po žalostni slovenski zemlji, dokler ni srečal samega Gospoda Jezusa, ki ga je potolažil in kateremu, Enemu Edinemu, je vendar smel potožiti radi skodelice, ne da bi se mu bil smejal.

Tako je prebral Andrej, sklenil roke kakor za molitev in se zamislil. In ko je mislil, se mu je dani, kakor še nikoli. Srce se mu je širilo. Iz kaverne v hru-

* Iz knjige: »V zarje Vidove«.

** Iz knjige: »Podobe iz sanj«.

pot šumečih izstrelkov je stopil. Zvezde so sanjale visoko, strašno je zeblo. Andreju je bilo topló.

»Lepota naša,« je našel besedo za to, kar je bil domislil do konca, do neomahljive uverjenosti, »lepota naša in dobrota naša, to dvoje! To je nam orožje, to je naša rešitev. Vstajamo! Ti pa, AEIOU! Padaš. Nisi hotela lepote, dušila si dobroto. Amen.« — — —

Pomlad je prišla, minil je majnik. V junijskih dneh je poizkusila cesarska vojska še z enim naskokom prebiti sovražne vrste. Morda bi bili uspeli, pa so onstran vedeli za napad in ga pričakovali, vzdržali in zavrnilili... Bili so namreč tostran, ki jih prisega ni več ne plašila ne težila...

V tistih bojih je storil Andrej svojo dolžnost. Verno se je gnal s svojim vojem mimo oščajajočih se Madjarov — »Tot ist tot, Wurst wo!«* — v angleške jarke. Došel je v prazne in stal v njih, dokler ga ni podrl strahotni sovražni ogenj...

Ko se je osvestil z ožganim licem, sicer pa kaj rahlo ranjen, je začudeno posluhnil. Glasovi neznanega jezika so mu udarili na uho: ugenil je, da je v angleških rokah. Medlo je zaklical, da bi ga našli in mu pomagali.

»Nemec?« je slišal in umel nato tujega vojaka. Odgovoril je svetlo in prvičrat:

»Jugoslovan!«

* * *

In tedaj se je zgodilo, kar se je moralo zgoditi po vsej človeški pameti in po pričakovanju vseh tistih, ki so od začetka verjeli vase, v pravico in Boga: krivica je padla; tisti, ki so bili vojsko izzvali, obnemogli so pod pritiskom človečanske misli in pod silo združenega orožja. Nemška moč v Franciji se je ubila, francoski in jugoslovanski srd je prebil sovražni zid na vzhodu: Kosovo polje je vzhajalo poveličano iz nove in najbolj krvave zarje...

Pesmi zmagovitega orožja nasproti je pela pesem nove lepote in dobrote, slovenska in človečanska misel. Pravljičica o kralju Matjažu je postajala resnica. Lep,

* Smrt je smrt. Figa kje! Resničen vzklik madjarskega častnika na tirolski fronti.

sijajen, davno klican je vstal in jahal pobratimu kraljeviču Marku naproti...

Slovenske zemlje so se oddahnile, pele, vriskale. In le dvoje mož, dvoje sejalcev Lepega in Dobrega, dvoje blagovestnikov slovenskega človečanstva, Janez Evangelist Krek in Ivan Cankar, nista pela, nista vriskala v zboru. Kakor tisoči njiju bratov in skromno nepoznanih rojakov, sta tiste dni legla za večno po boju. Njiju smrtni dan je postal rojstni god novemu življenju, novi dobi, novi slavi, viteštvu nove ljubezni...

Vzhajal je beli orel nad dvoglavega črnega. Na podrtijah razrušene habsburške monarhije je ugasnil cesarski klic: Viribus unitis — Z združenimi močmi. Ugasnil, ker je postal laž in se sprevrgel v krivo. Prerokba o večni Avstriji — Aeiou — je zbledela in ugasnila. Nebo se je vnelo nad preizkušano ljubeznijo in sijalo daleč in dolgo v vse vetrove in ljudi: S H S.

Drô!

»Dokler Bog hoče tako!«

1. »Ave, Carinthia — drô, Koroška!«

V četrtek, dne 31. oktobra popoldne, v zlatem solncu tiste blagoslovljene jeseni leta 1918, je jezdilo troje potnikov v uniformi avstrijskih častnikov s slovenskimi kokardami na kapah proti sedlu vrh Ljubelja. Za dobrih sto metrov niže jim je sledil vojak nižjega reda, narednik z dvema močnima priprežnima konjema. Če ni priganjal z vedro in jasno besedo, je pa žvižgal in zdaj pa zdaj spregovoril zadovoljno sam s seboj. Častniki so jahali molče. Ko pa so že pod vrhom v najtežjih klancih razsedlali, so se razvezali v neprisiljeno besedo. Bili so vsi trije v najlepših letih od petindvajsetega do tridesetega, zagorelih in upadlih obrazov, a bridko lepi, kakor jim je bila vojska ustrojila telo. Tudi duše in besedo. Dva se nikakor namreč nista mogla prav najti v daljši pogovor. Zato je bil pa tretji čudno veder in zgovoren. Zdajci je razjahal, potegnil konja na rob ceste in se zagledal podse.

»Blagoslovljena kranjska dežela,« je dejal, »lepa si kakor iz pesmi!«

V resnici je bilo tako. V sijajinah prečudno lepe jeseni je vse gorelo pod njim in ob njem: solnce nizko od doline, kjer je bila megla in vlaga že vzela toplo-rjavo luč hrastovja, vse više v še kaj čvrsto in živo rumeno zlato zarjo mladih bukev in medlo prosojnega igličevja v macesnih prav do sivozelenega cretja in borovcev ob trpko posejanih mokro zelenečih smrekah in jelkah.

»Kakor iz pesmi!« je ponovil vojak in se ozrl po sopotnikoma. Pa se mu je vse obličje ubralo v čudovito objest, ko sta togo prikimala, in je vzkliknil:

»Kako sem rekel? Blagoslovljena? Saj sem se zmotil. Drugače bi moral reči. Ne bom. To uro namreč sem že ozdravel od nje. Kaj bi jo klel.«

»Kako pa si zbolel za njo?« je vprašal spremljevalec, ki je bil po videzu najstarejši.

»Do tu sem molčal,« je rekel prvi, »iz vljudnosti. Zdaj, ko sem prebolel, lahko povem. Za kranjskim gostoljubjem, bom rekel, za tistim navdušenjem v Ljubljani predvčerajšnjim in pa za vinom. Hudič me vzemi, če me ni prav do Koroškega glava bolela po njem.«

»Lasje,« se je nasmehnil medlo tretji častnik.

»Drô, lasjé, kakor vselej po slabi družbi,« se je še bolj vedril prvi. »Ves čas v vojski, če odštejem tisto malo krvi, ki mi je odtekla, ko so mi puščali, pa še tistega pol funta mesa, ki sem ga izgubil, že vesta kje, ki vendarle še lepo jaham; zares, v vojski sem hitreje prebolel. Zato pa rečem jaz ...«

»Najlepša je mladost,« mu je zapel drug v besedo.

Vedri vojak je zmajal z glavo in povedal po svoje:

»Zato pa rečem jaz, da huda vojska je, najhujše ne. Najhujše je na svet, poštenega mačka imet'. Ali je drô tako?«

»Prosimo Boga, da bi bili Kranjci vina bolj vajeni, kot si ga ti,« je dejal dobrohotno in mehko najstarejši.

»Te dni zdaj jim bo presneto bistrih glav potreba.«

»Koroško izdajaš! Meniš li, da nje ne bo bolelo?« je vzkliknil vedri prvi pol resno in pol šaljivo. »Najbolj lačna sodrga s Tirola se bo zavalila po Dravi. Boš že videl.«

»Mirujta že s tem,« je vzkliknil tretji. »Sebe poglejta. Mar se vračata kot roparja? Jaz verjamem, kar sam vem. Mar je vojaku jemati, ko se mu domov mudi. Jesti bo seveda moral in železnice bo tudi iskal. Prevoz je treba pametno urediti, pa je.«

»Janko,« je dejal tedaj prvi, »verujva Joži. Vojska, ki se umika, nas ne bo snedla. Kar znajo Kranjci, bodo menda tudi naši znali.«

Potegnil je konja za vojke, pa je čez nekaj korakov zopet obstal in dejal: »Ampak, da se takó vračamo domov. Ali bi bila kdaj verjela?«

Najstarejši, ki ga je vedri nazival za Janka, je prikimal:

»Čudno hitro je šlo.«

»Prenaglo in prepozno,« je dejal tretji, Jože.

»Kako to misliš?« je vprašal prvi. Nagovorjeni je molčal nekaj trenutkov, potem je dejal prečudno žalostno:

»Celovec ni Ljubljana in naši ljudje niso Kranjci.«

»Pa misliš, da ne bodo spoznali?« je vzkliknil živo prvi. »Da ne bodo ugenili, da je prav zdaj tisti čas? Ljubi moj! Prenaglo, deš! Ali jih pet let avstrijske vojske ni ničesar naučilo, če bi že bili vse prejšnje pozabili. In prepozno? Zaklel bi se, da to uro že urejata telefon in telegraf iz Ljubljane upravo in vlado v Celovcu. Verjemi, zaupaj!«

Najstarejši se je oglasil posredovalno:

»Upajmo najboljše. Lepše bi seveda bilo, če bi za nami marširalo troje slovenskih bataljonov.«

»Ti še pridejo,« je menil prepričano prvi...

Bil je Pavle Užnik, tovariša sta mu bila Jože Nepokoj iz Loge vesi in Janko Kranjc iz Dobrle vesi. Narednik, ki je za njimi gonil svoja konja, je bil tudi iz Podjune, Raznožnikov Hanžej...

Trije prijatelji so molče dospeli na sedlo do skalne preseke. Zopet se je hotela obuditi v Užniku nekakšna vesela razposajenost, da bi poklical drugovoma, naj s slovesno pesmijo zavzamejo svojo slovensko Koroško: »Slovenac, Srbin, Hrvat, za vijek brat i brat...,« pa se je v njem samem nekaj stesnilo, kakor v motni slutnji. Ko je potegnil konja čez mejo, je komaj slišno vzdihnil:

»Ave, Carinthia, — drô, Koroška!«

In se je sklonil po kamen na tleh, ga nesel s čudnim ganotjem na ustnice, da bi poljubil košček svoje domovine, pa se je zazdel samemu sebi smešen, se ozrl po drugovih in dejal porogljivo in žalostno obenem:

»Kamen, kakor drugod. Pa če bo treba zanj še enkrat pod ogenj, šli bomo.«

»Drô!« je prikimal Kranjc. Nepokoj je molčal in gledal v stran. Imel je oči polne solza...

Lepota jesenske koroške zemlje, pod Ljubelj na Plajberk do Žingarice in na vzhod proti Bajtišam in Selam, se je razgrnila potnikom pred očmi. Bila je prav tista jesenska lepota, kakor na kranjski strani, a imeli so jo v drugačni luči in z drugačnim srcem. Kakor tihi kresovi so gorele barve: temnožolto in zamolklorjavo hrastje, prosojno medlo luč igličevja v macesnih iz

bledorumenega pri tleh v bolnozeleno pri vrhu, žarko, rdeče in zlato se prelivajočo toploto nizkih bukev, umazano mokrotnost na vlažnem jelševju, zeleno blazinje cretja, trpke kope nizko iz globeli se pnočih smrek, sanjavo sinjo, kakor slana posejano senco za nizkim grmičevjem, togo trpko, kakor iz platna urezano in razgrnjeno odsojnost pod čermi na Kozjaku.

»Tu nam je lepo in dobro,« je spregovoril Užnik popolnoma prirodno, »ali bomo počivali in se od-dahnili?«

»Malo niže v prisojah,« je pritrdil Kranjc, »tu piše reprijetno.«

Vodili so konje niže in našli kmalu kaj pripravno mesto za počitek in razgled. Neskončno čudno jim je bilo. Brezmejna tišina je sopla v vrheh in iz dolin. Niso skoraj mogli verjeti vanjo, tako dolgo že je niso slišali, kako je dobra, zdrava in lepa. O tišina!

Hanžej pa je medtem stregel svoje vrste ljubezni: svoji strasti za konje. Za pet goldinarjev je vodil domov dvoje težkih ornih živali in je le eno skrb imel, kako bo s krmo in ovsom...

* * *

S kranjske strani od Ankeleja pod Sveto Ano so imeli častniki vina od prejšnjega leta, ki je bilo blagoslovljeno dobre letine. Ugrela je srca in okrepila. V mirnem pomenku o vsem tem, kar so bili doživeli zadnje tedne in dni, so govorili. Med slovensko besedo so obilno mešali nemških vojaških izrazov: komaj so se mogli še zavedati, da je vojska zares minila. A preživo in prenazorno so se spominjali zadnjih dni, velikanske narodne manifestacije v Ljubljani, sijajne množice, ki je vstajala za lastno državo, že tudi v resnici bila država, vladala, klicala pod orožje, pobirala davek, sodila in odlikovala, imela ime in grb in stólico, svoj telegraf, svojo železnico, svoje topove in svoje diplo-mate. Iz teh pomenkov jih je vzdramil Hanžej. Dasi je potoval z njimi v družbi, je vendar po vojaško pozdravil, izpil sicer ponujeno mu vino, a se opravičil, da bi rad šel nekaj niže, kjer bi našel konjem kaj paše in vode. Častniki so mu izročili še svoje konje. Brez ugovora jih je prevzel, zopet salutiral in šel.

»Zdaj vidiš, Jože,« je dejal tedaj Užnik Nepokoju. »Takole, glej, bomo prišli in imeli svoje ljudi, če bo treba, kakor tega zlatega tvojega rojaka, Janko, tega Hanžēja, čigar brat, sam Bog ve, kod hodi, in bi ne vem kaj dal, ko bi vedel, da bi doma pri Raznožnikovih povedal.«

»Kako? Ali misliš z menoj v Dobrlo ves?« je vzkliknil Kranjc veselo in začudeno.

»Tako j ko se doma naspim pa konja odpočijem v Mačah,« je odvrnil Užnik.

»Ali si pri Raznožnikovih poznan?« je vprašal Kranjc. Užnik je prišel nekam v zadrego, a se našel.

»Po Andreju, seveda,« je dejal. Čez trenutek pa je dodal: »Sicer tebi ni treba nič sporočati, da se zglasim.«

»Tudi ne bom,« je odvrnil Kranjc. »Petnajst let me že ni bilo tam. Sam ne poznam več ljudi.«

Užnik ga je pogledal začudeno.

»Zakaj neki ne?« je dejal Kranjc. »Prodali smo. Zdaj smo v Šmarjeti.«

Ko pa je začel zdajci govoriti o Dobrli vesi, se je Užnik zopet čudil. Toliko tega je vedel Janko iz svoje mladosti in celò o neki poredni Katrici, ki ga je grdila, da je »Kranjc — usranc«, za kar jo je bil sunil, da je padla, krvavela iz nosa in ga do smrti grdo pogledala, a brez solza.

»Če bi le vedel, čigavo je že bilo tisto zlato otroče,« je zaključil, »odpuščenja bi jo šel prosit.«

»Jo bom jaz za té,« je ušlo Užniku. Zardel je in se nato zasmel ...

2. Koroška mobilizira.

Pavle Užnik je sodil Korošce po tem, kakršen je bil sam. V enem se sicer ni bil zmotil. Zares, skoraj tisto minuto, ko je na Ljubelju omenil domačo vlado, so se res sestali v Ljubljani nekateri predstavniki slovenskega ljudstva in določili Narodno vlado s predsednikom in dvanajstimi poverjeniki. Narodno Veče v Zagrebu je kot edina avtoritativna oblast nove države Slovencev, Hrvatov in Srbov še tisti popoldan ljubljansko vlado potrdilo. Ob sedmih zvečer se je nato

zbralo ministrstvo zedinjene Slovenije k seji. Sanja in misel slovenska od osemindesetega leta doli je bila resnica postala, hrepenenje in bridkost slovenskih pesnikov in rodoljubov je bilo dopolnjeno. Vse duše od Soče do Mure in Drave so se v eno zgrnile; ob svojo prestolico se naslonile vse zemlje slovenske: Primorje, Štajerska, Koroška, Prekmurje...

* * *

Pavle Užnik in Nepokoj sta bila prijahala s prvim mrakom do Bistrice pri Svečah. Tu sta počivala in pustila konje. Sama pa sta krenila še tisti večer v Mače.

»Začniva z delom za domovino kar takoj,« je dejal Užnik, ko je pregovoril prijatelja, naj ga spremlja; »govoril bom jaz, pa bo tvoja navzočnost več zaleгла. Poznam svoje ljudi in očeta Kosma, ki mi je boter in mi ta leta sem upravlja siromašen rovt.«

In ko je stopal s prijateljem vse više, je neutrudno govoril, kaj in kako je treba s Koroščem, da človeka razume in posluša.

»Dokler ti v obraz ne pogleda, govóri kakor sveto pismo ali sveti Pavel, nimaš ga še,« je sodil, a naj se Nepokoj le zanese nanj, ki mu je nemška krivica odvezala jezik.

»Molčiš? Nisi skusil,« se je skušal povzdigovati nato; »ne veš, kako boli, če te samó zato tepó, ker se svoje slovenske matere ne sramuješ.«

»Vem,« je dejal tedaj togo Nepokoj.

»Skusil pa nisi,« je ugovarjal Užnik.

»Pa sem,« je rekel Nepokoj. Užnik se je obesil nanj, naj pove, kako. Le nerad in kaj površno je nato povedal Nepokoj zgodbo svojega rodoljubja izpred vojske.

»Tako?« je vzkliknil Užnik. »Torej še huje kot mene so te gonili? Pred vojaško sodišče da bi bil kmalu prišel? Pod vislicami da si skoraj že stal? Pa to tako mirno poveš? In še tega ne izvem, kateri ljubeznivi duši da si za to doživetje hvaležen. Za ovaduha, hočem reči, ne poveš. Ga ne poznaš?«

»Poznam,« je dejal svetlo Nepokoj.

»Imenuj ga, če je živ. Vračala bova.«

Nepokoj se je medlo nasmehnil in dejal:

»Neki Rudolf Noč iz Mač.«

»Iz Mač? Rudolf Noč?« se je začudil Užnik. »Svoje žive dni nisem nič slišal za nobeno Noč v Mačah.«

Nepokoj je zamahnil z roko:

»Prešlo. Bog je vedel in ve...«

Stegnil je roko in pokazal na hiše, ki so bile vidne z malega brega:

»Mače?«

»Moj dom,« je odvrnil Užnik, a mrmral venomer: »Rudolf Noč, iz Mač, Rudolf, Noč iz Mač... Moj rojak...«

»Miruj že,« se je oglasil Nepokoj. »Ni vreden, da bi ga poznal. Ne zaradi judeštva, zaradi umazanosti, ki je na njem... Gnusen je, satanski.«

Čez trenutek je dodal:

»Pa saj je v tem času gotovo že svoje ime spremenil. In obraz. Naj! Bog ga ne bo izgrešil.«

»Skrivnostni si,« je dejal Užnik. Medlo se je posvetilo iz mraku pred njima rdeče zastrto okno.

»Doma sva,« je menil Užnik, »in kakor je videti, boter Kosem ne stradajo petroleja. Anti bo tudi za večerjo kaj?«

Pa se je obrnil k tovarišu in vprašal toplo:

»Povej po pravici, ali ti nisem bil nadležen, da sem te spravil sem gori? Tvojim domačim sem te vzel. Če bi bil podvizal, dojahal bi bil vendar do Loge vesi.«

»Bi bil,« je odvrnil Nepokoj, »pa se mi res ne mudi. Imel sem samo še omoženo sestro tam, pa mi je pred letom umrla.«

»Saj se mi smiliš,« je rekel Užnik, a mrtvo, vsakdanje in razmišljeno. Zakaj miru mu ni dalo in je še vedno sam pri sebi iskal in vpraševal:

»Rudolf Noč? Rudolf Noč?...«

* * *

D drugega dne sta se Pavle in Nepokoj poslovila v Svečah. Obema je bilo tesno in obenem dobro pri srcu. Dober teden dni sta se poznala, a si bila postala draga. Preden sta legla prejšnji večer, sta si bila z besedo segla drug drugemu do duše, ko sta se razgovorila pod vtisom njiju prvega nastopa za jugoslovensko državo. Da ne bo slekel vojaške suknje, je

dejal Nepokoj. Pavle je menil, da se tudi ne bo preoblekel, ker se nima kam. »Zaradi žensk,« je rekel Nepokoj, »prijaj jim.« »Hočeš reči,« je vprašal Pavle, »da bodo ženska krila prva naša armada na Koroškem?« Da bodo, je potrdil slovesno brez vse šale Nepokoj in dokazoval, kakó že zdavna pozna koroške matere in sestre, da so bolj zveste, bolj verne. Z bridko podsmehljivostjo je dejal Užnik:

»Ne poznam jih mimo ene, ki me je obrekovala in sovražila. V Celovcu na železniški postaji.«

»Tudi med angeli je bil satan,« je velel Nepokoj in Pavle mu ni ugovarjal. Pred duha mu je vstala slika lepe in čvrste Podjunke, Raznožnikove Katri. Vsega ga je prevzela misel nanjo in hrepenenje. Dolgo ni zaspal in ko je zadremal, je v snu sproščen hodil nekje ob bregu Klopinskega jezera, sredi med zelenjo jezerskega kolmeža in šelestenjem bukovega lesu. Vzporedno z njim je veslala v čolnu Katri in lomila z veslom v mlado bičevje, ki je gnalo iz dna. Mlada dva sta se igrala, lovila, kdo bo hitrejši. Užniku je bilo, kakor da je obema tako in bi že rada prišla, prišla isti čas, si segla v roke in se vrnila objeta. Ni prišel. Zadnji sen mu je utrgal dan, ki se je zoril...

In zdaj je jahal v megleno jutro navzdol po Rožu mimo Svetne vesi in Kaple, na Borovlje in Glinje, na Šmarjeto, Apače in Galicijo, odkoder je mislil zaviti skozi Mohličice na Kamen in Katri naproti mimo jezera, kjer je hodil v snu. V svetlo hrepenenje se mu je oglasil spomin na besede, ki sta jih govorila z Nepokojem, preden sta bila prišla v Mače. Sproščeno je spregovoril Pavle sam s seboj:

»Pa je le obrekoval moj France. Oče Kosem, ki svoj Rož poznajo, za enega vedó, ki mu je Noč ime. Pa je iz Svetne vesi, kamor je nemški Celovec že tudi stegnil svoje prste, ne iz Mač.«

Dobro uro ježe še je potoval in prišel v Dobrlo ves. Našel jo je v slovenskih trobojnicah. Na Raznožnikovem pragu mu je stopila blede, suhotna, a lepa deklica naproti. Komaj jo je prepoznal. Slajša je bila, kakor si jo je v svojem hrepenenju predstavljal. Ko ga je ugledala, se je medlo nasmehnila, a že je imela oči polne solza.

»Gospod Užnik,« je rekla, »Andreja še ni doma.« Stegnil je roko v pozdrav in odgovoril:

»Se mi je zdelo. Gospodična, pa ne jokajte. Prepričan sem, da se vrne zdrav.« In da bi ne mislila na bridkost, je dejal in vprašal:

»Ali je Hanžej srečno došel s konji?«

»V hiši je s tastom,« je rekla, se rahlo poklonila in povabila v hišo.

Šel je za njo in našel v izbi Hanžēja prečudno razburjenega spričo zanemarjenega in očividno ne več treznega postarnega človeka. »Nadloga v hiši za Jurijevo zmoto pred vojsko,« je uganil Pavle. Ne Hanžej ne Kuster nista opazila, ko je vstopil s Katri.

»Pa ti jih vzamejo in jih,« je gnal trmasto Kuster. »Lepa je ta. Za pet goldinarjev dva konja. Vsa Koroška bi drla za takimi kupčijami na Kranjsko, če bi kaj veljale. Pametno ti svetujem, fant, vrni! Z eraričnim blagom ni šala.«

Hanžej je udaril z roko po mizi:

»Naš erar je zdaj Ljubljana...«

»Niso še oklicali,« je ugovarjal Kuster.

»Pa bodo,« se je gadil Hanžej, zagledal Užnika, vstal naglo in trenutno bil ves pohleven in zanosen. Podsmehljivo je pokazal na Kustra:

»Ta cmok, gospod, povejte mu no in potrdite, kje smo zdaj v Dobrli vesi.«

»V Jugoslaviji,« je dejal široko zavestno Pavle.

Kuster se je zmedel, se čutil ugnanega. Vstal je izza mize, se zibal in odpravljaj, da pojde.

»Smo, če je takó cesar rekel,« je govoril napol Hanžēju nasproti napol Katri, venomer in vse mimo Užnika. Tudi oči ni vzdignil. »Če je oblast rekla, in da so take kupčije veljavne! Par konj za deset kron. Pa na Koroškem?«

Šel je. Ko je zaprl vrata za seboj, je vprašal Hanžej sestro:

»Ali je Jurij taka mevža, da ne sune te mrhe iz hiše?«

»Potrpi, Hanžej,« je rekla mirno Katri. »Pomaga le, če ni pijan.«

»V hlev h konjem naj ne hodi,« je odvrnil trdo Hanžej. In obrnivši se k Užniku je dejal:

»Ne skrbite. Za Vašega bom poskrbel takoj.«

Šel je in pustil Užnika samega s sestro. Deklica je gostu postregla s kruhom in medom. Tudi žganja je postavila na mizo in menila, da to zadnje kuhati ume prav tisti nadležni človek od prej, ki je sicer domač, ker je snahin oče. Pa kakor da je že prezaupljivo govorila o domačih razmerah, se je zmedla in utihnila. Zastrmela je trudno predse v tla, sedeča na klopi ob steni, z rokami sklenjenimi v naročju. Pavle jo je mirno gledal. Kakor da s kožo in obrazom čuti njegove oči, je naglo pogledala kvišku in zaprosila:

»Pa povejte, kako Vam je bilo, odkar se nisva videla.«

»Hudo in dobro,« je odgovoril. Deklica se je bila dvignila in mu nalila. »Hudo in dobro,« je ponovil. »Hudo, ko sem mislil na smrt, in dobro, ko sem žinjal domov.«

Pogledal je dekletu odprto v oči in dejal nato skoraj prešerno:

»Pa saj sem se zlagal. Domov v Mače mi ni bilo veliko mar, v Dobrolo ves sem hodil vasovat.«

Deklica je zardela. Podobno objestno je hotela povedati:

»Nisem Vas videvala.«

»Ponoči! Kako neki? Saj ste spali,« se je igral Pavle.

»Včasih nisem,« je vračala v igri in zares.

»Pa ste videli, kam?« je pleteničil on, a že rahlo nemirno.

»Nisem,« je rastla v deklici sila.

»Škoda,« se je branil fant s skrajno in zadnjo domiselnostjo.

»Res, zaradi bratov sem prebedela marsikatero noč,« je bila tedaj Katri vsa resna in vsakdanja. Le oči, ki je z njimi gledala fantu v obraz, so se smejale, ljubile in izdajale. Tedaj je Pavle planil od mize in se burno približal dekletu.

»Katri, k Vam sem romal štiri leta, vsako uro...«

Ni dogovoril. Dekle se je vzdignilo. V sobo sta stopila enoroki Jurij in njegova žena...

Dva dni se je zamudil pri Raznožnikovih in se uživel v to domačijo, kakor da je tu doma od rojstva. Še isti dan, ko je prišel, se je sestal s prijateljem Kranjcem in sta začela urejati narodno gardo. Za silo je šlo, a takó, kakor je Užnik sprva pričakoval, ne. Od Ljubljane ni bilo nobenih jasnih določil, kako pa kaj. Kje in v čem je poverjeništvo pokrajinske vlade za Koroško, ne Pavle ne Kranjc nista vedela. To sta znala povedati, kar sta izvedela iz listov, ki pa so prihajali neredno, in kar sta sama doživela v Ljubljani. Od celovške in beljaške strani so prihajali vsak čas vračajoči se vojaki. Nihče ni vedel povedati, kaj bo. Drugi, ki so prihajali od štajerske strani, so pač sporočali, da se je Štajerska vzdignila za slovensko stvar, a strašili so tudi s poročili, da je okoli Dravograda pravi pekel, kjer delavci iz mežiških rudnikov in iz guštanjske fabrike ropajo in plenijo. Poročila o tem so nekaj bolj razgibala ljudi. Ko se je Užnik odpravljaj, da bi šel, je bil Kranjc vendarle zbral nekako štirideset mož, ki so bili orožja vajeni. Domači orožniki se niso genili. Niso vedeli, komu jim je biti pokornim, pa so čakali. Za prvo so bili podrejeni še stari oblasti v Velikovcu. Pa se je zdelo, da je res vsa stara oblast izgubila svojo moč in svojo razsodnost. Celo iz Celovca ni vedel nihče ne svetovati ne pomagati. V Nemcu in Slovencu se je tedaj zbudilo motno spoznanje, da bi bilo pač najbolje, če bi deželo zasedla tuja vojska, zmagujoča angleška ali francoska milica, tudi srbska. Le italijanska ne...

Pavel Užnik se je vračal čez Kamen na Grabštajn in Žrelec. V Svetni vesi je izvedel, da imajo Boroveljčani že svoj narodni svèt, ki je prevzel začasno vse upravne posle. Nekaj odločnih mož, tovarnar Poschinger p. d. Kokala v zvezi z župnikom Trunkom, urarjem Lečnikom in puškarjem Borovnikom so bili proglasili trg za jugoslovansko ozemlje in sklicali tabor. Bil je to prvi odločni slovenski politični uspeh in Pavle je kar osupnil. Ali se krčma in Nemci niso nič upirali? Obrnil je konja na Borovlje in prišel z mrakom do Kožentavre. Tam je stopil v krčmo, da se odpočije in napoji konja. V gostilni je bilo polno pivcev, domačinov in tujcev, vojaških ljudi in domače kmetiških.

Užnik je pozdravil po slovensko. Nekaj kmetiških mu je odzdravilo. Gostilničar Rac je pristopil. Užnik je naročil piti in vode za konja. Krčmar je šel. Užniku ni postregel nihče. Pogledal je po krčmarju. Stal je pri mizi, kjer so sedeli nekaki mestni ljudje, in se pogovarjal z njimi. Užnik je videl, kako se je zdajci ozrl čez rame in pogledal nanj. Pomignil je z roko, a oni je očitvidno nalašč prezrl znamenje. V Užniku je začela vreti zlost. Že mu je bila nemška beseda na ustih, da bi poklical uspešneje, pa se je premagal, posedel še nekaj trenutij malomarno in se nato dvignil, da bi šel.

»So ist recht,«* je spregovoril tedaj nekdo za njim. Pavle se je ozrl. Njegov bivši sošolec Krießmann je stal za njim. Ni bil opravljen po vojaško, marveč po koroško, kakor lovski ljudje.

»Glej, glej,« je dejal tedaj Užnik. »Si še živ? Dolgo se nisva videla.«

Ni hotel biti piker; prav nič ni mislil ta trenutek na tisto, kar je bil doživel s tem svojim šolskim drugom, a vendar ni spravil iz grla popolnoma jasnega, ravnodušnega glasu. »Kako? Kaj si rekel?«

»Da je prav, da greš, sem dejal,« je udaril trpko Krießmann in se rezko obrnil.

»Ti, prijatelj, počakaj...« je šlo Užniku na jezo. Pa se je tisti trenutek kakor zavalilo predenj: kopica ljudi se je postavila medenj in Križmana. V trenutku je bil na cesti. Užnik je segel po pištoli.

»Pusti,« je spregovoril tedaj nekdo ob njem po slovensko. »Žihpoljčani so. Nikoli ne bodo priznali srbskega kralja. Orožje pa znajo rabiti, kakor ti in več jih je.«

»Naj!« je vzkliknil razburjeno Užnik. Vrata pred njim so se bila zaprla. »Naj! Na slovenskem Koroškem je mojih menda več.«

Le nejasno je razločil v mraku lice človeku, ki je stal ob njem. V tem trenutku se je od hiše skozi okno pobliskalo. Strel. Pavle je čutil, da mu je krogla zažvižgala mimo ušes. Odskočil je h konju. Tedaj so se vrata zopet odprla. Krčmar je stal v njih in zaklical:

* Tako je prav.

»Ist ein Unglück geschehen? Gott sei Dank. Nicht!«
Po nesreči se je nekemu sprožilo.«

Užnik se je molče vzpel na konja. Vedel in umel je po svoje. Komaj dvajset korakov je bil vstran, ko mu je udaril smeh na uho. Racovi gostje so se veselili svoje pobalinščine.

»A kdo je bil tisti drugi?« se je vprašal Pavle, spominjaje se človeka, ki mu je bil razodel zagrizenost Žihpoljčanov. »Ali je naš ali nemški?«

Živo, kakor se je bilo v svitu onega strela razodelo tujčevo obličje, je zdaj živel pred Pavletovim duhom: lepo, blede in sorazmerno, a trudno in zlostno v nekaki nepoznani bolečini. »In tudi njegov glas,« se je domišljajal Pavle, »je prečudno svojstven, mehak, prijeten, domač. Pa sika nekaj iz besed, kakor bi modras pihal iz grma.«

»Bog z njim,« se je nato oddehnil, »ne vem, kako. Pa me je bilo Žihpoljčanov manj strah, ko njega edinega...«

Pognal je konja. Ko je jahal v Borovlje, si je dejal trpko:

»Ne! Krčma in Nemci se bodo vendar upirali.« —

Ni vedel sam. Prav tisto uro so prišli koroški slovenski odposlanci v Ljubljano, naj vlada takoj zasede svoje ozemlje spričo nevarnih vojaških in političnih razmer. Od tiste ure se je zlostni odpor v deželi nekam potuhnil. Vsako uro znova so prihajale vesti o korakajočem vojaštvu. Niso bile popolnoma neresnične. Že 6. novembra je bila Narodna vlada poverila stotniku Alfredu Lavriču narodno brambo na južnem Koroškem. Od štajerske strani pa je tisto uro že prihajal Franc Malgaj strahovat ropajočo drhal in branit slovensko zemljo v Podjuni in nad Velikovcem...

19. novembra je prekoračil Lavrič Ljubelj in zasedel Borovlje, »da izvede vojaško organizacijo slovenske Koroške in da priklopi to pokrajino jugoslovanskemu državnemu ozemlju«. Področje njegovega poslovanja je bila vsa zemlja južno od Drave, od Podkloštra do Galicije. Smoter njegovega bivanja v Borovljah je bila zasedba mesta Celovca, ki je vsak dan

* Ali se je zgodila kaka nesreča? Hvala Bogu, nobena!

bolj uvidevalo, da bo prešlo v jugoslovansko posest, in se skušalo obdržati s pogodbo, kjer se je začasno določila Drava za mejo. Malgajeva mala vojska, ki je medtem uredila Mežiško dolino, zastražila Črno, Prevalje, Guštanj in Libeliče, je prodrla čez Pliberk do Velikovca. Pripravljena do zadnjega moža kljubovati, se je tu uprla nemškim četam od Celovca, ki so se po povelju umeknile in povlekle za Krko.

V novih pogajanjih je poteklo štirinajst dni: nemška Koroška se je medtem zavedela in utrdila s Heimwehrom.

Vrata v Celovec so se zaprla.

Pač pa je ležala slovenska Koroška odprta stoteremu nemškemu napadu.

Ubogo koroško slovensko ljudstvo! Kje pa se je znalo in moglo postaviti po robu tujemu meščanskemu in gosposkemu življu? Kje naj bi se bilo naučilo boriti se z ljudmi, ki so ga od nekdanj s šibo in grajo vadili verovati vanje kot v svojo postavno oblast, podrejati se jim molče, stati pohlevno ob strani in spoštovati, kakor že zapovejo nemški grof in glavar, sodnik in nadzornik, učitelj in vahtmajster, orožnik in birič, načelnik na postaji in sprevodnik v železniškem vlaku, logar in birič, še krčma, še psovka, še trgovec in branjevka, ki sta povsod drugod zaradi ljubega zaslužka pohlevna in vljudno postrežljiva? ...

S to vojsko so šli v boj za Nemce pa še vsi nevredni slovenski sinovi.

In šlo je vse, kar se je bilo od dvajsetih let zajedlo trujočega v zdravo slovensko zemljo in dušo, ki je ves ta čas prej in poslej imelo le enega pravega prijatelja, tolažnika in voditelja, osovraženega koroškega slovenskega duhovnika s svetlim Kristusovim blagovestjem, za Nemce in Slovence v isti meri, o ljubezni do bližnjega zaradi Boga, v čigar usmiljenju naj bi se vsi oteli ...

* * *

Tiste dni je posetil še enkrat Pavle Užnik Raznožnikovo Katri. Sprejela ga je bolj veselo, kakor prvi-krat. Brat Andrej se je bil oglasil iz italijanskega

ujetništva. Pač pa je našel Pavle Hanžēja močno nejevoljnega. Zadnji čin velikovškega glavarstva je bil res ta, da so mu zaplenili konja, ki ju je bil privel s Kranjskega... Kakor pod pritiskom nekake slutnje, da jemlje za dolgo slovo, se je to pot razodel Pavle deklici. Poslušala je molče. Ko je dogovoril, je dvignila oko in rekla mirno:

»Pavle! Odloživa to zdaj!«

Ni je umel in je strmel plaho. Pa se je nasmehnila, segla po njegovi roki in mu nateknila prstan, ki si ga je snela.

»Tako si zdaj moj in za vselej,« je rekla slovesno. On pa ni nič imel, da bi ji za prstan vrnil, in ji je začel zmedeno ponujati svoj drugi, manjši samokres. Smeje se je odklonila. Ko pa sta poslej govorila o tem in onem in je mimogrede omenil Pavle Mače, Nepokoja in tisti tedanji pogovor o skrivnostnem Rudolfu, ki mu je Noč priimek, je zdajci Katri zbledela. Videl je in vprašal. Pa ni povedala... In zdaj je sama prosila, naj ji da samokres za spomin...

Prav tisto uro se je njegov bivši sošolec Krießmann pri Jarcu v Žihpoljah priveril strahotno:

»Prisežem. Enega slovenskega oficirja vsaj in enega farja bom moral ubiti!«

»Vse, vse!« so mu zatulili drugovi v odgovor...

3. »In mir ljudem na zemlji!«

V Celovcu je zboroval Vojaški svet. Inženjer Schueler je zagrizeno celò predlagal, naj se pozapre vsa slovenska duhovščina. 6. januarja so natisnile Freie Stimmen oklic za nedeljeno nemško Koroško in podpisal ga je tudi Velikovčan Pičnik. Zveza učiteljev je pozivala na vojsko. V Trbižu in do Podkloštra je stal Italijan. V štirinajstih dneh sta uredila oberst Ludovik Hülgerth in Ziljan Vincencij Šumi »domovinsko obrano«. Odslovljeni avstrijski mornarji, uradništvo, ki je prebeglo iz slovenskih pokrajin, nekaj malo domobrancev, strelcev od Spittala, častniška kompanija in sodrga, kupljena od velikašev in veleposestnikov, se je strnila v to deželno vojsko, ki naj bi pregnala slovensko in srbsko vojsko iz slovenske Koroške.

Zahrbtni napad na srbsko posadko 14. decembra ponoči v Grabštajnu je dal znamenje za sovražnosti. Za eno noč je prijel nato major Lavrič boroveljskega župana kot talca, ko je v mraku nekdo za las mimo glave streljal nekomu izmed njegovega častniškega zbora. Miho Perkoniga, ki je javno grozil slovenski posadki, je poslal čez deželno mejo v Ljubljano. Poslej so morali tja še trije: mesar Zec in učitelja Mak in Marinič iz Kaple. 21. januarja so jih izpustili; »krivica, ki je v nebo vpila«, je bila v tem, da je tolsti mesar shujšal za 19 kilogramov. Kot odgovor na te opravičene odredbe slovenske vojaške oblasti je Heimwehr strahoval celovško vzhodno okolico, zlasti Žrelec, odkoder se je kar čudežno otel osovraženi župnik, dočim so mu sestro in sestrično odvedli v jezuitsko kasarno, odkoder so ju gnali sredi celovške sodrge, da ju je bila, trgala in pljuvala, v Spittal, v Litzlhof. Matere z otroki, sedem starih duhovnikov, dekleta in komaj odrasli dečki so šli v to pregnanstvo, kjer so jih redili z gnilih konjskim mesom in jim niti vode ne privoščili. Koroška nemška glupost je namreč trdno verjela, da so ti ljudje »že kosilo kuhali za Srbe«. Sodnik vsaj jih je resno izpraševal o tem...

Mrzlično so medtem vojaški utrjali prehodno pot na Celovec: hamburške višine nad dravskim mostom. Slovenske straže v Rožeku je lahkomišelnost in lahkoverno ves ta čas pomirjeval domači učitelj in nadporočnik, dočim se je bila v nemškem zaledju nemška vojska uredila in čakala ugodnega trenutka, da nastopi. Nekaj dni pred božičem so napadli Nemci v Labudu. Tedaj je dal major Lavrič zapreti demarkacijsko črto za vse moške od 17. do 42. leta. Vsak trenutek je moglo priti do bojev, ki sta jih za praznike do 27. decembra ob šestih zvečer preprečila ljubljanski in krški škof, posredujoča uspešno za premirje...

* * *

Tiho je cofnal moker sneg v gluho noč. Stari in sivi župnik v Šent Jakobu je bil povečerjal. Druga leta za ta sveti večer je bil vaje leči, da je bil potem pri polnočnici spočit. To noč do polnoči pa je sklenil prebiti v molitvi in pobožnem razmišljanju. Pa saj se mu tudi

ni dremalo. Ob spanje in potrebni mir ga je bila spravila vojska, ki se mu je zbirala ob vseh mejah njegove fare. Nezgode in nevarnosti, ki so se vsak dan bolj grozeče zgrinjale okoli njega, so ga begale, da že ni več mogel mirno zmoliti enega očenaša, kaj šele brevirske molitve. V tej in taki bridkosti je hotel vsaj za božično noč biti ves izven sveta. Glasno in krčevito je molil že v tretje veseli del rožnega venca, a pri vsaki prošnji se mu je hotelo zmesti: zopet in zopet je bil v Rožu, sredi med bojnima črtama, sam in njegovi izročeni na milost in nemilost domačemu in sovražnemu orožju. Stari duhovnik ne moli več, ne more. Topo se je zagledal v evangeljsko besedilo, ki leži na mizi pred njim, bere, bere in prvičrat v življenju ne ume:

»In zdajci jih je bilo per angelji množica nebeške vojske, kateri so Boga hvalili in rekli: Čast Bogu na visokosti, in mir na zemlji ljudem dobre volje.«

Iz starega duhovnika je zavrela bridkost.

»Gospod moj in Bog,« je vzkliknil, »s čim sem zaslužil to bolečino nocoj? Ne m o r e m moliti! Gospod, pomagaj, ki se trudim, ki hočem od vsega srca!«

V tistem trenutku mu je planila strežnica v sobo vsa preplašena. Povedala je, da je slišati od spodnjega Roža streljanje. Nemci da se ne drže pogojenega premirja.

Župnik se je dvignil, stopil k oknu in ga odprl. Res je jekalo ostro od Sojnice. Župnik je mirno zaprl okno in potolažil sestro. Ko je ostal sam, je domislil po svoje:

»Streljajo, pa so menda vendar še ljudje in krščanski. V boj pač ne mislijo nocoj. To pač, da bi pošteno in mirno ljudstvo prebegali, da bi v cerkev ne prišlo. Pa pravim: Proč roke od mojega ljudstva! Moje slovensko je in Kristusovo.« — — —

Tako je domislil župnik. Poslej je molil zbrano do ure nebeškega rojstva.

Kdor pa hoče vedeti, kako je govoril o duhovščini nemški učitelj Perkonig v spisu Heimat in Not, naj poišče. Bogve, da se mu bo nemščina prigabila...

Premirje je minilo. Na vzhodu se začenjajo boji. Nadporočnik Maierhofer je vrgel Slovence v Labudu. V Rožu se prožijo streli. Kadar za ure utihnejo, jim odpeva božična pesem slovenskih cepcev pri mlačvi. Noči so strahotne. Vse ure tulijo psi. Žaromet s Homburga obtipava Rož, vsako brdo, vsako selo, vsak stog. Nad Borovljami in proti Kožentavri se vnemajo svetilne rakete. 3. januarja je naskočil Lavrič Homburg. Ni mu uspelo. Nekaj mož patrulje, ki se je bila ukradla preko Drave na Humče, je moralo nazaj. 4. januarja pa se je odpeljal stotnik Gressel z Mute in zavzel drugi dan Podklošter in Brnco. Isti čas je šel stotnik Eglseer z mornarji in strelci iz Vrbe proti Rožeku. Ponoči v strahotnih nalivih je prišel do mostu nad naraslo vodo. Pod Semislavčem je zatel dva čolna in ukrcal dve patrulji. Z orožjem so prisilili vojaki brodarja, da sta jih predročila: oče in sin, Jernej Hutter po imenu, ki je v vojski služil Andreju Raznožniku. Prvi čoln je preplaval srečno, drugi se je začel potapljati. Brodnik in dvoje mož se je otelo nazaj na levi breg, drugi so potonili.

»Schuft!« je zgrabil častnik brodarja. »Izdal si. Čoln je bil navrtan.«

»Jaz ga nisem,« je odvrnil mirno brodnik.

Častnik se je za trenutje oddaljil in se posvetoval s tovariši. Nato se je vrnil.

»Priznaj!« je velel Slovencu.

»Ne bom!« je odgovoril mladi.

»Si vojak?«

»Sem!«

»Zato smo ti sodili po vojaško. Na kolena!« je poveljeval častnik.

Vojak je mirno stal.

»Na kolena, pes!« je kriknil častnik božjastno. Vojaki so potisnili fanta na mokra tla. Nekdo mu je posvetil od strani v obličje z električno žepno svetiljko. Nesrečni je v tem svitu videl le bridko žrelo vojaške pištole.

»Nedolžen sem. Čoln je bil slab. Zato sem prepustil boljšega očetu —« je še dejal.

»Heil!« je zaklical tedaj nekdo kakor za znamenje. Smrtna cev je skočila fantu naravnost med oči. Rezko

je počilo v noč in šumenje voda. Prva krivično sojena žrtev je padla... Na Koroškem, prekletem; na Slovenskem; ubitem kakor Marija Mati božja Podkloštrom, naravnost v čelo...

Z desnega brega kraj mosta je jeknil strel. Krogla je pogodila slovenskega Korošca. Poročnik Unterluggauer oprezuje, kako bi udaril čez most preko žičnih ovir. Strojnice se zbude. Medtem je druga patrolja dospela do hiše kraj mostu, kjer se krije mala slovenska posadka. Ročne granate skozi okno. Strelivo je v hiši, vname se. Hiša gre v zrak. Branilci izgube razsodnost. Nemška sila prodre preko mosta, divja nad Rožek. »Jokaje od veselja se usipljejo ljudje iz hiš,« poroča bebasto Jože Miroslav Perkovnik iz Borovelj. Ob dvanajstih je šent Jakob nemški. Od zapada je čuti streljanje. Tam so napadli Beljačani v smeri proti Ledenicam. Umakniti so se morali do Baškega jezera. Eglseer in njegovi častniki hočejo po sili do predora. Poročnika Vogl-Boeck in Ebert se zagrizeta na postaji. Stotnik Martinčič in nekaj Srbov z nadporočniki Stenovcem, Gregoričem in Kordišem drže krčevito, a se niso zanesli na napad. Eglseer išče stika s Homburgom, rad bi sla za denar. Dobil ga je: Filipa Mörtla od Mač ob Dravi. V smeri od Homburga na Borovlje poveljuje oberst Schenk trem kompanijam celovške brambe, vojakom in štiriindvajsetim Žihpoljčanom. Onstran mostu v krčmi pri Simandlu so Lavričevi. Narednik Mader, ki hoče čez most, pade. Tedaj pogodi strel hišo in slovenski odpor popušča. Nemci so čez most. Nadporočnik Müller se obrne proti Svetni vesi, da bi se združil z Eglseerjem, stotnik Reindl hiti mimo Kožentavre na Podgoro do »Karavanškega dvora«, odkoder zavije po Dobravi proti Borovljam, kjer ga ustavijo pri železniškem mostu slovenske strojnice. Sedmega januarja je ob enajstih. Stotnik Lavrič z adjutantom poročnikom Sirnikom stoji v prvih vrstah. V Goričanah ob gostilni Steyrer ga nevarno rani Žihpoljčan Pichler. Ob sedmih zvečer ga ujemo Nemci. Kraj zadnje hiše je legel Sirnik zadet v trebuh. 8. januarja ob devetih je letalec nad Borovljami in meče bombe. Borovlje so nemške, slovenska straža razbita, begotna na Bajtiše in Sela. Boroveljska sodrga ne vzhaja še, ne pali slo-

venske trobojnice, ne skruni cerkve. Slovenca Renka ne zakoljejo še v lastni pivnici za točajno mizo. Podjuna od Šmarjete do Velikovca je napad vzdržala. Najimenitnejši plen se zdi Nemcem pečat iz Karavanškega dvora z besedilom: »Okrajno glavarstvo SHS Celovec, Beljak, Šmohor, Politična ekspozitura Borovlje« ...

* * *

Dne devetega januarja pride vest, da je ubit general Maister, uro pozneje ob devetih udari plat zvona. Vse Borovlje so pokonci, meščanska bramba hiti pod orožje. Častniki navdušujejo množico, heimwehrovci čakajo mrko. Vesti o približevanju Slovencev od Šmarjete niso resnične. Meščanstvo se umiri, razhaja ...

Pa kaj je to? Mlad rdečelas in nezdravo suhoten človeček z upaljenimi očmi, zavrženo zapravljen, z gnusno strastnostjo v bolehavem sušičnem licu, se je vzpel sredi ljudi na zid in govori, govori in maha in kaže z roko:

»Gnezdo izdajic in zatočišče! Požgati je vse treba, razbiti. Kri za kri! Na Bajtiše in naprej v Sele!«

»V Sele, v Sele ...« pritrjuje sodrga. Lačna je, rada bi jedla, kradla ... Tri skromne ženice v preprosti kmetiški hribovski obleki z rdečimi in rumenimi rutami na glavi, kakor se nosijo Selanke, stoje kraj pobesnele množice. Ujele in razumele so klic o Selah; tudi nesrečnega rdečelasca so menda prepoznale, se ga ustrašile in se spogledale. Izvedele so za grozečo nevarnost. Obrnejo se, da bi prišle še pravi čas domov in svarile. Hite mimo cerkve, a že so jih spazili zlikovci. V tek po bližnjici za njimi in jih zajemo kraj mesta, ženó s porogom nazaj, sramote, kakor se niti živina ne sramoti. Zdaj šele vzhaja podivjana sodrga, pali slovensko trobojnico, oskruni cerkev, ubija Slovenca, krčmarja Renka, in razbija urarju Lečniku, Štangerju, Špeku in Borovniku ...

V mestu se oglasi švicarska komisija s časnikarjem Fredom du Bois. Meščanska nemška garda mu razkazuje barbarstva slovenske vojske, opustošenja povzročena Slovencem od Nemcev. Še v cerkev ga peljejo. Glej, glej! Saj božji hram ni le kar orožarna, tudi kantina je. Prav pred glavnim oltarjem je miza s praznimi stekle-

nicami in ostanki očividno živahnega obeda. Kruh, bel kruh je razmetan po tleh.

Kdaj so tu gostovali Jugoslovani, pozveduje časnikar, ki je segel po drobtino kruha na tleh. Pred tremi dnevi, mu odgovore. Nič ne reče, le z ramenom zmigne. Ne more umeti, kakšen neki je slovenski kruh, ki je še po treh dneh, kakor da so ga pravkar vzeli iz peči...

Zato pa mu verjemi, moj brat, ko boš bral, kako o duhovniku slovenskem Jože Miroslav Perkovnik piše. Strašno mi je pristudil nemško berilo s svojo podlo lažjo...

* * *

Čoln, ki se je odtisnil pod Breznjem nasproti Želučam od brega v motno šumenje vodé, je trenutno ugasnil v megli in gostem sneženem metežu. Brodnik se je uprl z veslom v valove in spregovoril na glas:

»V imenu Boga Očeta in Sina in svetega Duha!«

Valovje je prijelo čoln in ga gnalo proti sredi. Samski brodnik je dvignil vesla in se dal nesti, kakor je šel tok. Pol ure je vztrajal tako, potem pa je živčno gibko zopet pogнал vesli in se skušal prebiti na levi breg. Veslal je vneto, brez konca. Kljub mrazu in moči se je uznožil. Vse bolj napeto in nemirno je iskal, ali že ni blizu breg. Gosta kakor kamen je ležala pred njim noč. Brodnik je motno zastokal. Roke so mu mrle od trudnosti. Tedaj je čoln zadel nekam tako močno, da je padel brodnik skoraj vznak. Iz mrtve teme je posijalo blede. Bil je sneženi breg. Ne da bi se še zmenil za vesla, je skočil potni iz čolna.

Znova je spregovoril sam s seboj:

»V imenu Očeta in Sina in svetega Duha...«

Kar počez zajemaje nato v sneg je iskal za potom. hodil dolgo in našel slednjič trdo cesto pod seboj. Od nekod se je oglašal petelin. Nekaj trpko vežočega se je sprostilo potniku od srca, pa mu je takoj nato nekaj bridko hladnega objelo čelo. Ne da se je bal, ga je začela gnati nekakšna mrzlica in kakor da blazni, je šepetal, burno, brez prave zveze in vsebine:

»Priatelj Nepokoj, če se ne vidi več... a pozabljeno ne bo... in treba je, treba, za dom, za brate... za Katri... da je ne presenetijo, kakor so Rožek... Bog, Bog, Bog... zakaj si zapustil Koroško!...«

Danilo se je. Tudi snežilo ni več. Popotniku na uho je udaril od blizu cerkveni zvon. Iskal je z očmi in zagledal na desni cerkev. Spoznal jo je: bil je v Kotmari vesi ... Zopet se je prekrižal ...

Tako je nastopil Pavle Užnik, preoblečen v gornjekoroškega kmeta, svojo pot po nemškem bojnem ozemlju, da bi svojim boljših novic prinesel, kakor pa jih je dotedaj vedel domači nadučitelj ...

Po štirinajstih dneh se je prebil mimo Medgorja čez Sojnico do Drave. Čutil je, da so mu zasledovalci za petami. Prešel je Dravo blizu Zagorja. Slovenska straža bi ga bila skorajda ubila. Bil je ves zmešan. Ni vedel povedati, nego to, da je srečal satana ...

* * *

»Ali je bilo vredno, Pavle, da si šel na to svoje nevarno popotovanje?« je vprašal Kranjc Užnika, ko se je prespal in prekuhal iz vročnice.

»Bilo je vredno,« je odgovoril Pavle bridkostno. »Izvedel sem in spoznal, da bomo v tem boju prepadli.«

In prijel se je za glavo in tožil:

»Moj Bog! Ko bi ti vedel, kako nas črtijo. Lej, v Celovcu so raznašali vesti, da smo padlim rezali ušesa. S takimi izmišljenimi trapotami so ščuvali svoje ljudi na naše in budili s tako lažjo ne samo strahu in srda, kar gnus proti nam.

»Zlodjevci!« je vzkliknil Kranjc.

»Pusti jih,« je dejal mirno porogljivo Užnik. »Zvi-jača! Vedó, kakó nahujskati in ostrašiti.« Glas se mu je togotno vnemal:

»Kaj pa zaslužimo drugega, kakor da nas nabijejo in izženo iz dežele? Mar smo šli Koroško zares osvajat? Področčico? Kako je tu na vaši strani, ne vem. Gori ob predoru je tako, da me je sram. Nekaj mladostnih in navdušenih kranjskih dijakov, ki puške doslej v rokah niso imeli. Mar bodo taki podjetno nemško oficirsko kompanijo zavrnil? Jeseničan, Tržičan pa naš Korošec, ti pa, ti pojdejo v boj! Z Jesenic smo še menaže stradali. Trije Srbi, Orli pa peščica blejskih Sokolov, to smo bili vsa posadka; neki živahni in poredni Gostinčar pa še vojni kurat iz Kroke, Jernej Hafner, jaz pa Nepokoj.«

In Užnik se je zopet kar živčno in bolno prijel za glavo.

»Pa sem spoznal, kako so se utrdili,« je govoril o Nemcih. »Igraje bi bili mi prej zasedli Celovec, zdaj bi ga morali zavzeti kot trdnjavo. In vsak dan so močnejši in zato zlostnejši. Strašno gonijo naše ljudi. Od Celovca do Velikovca ropajo in plenijo. Kdo bo vzdržal? Gorje Podjuni, če nas še tu potisnejo nazaj!«

»Zato pa se utrjujemo,« je dejal mirno Kranjc. »Ali se hočeš sprehoditi? Boš videl.«

»Pojdiva!« je privolil Užnik in Kranjc ga je vedel in mu pokazal jarke in utrdbe vzdolž ob cesti proti Zágorju in čez Anin most. Užnik se je nekoliko pomiril. Ko se je vračal s prijateljem proti Šmarjeti, sta zadela na Raznožnikovega Hanžēja. Vrli fant je bil eden redkih Korošcev, ki se je vpisal in priglasil med brambovce. Užnik je izvedel od njega, da je šla Katri v Grabštajn k bolni teti. Prevzelo ga je. Molče je šel ob prijatelju. Potem pa se ni mogel dlje krotiti in je vzkliknil:

»Nesrečno dekle, da si kaj tega upa!«

»Bog pomagaj, žensk vendar ne ubijajo,« je dejal Kranjc.

»Hujše!« je dejal trpko Užnik. Čez trenutek pa je začel pripovedovati:

»V Celovcu, glej, sem videl. Četo naših ljudi so gnali. Od glave do nog so jih bili opljuvali. Udarjali so po njih in trgali obleko raz nje. Pa so bile ženske med njimi, tri še prav mlade. Za udarce, sem videl, jim ni bilo; a ko so jim hoteli obleko potrgati z udov, so ginile. Pa je bil med svojatjo gosposki človek. Kako je oprezoval in iskal z očmi! Kakor tebe tu sem ga videl. Prežal je, kako bi udaril nesramno, pohotno. Lej, pa sem po tem takoj slutil, kdo je. Tovariša Nepokoja je takšen človek izdal. Prav tisti je. In da ga Katri pozna in se ga boji...«

»Ali mu veš ime?« je vprašal Kranjc nestrpno.

»Preprostega pometača sem vprašal,« je odgovoril Užnik; »tako na slepo srečo, lej. Pa ga je res poznal. Gospod Rolf da je. To da ve v Celovcu vsaka cesta. Nak, je še dejal, da ni zoprni in da ne hrani. Vrag vedi, kje jemlje. Ženskam pa, ljubi Bog, kakor osa na

medeno hruško. Pa še drugače, a da policija potrpi, ker je mož bogat in vnet rodoljub. Extrafein, sonst ein Schwein,* je rekel in če dam za merico piva, ki ga je potem s slastjo popil.«

»Pa da ga Katri pozna, si dejal?« je vprašal Kranjc. Užnik je hlipal za besedo, ki bi z njo mogel zajeti vso bridkost, ki je vrela v njem.

»Satan ga je imenovala,« je dejal; »prisegel bi, da ni mislila drugega. Zakaj pa je bila bleda in da me je za orožje prosila? Ugibam, lej, ne vem, a čutim. Tisti je, nihče drugi. In še to vem, da sem že govoril z njim, in da bi prisegel, da je prej in zdaj izdajalec, zdaj pri nas, zdaj pri Nemcih in da išče, išče in da je morda prav tisti, ki se je zvijače z odrezanimi ušesi spomnil, in da mu je pravo domače ime Rudolf Noč.«

»Noč?« je vzkliknil tedaj Kranjc.

»Noč. Jaz njega ne, a menda je on bolje mene poznal,« je govoril Užnik. »Opazil sem, da se mi je obesil za pete, pa sem prebegnil čez Dravo...«

»Noč, Rudolf Noč je naš vojak,« je dejal mirno Kranjc.

»Če je, ni tisti, a če ga ni, je pa bil pravi,« je dejal mirno Užnik.

Rudolfa po imenu Noč res ni bilo več v slovenski vojski. Prebegel je bil...

4. »Avstrija ali Jugoslavija?«

Raznožnikova Katri je bila res odšla v Grabštajn. Teta je bila sporočila v Dobrlo ves, naj za skozi Bog pride, in odločna deklica se ni obotavljala, temveč takoj krenila čez Škocjan in Kamen, prekoračila Dravo, ki je mejila med nemškimi in slovanskimi četami, in dospela brez nesreče v Grabštajn. Ko jo je teta ugleдалa, jo je s solzami objela in pravila zmedeno, da tega več poslušala ne bo, ki nič kriva ni, in naj si deklè samo pripiše, kar se je zgodilo z njo. Katri jo je mogla šele čez nekaj časa razumeti, da je Anči prišla domov, a da je močno slaba in da bo umrla. Teta ji je pokazala k bolnici.

* Izredno fin, a prasec.

Katri je vstopila in našla svojo nekdanjo ljubo prijateljico neskončno spremenjeno. Trenutno je ugenila, da Anči ne bo več okrevala. Saj jo je komaj še prepoznala, tako je bila upadla in se postarala.

»Anči,« je zastokala, »moja ljuba Anči! Kaj so počeli s teboj!«

Bolnica se je nekam nejevoljno in zlostno zgenila. Ni odgovorila. Katri je jokaje silila vanjo. Tedaj je vzkliknila Anči nestrpno:

»Vsaj umreti me pustite v miru!«

Katri je obrisala solze, sedla ob postelji in molčala. Hotela je bolnici streči, pa je spoznala, da ne zna. Telesno pomagati, to je umela. Pa je videla, da je Anči duševne tolažbe bolj potrebna, da umira obupano, sprta z vsem svetom. Katri se je v glavi zvrtilo, ko je pomislila, kaj vse je moral ta ljubki ženski otrok prestat, preden je tako strašno prepal.

»Pojdi, pusti me!« je nenadno zaklicala Anči, ki je ves ta čas oprezovala obiskovalko. V Katri se je zbudila neka čudna moč:

»Nočem, ne grem, Anči,« je odvrnila odločno, skoraj trdo. Še je kljubovala bolnica. Potem pa je začela živčno jokati, da je bila kar odvratna.

»Kakor razposajeni otroci se kujaš,« je očitala Katri; »pa še krivična si. Ali sem ti jaz kriva nesreče, morda kdo drug naših, teta, Jože, ... Andrej?«

Krčevito je zavpila tedaj Anči in se pognala kvišku. Hotela je iz postelje:

»V vodo grem, v vodo grem,« je vpila.

Katri jo je rahlo potisnila nazaj v blazine. Vso silo je morala zbrati, da je premogla lastno slabost, zadušila solze in strah. Mrtvo, a krepko je rekla:

»Lej, Anči, tako ti je pač, kakor si hotela. Bredla si, zdaj se gabiš sama sebi. Pa sem tu jaz, Anči. Vedno sem te ljubila, molila zate in sem hvaležna Bogu, da te je vsaj za zadnjo uro vrnil domov. Anči, kar je, je! Ne vpij. V dveh dneh boš tako tiha, da bo mušica preglasila tvojo moč. Umrla boš...«

S široko odprtimi očmi je zastrmela bolnica. Katri se je zazdelo, da se je prebudil pod njenim razvaljenim obličjem tisti davni ljubki dekliški obraz, ki ga je bila ubila vojska.

»Ti pač, Anči, si šla in nas vse zapustila in izdala. Mi te nismo. Anči, te zadnje ure, preden greš, ali nočeš, ali res ne znaš in ne moreš več k svojim domov? Anči, prvo k svojemu Bogu, da ti bo vse odpustil, potem k očetu, k drugi materi, k meni, k Andreju, ki si ga hudo bolela, pa ni ne z eno besedo potožil... Lej, verižico kakor meni ti je kupil nekoč. Anči, spovedala se še nisi. Anči, dotlej boš trpela, poslej ne več. Lej, vidim, da me umeš. Saj jočeš!«

In z vsem srcem se je vrgla po bolnici in jo poljubljala na čelo in uvelo lice. Bolnica se je onesveščala, hropla divje in obležala nato pokojno. Katri je začela moliti ob njej.

Tiho se je mračilo. Nekod od zunaj je bilo čuti preširno in zabavljivo nestrpno nemško pesem. Grdila je Slovence... Peli so vojaki, ki so stali v Grabštajnu in od tu vedno zopet nadlegovali brambovce z one strani, vsako uro spet kršili dogovorjeno premirje.

»Katri!« je zaklicala tedaj čudno plaho bolnica. »Ali slišiš? To so tisti...«

»Tisti, ki so te pogubili, Anči, poznam,« je tolažila Katri. »Bog jim bo sodil. Ti pa odpusti.«

In čez trenutek je dodala:

»Anči, lej! Že kar nocoj se daj prevideti. Boš videla, kako mirno ti bo potem prešla noč.«

»Sram me je, sram me je,« je tožila bolnica. Katri jo je pogovarjala. Ni vedela kako, a videla je, da kopni zakrnjena žalost v bolnici...

Že uro pozneje se je Anči res dala prevideti. Proti jutru v isti noči je začela umirati. »Andrej naj odpusti,« so bile njene zadnje besede...

* * *

Anči so pokopali. Od Raznožnikovih iz Dobrle vesi je bila le Katri navzočna. Pač pa sta bila prišla iz Medgorja še Katrin stric Jernej in teta Neža. Katri ju ni že dolgo videla. Bilo je sicer čudno snidenje, stali so si nasproti skoraj kakor tuji ljudje. Prva se je znašla teta. Katri ji je morala pripovedovati, kaj vse se je bilo zgodilo doma, odkar je bila mati umrla. Stric je bil manj zgovoren. Katri je spoznala, da očitno rad po nemško govori. Hotela je razmisliti o tem, pa ni bilo

ne prilike ne časa: skoraj grdo vsakdanje bi bilo spričo žalostne Ančine smrti...

Nekam sproščeno so se oddahnili, ko je legla Anči v grob. Tiho so se vračali, pa so zašli, ko so prišli na trg v živahno množico. Sredi ljudi je stal gosposki avto. Nekaj svetlih inozemskih oficirjev je bilo izstopilo. Spremljali so jih domači velikaši, sami zavestni Nemci ali Nemcem naklonjeni domačini. Katri je ugenila, da utegnejo biti častniki tista ameriška komisija, o kateri so pravili, da se je ponudila Koroščem in Slovencem, da bo posredovala za začasno pravično in pripravno demarkacijsko črto. Prav ta čas je tudi nekdo iz spremstva to oznanil ljudem in klical, naj se brez skrbi oglasijo in povedó, ali so za Avstrijo ali Jugoslavijo. Ali sem Slovenka ali Nemka, naj bi me vprašali, je pomislila Katri in pomignila teti, da bi šle. Pa je stala, bogvedi kako, kar trenutno pred onimi...

»Das Fräulein, wofür stimmt das Fräulein?«* je vprašal človek v avstrijski vojaški obleki. Katri je streslo, ko je čula ta glas. Pogledala je kvišku in zbledela. Lep, bled, a zlosten jo je gledal človek, ki jo je bil nagovoril. Poznala ga je...

»Satan!« so ji dehnile ustnice neslišno. Vsa se je stresla.

»Nur keine Furcht, Fräulein Raznožnik!«** je prigovarjal oni. »Avstrija ali Jugoslavija?«

Prečudno tiho je postalo vse okrog. V Katri se je tedaj trpko stisnila duša. V trenutku se ni ne bala ne jezila. Skoraj na smeh ji je hotelo iti, pa je rekla svetlo:

»Za Jugoslavijo seveda, Slovenka sem.«

Katri je videla, kako se je angleškemu človeku obraz, dasi le neznatno, a vendar potegnil. Ali je to pot prvič slišal, da je le še nekdo na Koroškem, ki hoče biti Jugoslovan?... Nekaj zlostnih in motnih glasov je hotelo vzrasti v prosvedovanje. Človek, ki je prej govoril, je posredoval, da ima vsakdo pravico povedati, kakor čuti in misli. Katri je ujela le še en pogled v enem licu, ki je bilo z Američani. Začudila se je: du-

* Gospodična! Za kaj glasuje gospodična?

** Le brez skrbi, gospodična Raznožnik!

hovniški človek je bil tam in kakor svetnici ji je hvaležno pogledal v jasno lice... V trenutku je pozabila »satana«...

Pa jo je tedaj neka trda roka potegnila za seboj. Ozrla se je. Stric logar iz Medgorja jo je vlekel za roko.

»Heim müssen wir!«* je klical glasno in se klanjal na desno in levo. »Was hat das Weibervolk bei politischen Angelegenheiten mitzusprechen, ha?«**

Ljudje, ki so ga slišali, so mu pritrjevali.

»Takó je, oče. Kar v čuše jo pošljite po uši, candro, lajdro oficirsko!« Katri je zalila rdečica.

»Stric, ne maram...« je skušala ugovarjati in se oprostiti njegove roke. A je držal krepko in jo vlekel, vlekel, dokler se ni topo vdala. Od daleč za njima je šla teta in jokaje klicala, naj čakata, ki je nadušljiva. Stric logar je hodil, kakor da je ne sliši...

Prešli so bili most čez najbolj južni tok reke Gline. Stric je obrnil po poti vštric pod goro in zavil čez dobro četrt ure naravnost na jug v dolino proti Medgorju. Tu šele na samoti sredi gozda je obstal in dejal:

»Počakajva teto.«

»Pa saj jaz ne maram k Vam,« je odvrnila nejevoljno Katri. »Ali ste znoreli? In odkdaj ste tak nemčur, stric?«

Mož je segel mirno po dolgo pipo v svoj notranji žep, jo napolnil in prižgal. Potem pa je dejal kratko, a dobro po koroško in slovensko:

»Drô! Pamet nučaj!«

In Katri ga je umela. Stric se je bal zanjo... Prenočila je pri njem. Preoblečeno v staro tetino krilo, kočemajko in ruto jo je naslednji dan prepeljal čez Dravo, češ, da vozi »hebo« v Lenče.

5. Za matere ljubezen in pesem.

Častnika, ki sta bila ustavila Katri v Grabštajnu, tista zgodovinska ameriška komisija je bila, polkovnik Miles in poročnik King, ki sta se ponudila, v smislu Wilsonove misli, da bosta posredovala za mirno rešitev spornega vprašanja na Koroškem med Slovenci in

* Domov moramo!

** Kaj pa imajo govoriti babe pri političnih zadevah, ha?

Nemci. Ne sodimo, da nista bila poštena, a hvaležni biti jima ne moremo. Kot tujca sta po svoje gledala in sodila. Odločila sta Nemcem v prid, da sta potegnila mejo pri Mežici. Pa je njima ugovarjal drugi član ameriške komisije, Kerner, ki je zahteval Dravo za mejo. Po svoje sta poslej ameriškemu predsedniku razložila in celo po nemški sodbi ustrezala Nemcem. Ustavljaje se sredi nemškutarskih trgov, ob pricestnih krčmah, tam, kjer so jima Nemci pokazali, sta seveda mogla čuti le, da je vse za Avstrijo ...

Kakor vedno doslej, ko so se Nemci čutili močnejše, so tudi v teh zimskih mesecih, ko so snegovi ovirali kretanje naših straž na višinah od Golice do Železne Kaple, venomer kršili dogovorjeno premirje in objestno napadali naše posadke. Manliherce niso utihnile, vse noči so lajali psi spričo šumov in luči, ki so vstajali od Humberka na Borovlje in Rož, s Sojnice nad Zagorjem na Šmarjeto in Dravo, od Grabštajna čez Jadovško barje preko Tinj na Velikovec. 300 Tirolcev pod stotnikom Dragonijem jim je prišlo pomagat. Zasedli so Podgorje v Rožu. Zato so mogli špitalski strelci in brambovci pod vodstvom nadporočnika Steinacherja napasti 30. marca Velikovec. Odbiti so omahnili nazaj za Krko, tajili v Celovcu svoj neuspeh in ščuvali znova, da so v deželi izdajalci. Nesrečna Miglerjeva hiša v Tinjah je trpela, gorela, dočim je moral gospodar prebegniti. Cesta od Celovca do Velikovca je bila ena sama dolga pot od Jeruzalema do Jerihe: ropar in tolovaj sta prežala v hosti. Vasi so bile osirotele. Moški so bili pozaprti v Litzlhofu, če niso prebegnili. Druge so nasilno poteknili v svoje čete. Pa je bil sveti postni čas, ko se navadno kristjani pripravljajo za veliko noč. Na Koroškem tiste dni ni bil varen niti Zakrament v cerkvi. Pa je minevala zima, kopnel sneg, zapel kos in se pokrila livada s cvetjem. Pomladne pesmi ni bilo le ljudem, ki so je bili tako potrebni. Ne molitve ne pesmi, samo temán, zlosten srd, strah pred ognjem ali kroglo skozi okno, hrupot glupe nemške bojne pesmi, ki je psovala in pljuvala božjastno. In lakota, beda, ugasle oči, prazne, kakor da nikoli niso videle solnca, matere z otroki, ubite, bolne do blodnosti, vse trudne

spričo ugaslih ognjišč in zaprtih božjih hramov. Pa je imelo priti še hujše.

V noči od 28. aprila na devetindvajsetega namreč so prešle čete Dravske divizije v napad in udarile iznenada na Nemce, da odrešijo nesrečno slovensko ljudstvo. Ni uspelo ... * * *

Pred svitom, zavite v šum pomladnih nalivov so sprva presenetile slovenske čete Nemce na vseh koncih, prodrle izza Drave čez Velikovec do Tinj, Grabštajna in Krke in se tu držale proti premoči nekaj dni. Od Šmarjete na Glinje pa čez Sele v Bajtiše proti Borovljam navzgor so iskali drugi, da bi prišli nemškim baterijam pod Homburgom in nad Grabštajnom v hrbet. Že je obkolila kompanija stotnika Kneza in Razlaga posadko v Glinjah. Iz spanja prebujeni Nemci so bili nekaj trenutij brez svesti. Pa sta se vrgla tedaj dva izurjena vojaka Umrig iz Vetrinja in Boroveljčan Goriup z ročnimi granati med Slovence, ki so bili vas obkolili. Svoji avstrijski kapi sta bila obrnila, da ju niso nasprotniki prepoznali, in se tako prebila do strojnic in alarmirala druge, rešila ujetništva sebe in častnike, stotnika Gerstmann in poročnika Schaara. Že je tedaj, okoli petih zjutraj, jeknil tudi prvi strel iz topa izpod Homburga in vzdramil baterijo na Golšovem. Slovenske četice so morale nazaj. Pri tistem umikanju pred Glinjami proti Zadolam se je zgrudil v nogo zadet poročnik Janko Kranjc. Bil je med zadnjimi. Ozrl se je po pomoči in zaklical po Raznožnikovem Hanžaju. Pa ta je bil obležal že v Glinjah in našel umirajoč poštenega nemškega rojaka, ki mu je obljubil, da bo njegovo smrt sporočil v Dobrolo ves. Nesrečni poročnik pa je obležal, ne da bi si mogel pomagati, v vodi in blatu. Kratko pozneje so prišli mimo Žihpoljčani in nekaj Celovčanov. Mlad oficirski človek je skočil k ranjencu.

»Kaj iščeš na Koroškem?« je vprašal rezko.

»Doma sem tu,« je odvrnil mirno Kranjc.

»Potem umri, pes!« je menil ledeno Nemec in izstrelil ranjencu pištolo Para bellum v srce.

In se je obrnil k drugim pa dejal porogljivo, zavestno:

»So halte ich mein Wort. Ein windischer Offizier ist hin.«*

Žihpoljčani, Pichlerjevi, Hrovat, Jarčeva dva in Plaš so mu pritrjevalno vzkliknili, bradat praporščak iz Celovca se je le medlo porogljivo nasmehnil:

»Glaub's gerne. Aber nobel war es nicht.«**

»Ti ni prav?« je vprašal oni divjak.

»Mi ni! Und mache auf diese Weise auch nicht mehr mit,«*** je odvrnil poštenjak. Bil je prvemu sošolec, prodancu Križmanu, pravi Nemec Hochkofler...

* * *

Več sreče so imeli napadalci pri predoru v Podrožčici. Nemški poveljnik Eglseer se je mudil v Celovcu, ko so Slovenci zajeli v logarski hiši pri postaji kompanijo Tirolcev, segli do Zlatne in Reke, zajeli tu nemške topove in pozneje ujeli posadko v Šent Jakobu. Poročnik Fritz je sporočil svojim od tu iz zajetja po hčerki nemškega poštarja Schustra, kako močni so sovražniki. Stotnik Dragoni se je proti večeru z vsemi svojimi umaknil čez Dravo v Želuče. Od Celovca so prišla ojačenja čez Vrbo in po železnici z oklopnim vlakom. Šentjakobska četa se je morala vdati, Nemci so prodrli do predora in gnali kot trikrat močnejši razkropljene Slovence in Srbe nazaj. S Homburga so medtem topovi vžgali Šent Janž, čete od Borovelj pod Perkom so potisnile naše iz Svetne vasi v Žingarico in Babnjak. V teh bojih je izkrvavel tudi poročnik Nepokoj. Umrl je pod slovensko streho; slovenska mati mu je svečo držala, troje otrok je kleče ob njem molilo. Šel je z nasmehom odtod. Storil je bil svojo dolžnost... Odpustil je, preden je vedel, da bo umrl...

To je bilo nekako ob petih zvečer; prav tedaj se je posrečilo njegovemu prijatelju Pavletu Užniku, da se je prebil pod Želučami čez Dravo in prišel s štiridesetimi možmi in eno strojnico v gozdove nad Preblami. Do petdeset korakov blizu hamburški bateriji v hrbet se je priplazil pod Pekovčev stog, ko ga je

* Tako držim besedo. En slovenski oficir je proč.

** Verjamem, a lepo ni bilo.

*** Tudi ne grem na ta način več dalje.

izdala kmetica Frančiška Žerjav. Topničarji na cesti pod njim so se poskrili. Z ognjem iz strojnice jih je Užnik krotil, da niso mogli k topovom, ki naj bi krili prodiranje oklopnega vlaka proti Podrožčici. Tedaj so se oglasile vrlemu vojaku puške od strani z desne. Zmešale so mu moštvo, da se je začelo umikati. S tremi se je ustavljal sam in hotel nato rešiti vsaj orožje, ko so se res začeli zgrinjati od vseh strani sovražniki nadenj. Sopihačega in borečega se pod težo orožja ga je zajel strel iz topa, ki je bežeče gonil s ceste pod Homberkom. V trenutku je bilo Pavletu brezmejno dobro in lahko. Ko se je zavedel, je spoznal strašno rano. Odtrgalo mu je bilo nogo v stopalu in mu nalomilo hrbet. Bil je živalskih živcev, sam si je obvezal nogo. Tedaj so ga dotekli Nemci. Odkod, so vprašali in se je norčeval, da od Celovca. Hoteli so ga ubiti, pa jim je neki oficirski človek zabranil...

Oblaki so se bili na zapadu pretrgali, zarja je krvavela izza Dobrača in Kepe. Slaboten in dremoten, kakor da je pijan, jo je videl Pavle. Pa se je ovedel, kaj se godi z njim in da bo umrl. Ni mu bilo hudo, le nečesa da se spomniti ne more, se mu je zdelo in ga vznemirjalo.

»Ali bi kaj rad?« je vprašalo tedaj nekje za njim. Tedaj se mu je sprostilo in je vedel.

»Katri, Katri, če bi jo še enkrat videl,« je jecljal.

»Raznožnikovo v Dobrli vesi?« je vprašalo za njim. Pa ta glas ni bil več sočuten. Oprezoval je zlostno. Ranjenec se je skušal ozreti in vprašal plaho:

»Kdo si? Pokaži se!«

»Raznožnikovo poznam, kaj ji hočeš sporočiti?« je vpraševalo od zadaj. Tedaj se je Užnik prevrgel in videl človeka, ki je vpraševal. Spoznal je Rudolfa po imenu Noč.

»Satan, pusti me!« je še vzkliknil in se onesvestil...

Kakor ropar se je vrgel oni nanj, mu potegnil prstan z roke in mu iskal po žepih. Našel je pismo, ga razgrnil in bral: »Katri, umiram in te poljubljam...«

»Njen zaročenec,« se je zlostni zasmel porogljivo, spravil pismo in se obrnil proti cesti. Užnika so nekaj pozneje pobrali in še živega prepeljali v Celovec...

Na celovški postaji, ko so ga prenesli iz vlaka, se je sklonila nadenj neka ženska in mu nesla hladila na suhe in mrzlične ustnice.

»Pij, siromak!«

Užnik je odprl oči, pil, se ovedel in nasmehnil. Jecljal je zahvalo:

»Hvala, gospodična Pavla Uschnigg!«

Ženska je zadrhtela in zavpila. Posoda s pijačo ji je padla iz rok. Menila je, da krepí koroškega vojaka, pa je dobro storila človeku, ki mu je nekoč hudo storila in ga sovražila do te ure...

Pavle je umrl tisto noč proti jutru...

Tisto noč in drugi dan, še drugo noč in še drugi dan pa še eno noč je stala verno srbska straža kraj mosta pod Velikovcem. Zadnji vojak, ki je tam stal, je bil kakor v plohi zajet od naših in nemških izstrelkov, ki so rušili most. Rzsoden slovenski podčastnik je opozoril zvestega človeka, naj se vendar umakne. »Neću,« je odvrnil Srb, »dokler me kralj, ki me je sem postavil, ne pozove!« Takega junaštva, tolike vernosti ne Žihpolje ne Koroška ne premore. Tisti most je vendar padel, padlo mostišče, propala Podjuna, umrla Šmarjeta, umolknille strojnice pod Zagorjem. Junak Malgaj je padel daleč na Tolstem vrhu. Za lase so ga vlekli nemški vojaki v Guštanj. Za vojsko, gonečo Slovence, so šle hijene, tisti rdečelasí sušični iz Borovelj, tisti Filip Mörtl od Svetne vasi in še neki Račnikov sin, ki je nekaj dni prej bližanje naših čet od Kamna sporočil nemški posadki pod Zágorjem na gradu...

Premagana in obkoljena se je vdala posadka v Šmarjeti. Pa so zdajci začele leteti na nesrečne častnike in moštvo nemške ročne granate. Ali so se obkoljenci iz Gline bali, da jim utegnejo Razlag in Jurca vrniti in se prebiti? Niso pač imeli takih kap, da bi jih obrnili. Ali so se torej bali, ali pa so le tako sovražili? Srb na velikovškem mostu in Nemci v Šmarjeti! Slovenska ljubezen in pesem, nemška zvestoba in junaštvo, katero je pravo?

Tiste dni so nekje pobožne slovenske žene in dekleta rešile Zakrament pred najhujšim skrunjenjem. Nedolžno, štiriletno dete jih je obhajalo, ker ni bilo duhovnika. Eden je ostal v vasi, preoblečen v kmeta,

gospod Luka Viternik v Javóru pri Črni. Kakor na dlani je z višin imel pregled čez boje. Skrbneje kakor Viternik so se krili drugi slovenski duhovniki. Niso bili plašni, a drugega niso ne vedeli ne smeli.

»Und jetzt kommen die Pfaffen dran,«* je bil namreč vzkliknil v Šmarjeti po zavratnem pokolju Krießmann, prepali človek, ki je hotel do zadnjega ostati mož-beseda. Ostal je in noben Hochkofler ga ni več karal. A videl je Bog in čakal, čakal...

* * *

Raznožnikovi v Dobrli vesi so ostali vsi doma. Tisto uro namreč, ko so Nemci udrli čez Dravo, je stopil v hišo stric Jernej iz Medgorja v svoji logarski opravi in v koroških barvah. S puško na rami je stal nato na pragu, ko so domači molili v hiši za rajnega Hanžēja. Nem in velik in strašno tog mu je družbo delal Jože. Snahin oče Kuster se je vse tiste dni pijan potikal z doma. Nihče ga ni pogrešil.

Tako je bil stric logar za varuha bratu Štefanu in enorokemu Juriju, dokler ni prešla vojska in gonja. Ves ta čas ni ne jedel ne pil, še pipe ni natolkel. Šele, ko je bilo najhujše mimo, se je zganil, si pogladil svojo sivo cesarsko brado, stopil v hišo in si dal postreči.

In ko se je krepil, je trpko po nemško modroval, glasno, oblastno, kakor da nikoli slovenski znal ni. Pa se je vmes nekam tiše tolažil po domače:

»Prekleta pravda in vojska taka, koroška! Za golšo in špraho, ki ne nemška ni ne naša.«

In ko je nato pipo napolnil in jo zapalil, je menil dobrohotno sestri Poloni nasproti:

»Moliš? Prav. Vse pa to ni. Kadar pomaga ne!«

In h Katri se obrnivši je ponovil, kakor je dejal v Grabštajnu:

»Pamet nučaj!«

6. Sodba.

V soboto, 3. maja, proti večeru, ko je še na vseh koncih vihrala koroška bitka, je dobila Raznožnikova Katri skrivnostno sporočilo, naj pride v Kamen, kjer umira Pavle Užnik. Neznani ji dečak, Račnikov, kakor

* Zdaj pridejo farji na vrsto.

je povedal, je bil prišel s poročilom. Za dokaz je prinesel dekletu prstan, ki ga je bila nekoč dala Pavletu. Sel je bil izprašal zanjo, da je v cerkvi, in jo tam poiskal.

»Kamen?« je vprašala Katri in prebledela. Ni mogla verjeti pa je iskala dečku v obraz. Ni je pomiril. A ko je pogledala prstan, je zopet morala verjeti. Da se mudi in da ji hoče pot kazati, se je ponujal sel. Odmajala je z glavo in šla domov. Prosila je snaho, ali bi jo pospremila. Lucija se je branila in začela jokati. Naj za skozi Bog molči, jo je prosila Katri, šla, se preoblekla, vzela Pavletovo orožje in se odpravila. Pa se je spomnila na brata Jožo. Iskala ga je. Nihče ni vedel zanj. Tedaj se je še enkrat zglasil oni Račnikov, ali pojde. Pomignila mu je, naj molči, in stopila nato za njim v prvi večer. Z desne in leve, od zadaj in daleč od Roža so jekali streli. Katrinega spremljevalca je očitvidno vojska bolj zajemala kot deklica. Nekajkrat se je hotelo zazdeti dekletu, da fant tako govori, kakor da bi ga veselilo, če Nemci Slovence tepo, in se je začela nezaupno ozirati po njem. Bila je v Bukovju, ko se je znočilo. V mlajevo tiho noč so se trgali streli glasneje kot za dne in bliže. Žaromet se je sipal čez polja. Spremljevalec se je bil približal prav tesno, da se ga je začela Katri resno bati. Zdajci je vprašal pobalinsko, drzko, pa da se ga menda vendar ne boji. Ni odgovorila, pa je postal še bolj vsiljiv; kaj neki, če ne bo ta fant, ki umira, njen, mar ni na Koroškem drugih dovolj? »Drzan je že, zato so ga pač poslali,« je mislila Katri tedaj o smrkavcu, »pokvarjen pa tudi.« Račnikov, odkod? Iz Humliž? Kako mu je ime? Tone Puaschunder. Kaj ni Slovenec? Zakaj se smeje? Seveda, zlosten je, nagradila ga ni. Zato pa je neprijeten. Iskala je pri sebi, pa ni v temi spoznala, koliko ima denarja, in je rekla, da ga bo plačala, ko prideta. V temi je komaj še vedela, kod hodi. Vsa trudna je že bila. Na Pavleta, v solzah in ljubezni bi bila mislila, pa ni mogla. Da bi že morala biti v Škocjanu, se ji je zdelo; pot pod nogami je občutila nekam drugače, kakor da ni več na cesti, marveč na poljski poti. Ali nista zgrešila, je vprašala fanta, ki je bil utihnil. Da ne, je povedal. A njej se je vedno spet hotelo zdeti, da hodita kar naravnost nekam v

smer proti Dravi med Srejami in Štrekno vesjo. In zdaj sta morala res pod železniško progo na drugo stran. Katri je obstala in se obvedela.

»Ti,« je vzkliknila na fanta, »pa tu je Goreča ves, ne Kamen.«

»Kakor je prav,« je odgovoril, »kar za meno!« Glas mu je bil zdaj mirno vljuden. Katri se je potolažila. Zopet je šla kratkih deset minut. Z desne je čula od blizu pasji lajež. Spremljevalec jo je prijel za roko in jo vedel po nekakšni grivi nizdol. Tu je postal, dejal, naj počaka nekaj trenutkov, in izginil v temi. Že je zagledala prav blizu nekako nizko hišo. Slabotna luč je sinila. Nekdo je zaklical: »Le bliže!« Prav tedaj se je oglasil ob njej Račnikov, ali vidi in zdaj ve, kam. »Vidim,« je rekla, pa naj počaka, da ga nagradi. Da ne utegne in tudi ne mara, je odvrnil drzko. Pa je kar v temi zajela od denarja in mu dala, ne da je vedela, kaj. Vzel je brez zahvale, izginil, kakor da se je vdrl v zemljo. Tedaj je stresla deklico čudna groza. Prav blizu je slišala šumeti Dravo, onstran nekje pod Tinjami so jekali streli; nekje je gorelo. Onstran pri koči so se zdajci odprla vrata. V medlem soju je stal visok vojaški človek. »Prav sem prišla,« je obšla trenutno nekaka odločnost deklico. Strašno sočutje ji je stisnilo grlo. »Pavle,« je vzkliknila in se pognala naprej. Ko je tako stopila burno, ji je udarilo trdo po stegnu. »Njegovo orožje, njegov revolver,« se je domislila...

Stala je pred kočo, vojak se je bil odmaknil v temo. Pozdravila je, vstopila, iskala. Siromašna postelja je bila v siromašni, bolj hlevu ali stogu, nego človeškemu stanovanju podobni hiši. Postelja je bila prazna. Na nerodni mizi je bilo nekaj steklenic in preprosta luč.

»Pavle, kje je Pavle?« je vprašala in se ozrla. Vojaški človek za njo je bil vstopil in je zapiral vrata. Zdaj se je okrenil in dejal:

»Ni ga! Mar ni bolje tako, da živi?«

Tedaj je Katri odrevenela od groze. Za trenutek. Že se je našla.

»Proč, satan!« je vzkliknila, se pognala v človeka, ga vrgla v stran, v trenutku odprla vrata in skočila v noč.

Bežoč je slišala, da je moški za njo. In zdaj ji je spodrnilo, ko se je hotela gnati po spolzki grivi navzgor.

»Katri, živo ali mrtvo, imel te bom,« je sopel moški za njo, jo držal, vlekel nase.

Še enkrat se je utrgala...

Prav tisti trenutek se je posejala luč od Tinj do Grabštajna. Nemški žaromet je igral. Katri je bila na koncu vseh svojih moči.

»Ubijem te,« je sopla, iskala za orožjem in ginila pred moškim. Videla je, da počenja nesramno, da se hoče razgaliti. Z zadnjo močjo se je pobrala, naperila orožje vanj in čakala...

Tedaj, sredi čudnega smeha, se je zrušil in padel brezglasno. Katri je še strmela. Saj vendar ni streljala! Ali se je ponaredil? Tisti trenutek je spoznala. Njej sami je zažvižgalo mimo ušes. Krogla čez Dravo, nemška, jo je bila otela... Satan pa je obležal gnusen, nesramen, kot nastreljen sod, bruha joč kri kakor gnojnico...

* * *

Tisto uro je bilo bednemu Joži, kakor da je prav razločno slišal. Poklical da je Hanžej, ki so ga ubili v Glinjem, naj Jože pride, da mu bo nekaj povedal. In Jože je vstal. Ob treh zjutraj je bilo. Nihče ga ni videl, ko je odšel, le motno ugenivši, kod mu je hoditi: mimo Goselne vesi ob progi, do Rebrce, kjer se pri Miklavcu pravi, pa nato pod gorami, kar pod gorami naprej nekam do Drave. Bo že Hanžej poklical in povedal, kod...

Ko se je daniło, je bil pod Žitaro vesjo, potem je videl, da je pod gorami, in je zavil čez most. Srečaval je umikajoče se vojaške ljudi, postal bebasto kraj ceste, da so prešli, in nadaljeval svojo pot. Nemškim domobrancem je prišel v roke, prijeli so ga, suvali in preiskali. Z obličja in oči so mu videli, da je bebast, se smejali. »Gut windisch, was?«* so se rogali in je pohlevno potrjal. Poslej in drugim pred Šmarjeto se je previdno umaknil. Potem je sedel truden in lačen pod križem pred Zadolami in se mu je začelo dremati v solncu. Pa je zopet prišel Hanžej in poklical, naj pride...

Proti poldnevu se je bližal Glinjam. Šum vesele godbe mu je udaril na uho. Previdno se je umaknil

* Pošten Slovenec, kaj?

s ceste in opazoval, kako je mimo korakala nemška godba. Odhajala je za zmagovito vojsko na Železno Kaplo. Brezmejno temna bolečina se je zbudila bebcu v duši. Prej, ko je vojake srečaval, ni pomislil, da so prav ti ubili Hanžēja, zdaj je vedel. »Ti so ga,« je verjel, »hudiči! Zato piskajo in godejo.« Stisnil je pesti, iskal, da bi kamen vrgel. Pa ga je zopet pozvalo: »Jože, hiti!« In je zopet vstal, prišel v Glinje. Prav pametno je povprašal staro ženo, kam so zagrebli vojake. Zastokala je, mu pokazala in šla še sama za njim. Pa je pokleknil na mlad grob in govoril, kakor da govorita v dveh. »Kaj pa je, Hanžej? Tu sem, lej! Poslušam.« »Branil me nisi, Jože!« »Nisem. Odpusti!« »Kakor so meni, tako njim, Jože!« »Tako jaz njim, Hanžej!« »Orožja nisi vaju.« »Imam pesti in zobe.« »Dobro je, Jože!« »Da jih pregrešna misel mine, Hanžej, da konj več jemali ne bodo in požigali.« »Dobro je, Jože!« »Da bo tebi prav, Hanžej.« »Da bo, Jože!« ...

In je tisto uro pobesneli koroški »Peter Klepec« vstal na pot. Pod Lenčami tesno nad Dravo je ujel prve tri, ki jih je moral ubiti. Čul jih je, da so govorili o požiganju. Vrgel se je nanje, zdrobil prvemu s kamenom glavo, treščil drugega ob tla in zadušil tretjega. Nič več niso poslej strahovali ne rdečelasi iz Borovelj, ne Filip Mörtl od Svetne ne Račnikov. Pluli so mirno po Dravi, kamor se je unašal nemški vojni vrišč ...

7. Danes meni, jutri tebi.

Nemška Koroška je bila pobesnena. Kjer so vedeli za le malo bolj zavednega Slovenca, najsi je bil moški ali ženska, star ali mlad, duhovnik ali posvetnjak, kmet ali delavec, meščan ali deželan, če ni pobegnil ali se skril, prijeli so ga in odgnali v garnizijski celovški zapor, pa na Spittal v Litzlhof in pozneje še dalje v Antonijevo bolnišnico v Gmündu. Kar čete takih deportirancev so obsodili tačas na ujetništvo in njega nadloge, kakršne so v svetovni vojski prestajali nesrečni ljudje, ki jih je vrgla sovražnost v bridko internacijo. Strašno je hrupela gonja proti duhovščini. Železničar na celovški postaji je udaril s službeno lučjo sivega duhovnika po glavi, Slovenca z zgodovinskim imenom

Fuggerjev so skoraj ubili, kakor pozneje Limpla. Razbojniške čete so medtem strahovale znano slovenske vasi, Šmarjeto, Sele, Apače, Globasnico, Šent Jakob in Šent Janž. V preglušljivem kriku in hajlanju so praznovali zmagovalci teden dni. Ko se spričo nemške nepopustljivosti Narodna vlada v Ljubljani ni mogla sporazumeti z Avstrijo in so se pogodbe 16. maja prekinile, je začela za svoje ozemlje okradena nova država pripravljati se za vojaško delo. Nemcem se je začela obujati slaba vest. Izza meje so se trgale strašče vesti. Nemškutarstvo pod Dravo se je pripravljalo, da bo zdaj samo bežalo. Le nekaj nezrele in objestne mladine iz takozvanih alarmijskih kompanij, izgubljeni in prepalice iz vojnih let so se še šopirili. V Borovljah zbrani so bahali, da bodo udarili čez Karavanke. Dne 25. maja so res odšli v treh skupinah, da bi vrgli še zadnje slovenske straže z Ljubelja. Z leve so hoteli priti čez Košuto na Sveto Ano, z desne čez Plajberk na Zelenico. Srednja četa naj bi zavzela prelaz. Po dvajsetih urah so se vrnil zbiti in tihi, osramočeni. Peščica Gorenjcev iz okolice tržiške jih je vrgla nazaj, desne so odpoklicali in tisti na levi niso našli poti. Prav tisto uro je bila izza meje naša vojska pripravljena. V sredo, dne 28. maja, na dan pred Vnebohodom, je odjeknil prvi jugoslovanski top v Podjuno in Rož. 22 bataljonov, 4 švadroni in 20 baterij je vstalo za koroško »pravdo« pod poveljstvom divizijskega generala Krste Smiljanića in štabnega načelnika podpolkovnika Miljutina Nedića. Šli so v štirih smereh: labudski oddelek pod generalom Maistrom z mariborskim in tržaškim vojaštvom pa konjenico v smeri Dravograd—Št. Pavel; koroški odred pod generalštabnim polkovnikom Ljubomirom Marićem s slovenskimi planinci, ljubljanskim polkom in Celjani na Guštanj in Črno—Pliberk, Velikovec in Gospo Sveto; jezerski odred pod polkovnikom Milenkovićem čez Jezersko in Železno Kaplo proti Celovcu; ljubeljska vojska pod artiljerijskim polkovnikom Savo Tripkovićem z Ljubljančani in prostovoljci čez Ljubelj na Borovlje in Celovec. 200 pušk in 2 topa sta ostala v Podrožčici v defenzivi, dva in pol bataljona mož je stalo v rezervi v Ljubljani in Slovenjgradcu. Po hudi borbi so vrgli

polkovnik Raktelj in njegovi planinci Nemce pri Kotljah in prodrli do Guštanja. Ob 11. uri dopoldan je strl nadporočnik Novak pri Črni nemški odpor in prodiral ob Meži. Zajel je nadporočnika Franzla z dvesto možmi. Naslednji dan je bil že v Pliberku in Sinči vesi. Više gori je padel Dravograd, št. Pavel in 3. junija Velikovec. 30. maja so zavzeli Ljubeljski Borovlje. Od Velikovca in Borovelj je šlo zdaj v čudoviti naglici na Celovec: Ljubljanačani čez Pokrče mimo Krajcarja do Krke in navzgor čez Otmanje, Škofji dvor, Rotmanoves na Gosposvetsko polje. 6. junija so vkorakali od severa v Celovec Slovenci, od juga Srbi pod Milenkovićem. Razbita, blodna od boja in bega je ginila nemška vojska; z vojsko je bežalo vse, kar ni imelo mirne vesti. Tudi celovška vlada je pobegnila. V Spittal. Zavrato, zlohотно se je tedaj pojavil zmagujočemu jugoslovanskemu orožju ob boku kar ves zbor italijanske vojske z eno brigado v Trbižu, z drugo v Trgu in tretjo v Šent Vidu. 4. junija je zaprosila Avstrija za premirje, podpisala v Kranju pogodbo, a jo zvečer preklicala. Bilo je prav tisto uro, ko so se pripravljali slovenski odposlanci v Parizu, da stopijo pred velikega Wilsona in mu predočijo tragedijo razkosane, sramotno zapuščene in izdane domovine. 5. junija jih je veliki državnik sprejel. Bil je lep, dober, a verjel in umel je Koroško, kakor so mu bili sporočili Miles, King in profesor A. C. Coolidge. Sreča je bila, da se niso kar Karavanke določile za demarkacijsko črto, marveč tista takozvana »zelena« v premi črti s Kepe na Dravo do rožeškega mostu, na Vrbo, po sredi jezera do Marije Loretske, po Vankerti do Gline nad Žrelcem, do Krke in navzgor na Trdnjo in Vasjo ves, na Šmihel in Mostič, nato nad Malim Šent Vidom in navzgor v ostrih vijugah vrh Djekš v Svinško planino pa navzdol mimo Svetega Lenarta, Loma, Svetega Miklavža nad Grebinjem in po razvodju na Kasparstein in vzporedno z Dravo do Magdalenske gore in Svetega Urbana...

* * *

V Celovcu. V Kolodvorski ulici. Sredi vrveče množice, ki je pred tedni pljuvala po Slovencih, grdila jugoslovansko orožje, pesem, ljubezen in kralja, blodno

tepla nedolžnim ljudem v obraz in oči, grabila ostudno dekletom v nebogljeno telo, sredi te svojati sedi na konju: mrk in neznansko velik Srb, kakor ulit iz bronovine, novi heroj koroški, sijajnejši mimo tistega, ki na trgu zmaja ubija. Tam blizu je slovenske matere sin, poturica Wlattnigg, policijski višji svetnik. Grize si ustnice. Poleg njega je sin slovenske matere, sedmošolec, mašni strežnik iz elizabetinske cerkve, sad iz nove nemške koroške šole, drzek, zlosten. »Jetzt haben wir keine Heimat mehr,«* besediči, »vse slovenske duhovnike bi kazalo pobesiti...« Tiha, šibka in trudna slovenska gospa, ki so ji moža odvedli v Litzlhof, sliši... Zaplakala bi od bridkosti, pa ji je v trenutku spet dobro. Oči ji zagore, pokaže na vojnika. »Evo ga! Naš kraljevič Marko, naš kralj Matjaž...«

Na Glavnem trgu so polegale po tlaku kompanije Srbov. Do sile so izmučeni od bojov in poti. Celovski ženski svet jih ogleduje in si šepeče. »Pa kako? Saj niso zlostni. Še nikoli bolj tihih ljudi v Celovcu, kakor so ti Srbi...«

Med ženskami je ena, ki strmi za čudo presenečeno najbližjemu vojaku v obraz. Obrne se k sosedi:

»Ali ga vidiš? Smili se mi. Žejen je!«

»Kdo? Ga li poznaš?« jo vprašajo.

»On,« pravi ženska skrivnostno, »moj brat.«

In zavro ji solze v oči. Blodno se zajoče in vpije živčno:

»Ich heiße Paula Uschnigg und er ist auch Paul.**
Moj brat, moj brat!«

Ljudje se spogledujejo. Pristopi stražnik, miri nesrečnico in jo odvede...

Znorela je... Božji mlini...

In še eden je tiste dni nesrečno končal, Raznožnikovih tast, oče Kuster. Pijan se je pačil srbskim vojakom, ko so šli mimo Miklavčevega. Nekdo ga je sunil v stran, da je padel vznak, si pretresel možgane in umrl, ne da bi se bil še zavedel...

»Drô,« je menil stric logar, »pamet bi bil nugal!«

* Zdaj nimamo nobene domovine več. Prim. knjigo Boj za Koroško.

** Imenujem se P. U. in on je tudi Pavel.

8. »Koroška Korošcem!«

Na binkošno nedeljo, dne 8. junija 1919, je bil Slovenski polk pri maši pri Gospe sveti: sanja slovenskega elegično trpnega rodoljubja se je bila uresničila. Polje s knežjim kamenom se je v slovenskem jeziku klanjalo svojemu Bogu in novemu vojvodi pod praporci belega orla. Moj Bog, pa je bilo te slave tako kmalu konec, kljub bolečinam in ranam, kljub zmagovitim bojem, žrtvam in gomilam, in še tisti pri Svetem Rupertu, ki jo je tiste dni obiskala Raznožnikova Katri, nevesta Pavlu Užniku, da je na njej molila in obljubila, da bo poslej le še enemu moškemu dobra na svetu, bratu Andreju, ki mu še dolgo niso bili šteti dnevi trpljenja v gnoju in smradu lesenih barak za žico na Monte Cassinu...

* * *

»Ave, Wilson, morituri Te salutant!«

»Zdrav, Wilson, na smrt obsojeni te pozdravljamo.«

Ob »dvanajstih« je tako prosil in zaklinjal predsednik ljubljanske deželne vlade velikega moža v Parizu. Veliki človek je umel, državnik ne. Prošnja je bila glede Koroške sejana v veter. V pravdi za slovensko Koroško je hotel soditi tuječ. Zato, ker je umel, da koroškega ozemlja ne gre deliti, jo je sekal v tri dele: nemški, slovensko-nemški in slovenski — brez Celovca! Pamet diplomatov, danes, včeraj in jutri...

31. julija je morala jugoslovanska vojska iz Celovca in z Gosposvetskega polja za meje novo določene črte, dokler ne bi ljudstvo glasovalo, ali hoče biti v Avstriji ali pa z brati onstran velike karavanške stene. Strahoma je tiste čase izpraševal slovenski pesnik:

»Razpregel zemljevid je diplomat...

I jaz razganem pred seboj papirje:

glej — rodna zemlja, naša draga prst!

Ko drugi grabijo vse dalje, širje,

boš rod, ki bivaš tod, boš v duši čvrst?

O, kaj bo z vami, vi mejniki štirje,

Celovec, Maribor, Gorica, Trst? ...«

Prav te besede so bile prvo, kar je slovenskega prebral Andrej Raznožnik, ko se je meseca marca leta 1920 vračal iz ujetništva čez Brindisi in Dubrovnik.

»Celovec...« se je zamislil. Potem je bral:

»Kdo si, ki rad bi kupil narod moj? ...

Si že izmeril njega globokost? ...

Veš, kaj je dolgih, težkih tisoč let?

Veš, kaj izsanjal v njih je kralj Matjaž?

Moj narod moder je kot kralj Matjaž,

moj narod star je težkih tisoč let...«

Tako je prebral Andrej, se razvnel do solz, ljubil in hrepenel vso pot do Koroške, do doma, ko je segel sestri Katri v roko in ji povedal, kakor se je bil med vožnjo na pamet naučil. Pa je deklica tiho sklonila glavo, da ne bi zajokala na glas in da bi ji srečni brat vsaj prvo uro doma ne videl solza. Pa jih je videl in prijel deklico za roko.

»Povej, kako?« je vprašal hripavo, pa je rekla trpko, kratko:

»Sreče nimamo ne pameti. Zakaj nismo Nemci!«

Ni je umel in je vprašal, kako misli.

»Nemci,« je rekla. »Hočejo, pa dobe. Naši ne verjamejo, ne upajo in hoteti ne morejo.«

Tedaj se ni mogla dlje zadrževati, zajokala je na glas. V ihtenju se ji je trgala beseda, ko je pripovedovala bratu o ubogem Joži, kako je pobesnel in znorel do konca...

»En sam, ki je hotel zares...«

Pa Andrej ni vedel, ali je mislila brata ali nesrečnega Pavla Užnika...

* * *

A tistemu, ki je bil slep, je bilo tedaj lahko verjeti, da bo vse prav. Verno kakor v vojski so čuvale slovanske straže ob novi meji, vojak, orožnik in dacar. Ni izkusila le nesrečna Betty Lido, zidarjeva iz Homburga, ko je bredla čez Vankert v Celovec, kako stražijo Srbi, marveč tudi poredni in nepočakavni fant, ki je hotel preko črte v vas. Za zavratno ubite koroške slovanske fante ni vedel nihče, za zidarjevo, ki je bila svoje smrti sama kriva, ves svet.

»Pamet nučaj!« je ponavljal tiste čase vedno bolj zdražljivo stric Raznožnikov logar in še sam segal po pijači, ki je v njej vedno bolj vidno sahnil nekdanji mogočnjak Štefan Raznožnik. Andrej je videl: prepadel je dom, gospodarsko in duševno, in se čudil. Kar nič preveč hudo mu ni bilo: čutil je, da ljubi doma le še — sestro.

Iz ljubezni do nje se je tedaj vrgel v zadnji boj za slovensko Koroško ...

* * *

Bivša nemška armada na Koroškem pa se je bila medtem oborožila za drugačno borbo. V Šent Vidu je organiziral nadporočnik Steinacher deželsko agitacijsko središče za neokrnjeno Koroško pod geslom »Koroška Korošcem«. Sedem okrožnih vodij mu je bilo podrejenih, Kraigher, Škrjanec, Arnejc in Fritz, Dörflinger, Lackner. Vsi prebegli nemčurji, uradnik in mesar, krčmar in učitelj in dijak, so bili vojska te deželne brambe, ki se je pozneje prekrstila v Heimatdienst. Zvijača in zahrbtnost in zlorabljanje dobrosrčne in zaupljivo poštene slovanske oblasti je bilo orožje novega sovražnika. S Celovcem vred so stradali, pa so zato tihotapili papir, lepak, časopis, pogrde vse vrste čez črto in našli skritih zaupnikov in pisarn, na Hombergu, v Šent Jakobu v Seidlerjevi hiši, v Borovljah, v Velikovcu. Pesem in kleveta, obljubljanje in grožnja se je sipalo od Celovca mimo Zeca pri Milneriču ob Vankerti na Rož. Krilatica postane vest, da je v Jugoslaviji prekucija, da Hrvatje in Slovenci sami nočejo biti s Srbi. Vedno krčeviteje zahtevajo Nemci, naj se odpravi demarkacijska črta. Ulica, ki rjove v Celovcu zaradi draginje, je dobrodošla: mar zdaj antantna komisija ne vidi, da je vojaško predeljena dežela zapisana umiranju? Zastonj prosveduje jugoslovanska stran, deželna vlada v Ljubljani. Komisija, ki je začela poslovati, odpravi mejo, jo odpre zlostnemu stoteremu strahovanju. Boj za nemške glasove med Slovenci se začne. Povodenj oglušujoče kričavega papirja se siplje v vasi, na ceste, na hišni prag, na vsak zid, na znamenje kraj poti, na sveto podobo.

»Mama, požinajte,« roti sin staro mater v sliki; »v Jugoslaviji mora Vaš sin k žovnjem!« Drugod groze očitno: »Vergeßt nicht die Volkswehr im Mai!«* »Strži bel list, sicer stržeš domovino!« snubijo drugod. »Ihr Kärntnerbrüder! Die Herzen erhoben, rettet die Heimat, wählt grün, wählt grün!«** vabijo in bude v pesmi, naj oddajo Slovenci pri glasovanju slovensko belo glasovnico strgano, a zeleno celo... Skromno se brani Slovenec, ko dokazuje, da je Avstrija gospodarsko prepala, ko smeši nemčurja: »V Weizelsdorf sem rojen, slovenske mame Kind, še précej sem prismójen, ker nemško sem gesinnt.« Drugod z Gasparijevo sliko o koroški zibelki in napihnjeni nemški žabi, še drugod z malo okusno domislico desetih plebiscitnih zapovedi.

Slovenski tabori in nemški shodi snubijo neuko ljudstvo, ki je postalo prečudno nezaupno, trpno togo. Oborožene grozeče čete ustanavljajo Nemci, da bi v zadnjem trenutku pa vsaj moralično vpričo komisarjev strahovali pohlevne ljudi. Volilni imeniki se niso sestavljali povsod pravilno. Nemci čutijo, da jim gre komisija na roko. Italija jih podpira... Italija, ki tisto uro pusti zažigati v Trstu Narodni dom, jemlje jugoslovansko ozemlje in morje in grdi... Satansko zlostno počenja nemška gonja z lažjo in ponoči. Najbolj verne slovenske hiše označuje z napisi: »To je švabska hiša!« Da bi Slovanski sami padli po svojih in jih odvrnili. O, eno vedó Nemci. Tisoč let so sužnili slovensko kmetiško ljudstvo: vedo, da se jih še boji, da še verjame, ki se v 16 mesecih slovenske neprikupljive svobode še ni navadilo. In še eno vedó: da imajo prijatelje v sodnikih, ki jih viteški in preprosto herojski Srb nima. Evropska civilizirana pamet zmaguje nad obsojenim »barbarskim« plemenom! Še hoče evropska propalost krvi in vojske. A za njeno civilizacijo noben Srb ne bo poslej mrl, noben pevec več budnic pel...

* * *

20. nedeljo po Binkoštih, dne 10. oktobra, je tedaj oznanil župnik v Šent Jakobu besedo apostolovo: »Glejte tedaj, bratje, kako bi varno hodili, ne kakor

* Ne pozabite, kaj je naredila narodna bramba v maju.

** Bratje Korošci, kvišku srca! Rešite domovino, volite zeleno!

nespametni, ampak kakor pametni; odkupljajte čas, ker so dnevi hudi! Ne bodite torej neumni, ampak umejte, kaj je božja volja...» Tako je bral duhovnik, molil in verjel, da bo prav. In je tudi bilo prav. On in vsi njegovi, prav so volili. Vsaj 200 glasov slovenske večine je bilo pod Dravo le. Onstran Drave je bilo mimo naših 6000 nemških glasov več. Ker so sodniki hoteli tako, da naj zmaga nemška zlost, sleparija, nasilstvo: tako, da za tako zmago volijo m r t v i, volijo t u j c i, volijo e n i in isti p o v e č k r a t, volijo morda S l o v e n c i v v e č i n i, a se njihove glasovalne številke štejejo za N e m c e . . . In vendar! Kljub vsemu, 15.278 zavednih glasov je bilo slovenskih, tisto uro 15.278 slovenskih duš obsojenih na duhovno in morda tudi telesno smrt... Nemška obljuba, da bodo spoštovali »jezikovno in narodno samobitnost slovenskih rojakov«, pozabljena je, kakor vse prejšnje obljube in častne besede. Slovenec na Koroškem nima ne svojih šol ne uradnikov, ki bi ga umeli. Tiste dni je moral tudi Andrej s sestro prestati nemško jezo. Zopet je Celovec pljuval v slovenske oči, ubijal slovenskega duhovnika, strahoval z ječo in grožnjo. In skrunil: celò sveto znamenje: v Velikovcu, pri Kreuzwirtu pod Železno Kaplo, v Grabštajnu in Žihpolju...

Tedaj je Andrej odhajal v edinščino, da morda dozori vendarle novim vzorom, novi ljubezni...

9. V edinščini.

Tako je nastopil Andrej zopet tisto pot, s katere ga je bila vrgla vojska za šest let. Dozorel kot človek, bolj zrelemu moškemu podoben, kakor pa mladostno živahnemu mladeniču se je odpravil, da si pribori po telesnih bojih v duhovnem in umskem tisti uspeh, ki si ga je bil obljubil kot mlad, golobrad abiturient. Če je pomislil, da je izgubil šest let mladosti, zdravja in dragega časa, zavreti je hotelo v nekakem motnem srdu v njem, do vseh tistih, ki tako brezvestno ubijajo človeka, hujši mimo vsakega roparja. Novi duh zlostne osvetnosti, ki je vzhajal izza daljnih ruskih mej, tudi v njegov razum in občutek je segel. Če pa je pomislil, kako je vendar prešel srečno mimo tisočero življenskih

nevarnosti, mimo vse strašne zapuščenosti, in imel vsaj solnce, vsaj zemljo svojih dedov, četudi utrujeno in ubito, pa samega sebe, utrjenega, nepohabljenega, preizkušanega v ognju in še živega, s srcem, ljubeznijo, žalostjo in sanjo sahnoco, o dobrem in lepem, če je takó pomislil in videl in štel prijatelje, sošolce, znance, domače svoje, ki so bili v vojski prepali v ranah, prisadu, v tetanosu, golic, pegavici, v duševni zblodi in obupu, potlačil je vse tisto nečlovečansko v sebi, ki je vpilo po osveti, pa čutil ves blagoslov, ki se z nebes razlije v dušo, ki je odpustila in Bogu predala pravdo, naj On sodi in poplača in maščuje ali prizanese. Tako je nastopil Andrej svojo pot iz osirotelega in gospodarsko prepadajočega doma za svojim poklicem, na visoko šolo v Ljubljani, ki naj bi ga poučila in usposobila, da bi pozdaj vsaj samega sebe in morda še sestro vzdrževati mogel. Bila je — če je hotel voliti, kakor je volil, ko je še mati živela — edina pot, ki mu je bila odprta. Služba na Koroškem, pa če bi bil desetkrat učen v vsem pravoznanstvu, mu je bila prepovedana. Smotrno se izobraziti in pripraviti se je mogel le v Jugoslaviji.

Tako je prešel čez Dravo in se pripeljal na Jesenice in v Ljubljano. Pri sebi je imel nekaj perila in novcev pa še juridične knjige, ki jih je bil pred vojsko odložil. Pa je bil veder in je nekako objestno sam pri sebi sklenil, da se ne vrne domov ne na obisk ne za počitnice, dokler ne dokonča svojih nauk. »Koroška,« je trpel ne zbog svojih domačih, ki jim kaj odpustiti ni imel, marveč radi širje domačih: »Koroška! Dese tega oktobra si me izdala in klela gomile svojih najboljših! Prah tvoj naj otresem za pet let s svojih nog. Nisi vredna usmiljenja! Nesrečna zibel prvotne slave slovenske! Ne Kranjec ne Štajerec ne Srb te nista izdala! Torej si se sama zavrgla!« Pa se je ulegla ta žalost v njem, da je tudi ljubil. »Petnajst tisoč, dve sto osem in sedemdeset,« je ugibal, »tam pa dva in dvajset tisoč! Jezus, moj Bog! Ali je moči tako? Ali niso kar obrnili pri komisiji? Na š i h vsaj dva in dvajset tisoč, tako pač!«

V vlaku, ki ga je nosil v Ljubljano, ovit v pesem zdrave in čiste slovenske besede in v mirno, vsakdanje

kramljanje o vsem dobrem in vsem slabem v novih življenskih razmerah, je trpel in bil obenem srečen, je blagoslavljal in zavidal in objokoval: »Tako bi se zdaj na Koroškem vozili... Če bi dva in dvajset naših tisočev hotelo bilo, kakor ni...«

Potem je bil v Ljubljani, prenočil, ne da bi spal, in jokal do jutra. Ko je vstal, je bil zadnjo bolest slovesa izpral iz duše. Zagrizel je zobe v ustnico in se odločno usmeril za smotrom. Pozdaj je bil ves v naukih, v Institucijah, v cerkovnem pravu, meščanskem zakoniku, v Justinijanu, nemškem pravu in še jugoslovanskem Dušanovem. Uspeval je in živel z instrukcijami in časnikarskim delom. Ves čas do slovesnega zaključka, ko so ga imenovali za doktorja, je bil le enkrat doma: tedaj, ko mu je stric umrl. Ob tisti priliki — Bog da je vedel, čemu ga je bil tedaj vrnil domov — se je poslej osveščal, je izvedel za vse tisto malo in veliko gorje, ki je padlo nad slovensko Koroško, ko je bila spet pod nemško vlado in upravo. Da ubijajo in gonijo duhovnike, da so streljali na župnika Limpla, ko je šel previdevat, da so ugonobili Miglerja v Tinjah, da silujejo povprek, ponemčujejo, kakor bi šlo za stavo, ubijajo vero v Boga in človečanstvo in derejo z davki... »Omahljivci, babe in mevže!« mu je bilo za trenutek dobro, ko je pomislil na šemaste svoje Slovence. »Zdaj vidite! Zdaj čutite! Kaj je hujše, ali nemška gospoda ali srbski kaplar? Tako ste se bali vojaščine, zdaj ste vsi v eni sami kaznilnici. Kaznilnici, ne kasarni!« Pa se je takoj pokaral za svoje trdosrčje: »Moj Bog! Naj ne sodim! Zapeljanci, otroška pamet so. Žebrati in žinjati znajo, pametno misliti pa ne!«

Kar je bil Andrej to pot prinesel s Koroškega v Ljubljano, ni več umrlo v njem. Eno je postajalo vsak dan bolj jasno v njem. Vedel je do zadnjega, ne da bi znal že povedati, kako potem: »Dostudirati moram,« je vedel, »ampak za službo v Jugoslaviji ne bom. Saj nisem domač. Ne pusti, ne pusti me Koroška iz svojega objema!« Tedaj je stokrat zopet odpuščal: »Koroška moja, ljubim te!« — — —

Krotil se je, se skušal na vse načine znebiti prečudnega domotožja. Ni se mogel. S prebeglimi rojaki, ki so se bili tostran udomačili, se je sestajal. V po-

govorih o domovini se je našel kakor v družbi novih prijateljev. Pa se je čudil, da so ti ljudje laže pogrešili, kar so bili izgubili, da so se polagoma vživljali v nove svoje razmere, v svoje drugo državljanstvo in šli z ljubeznijo in srdom svojih novih rojakov za tostranskimi smotri. Čul jih je, živo videl, kako so odmrli domu: pozdaj jih zajema le, kaj dela Beograd, kako se košatijo Hrvati, kje in kdaj bo ta ali druga slovenska stranka prišla v vlado... Andrej Raznožnik je v nekaj letih izgubil svoje rojake v Jugoslaviji iz srca in oči. Pozdaj je hodil le še na planine, na Košuto, na Stol in počez do Golice in Kepe, pa od tam sanjal v globel, kjer je bila njegova domovina. Bolelo ga je: s v o j e g a sveta v Podjuni ni imel tako blizu pred seboj. Od povsod, z Grintavca ali z Vrtače, zaslanjala so mu jo predgorja, Setiče, Obir, Peca...

V tistem planinskem svetu nekoč, že blizu tam, ko je doktoriral, se mu je prečudno sprostilo v duhu. Vrh ostrega grebena na Košuti, s prijaznimi Selami pod seboj, se je zamislil v življenje teh dobrih gorskih ljudi. In zdajci mu je bilo, kakor da ne govori njegova lastna misel iz njega, marveč neki duh. »Ali niso vredni ljubezni?« je vprašalo. »Kakor otroci brez očeta so. Učitelj je Nemec, očim, župnik jim je mati. Tu doli! Kjer niso popolnoma osiroteli! Kje pa imajo drugod mater, slovenskega duhovnika? In če ga imajo, kako dolgo še? V krčmi, ki jim že zdaj le to po slovensko pove, naj ne pljujejo po tleh?« »Moj Bog!« je vedel nato. »Pravim, da ljubim! Sodim svoje koroške begunce, da so pobegli. Kaj pa sem boljši? Lahko ljubiti od daleč, kjer je kar dolžnost! Težko ljubiti, ko te gonijo. A moj kmet, moj Selan, moja Katri, naše Mojce, ostali so, kakor so bili. Ne gredo, trpe; ne beže, le molče, a ljubijo, ljubijo...«

Teh in takih misli je tedaj spoznal Andrej nekega dne starega koroškega župnika iz Roža, kakor so ga bili Nemci pregnali. Ko se je stari gospod seznanil z Andrejem, se je do bridkosti ves razodel: »Grešil sem,« je dejal, »da sem zapustil svoje ovce! Ubiti bi se bil smel dati, zapustiti hleva svojega nikoli!« Ko je Andrej to slišal, je spoznal še zadnjega zadnje. »Vrnem se,« je dejal. »Ena pot mi je tudi na Koroško še odprta.

Nisem zastojni pravnik! Mojim ljudem je treba odvetnika in še več...»

Nekaj dni po slovesni promociji je prosil krškega škofa, naj ga sprejme v b o g o s l o v j e. Sprejeli so ga in se je poslovil od Kranjske. Stari župnik, ki ga je vračajoči se Andrej posetil, ga je blagoslovil. Navdušena slovenska mladina je do Jesenic s svojo pesmijo jemala slovo od njega...

10. Domov.

Tako je vzel Andrej še svoje zadnje slovo od Kranjske pri svojem rojaku, starem pregnanem duhovniku iz Roža. S toplim sočutjem obnavljajoč njegovo duševno boleost in bridko domotožje, je prispel zopet na Jesenice in stopil v vlak. Mlada družba iz vlaka prejšnji dan se je bila vrnila s planinskega izleta, trudna, a neugnana. V novo pesem se je razvijala, nekako rodoljubno davorijo, ki je Andrej dotlej ni čul. Vlak se je imel vsak čas odpeljati. Andrej je ujel besedila začetek iz pesmi, ki je bajala žalostno v težkem G-molu:

»Tam za zadnjo goro, tam je naša Drava,
tam je pokopana naša stara slava;
tam so nam domove težke tmé pokrile,
tam so tuje pesmi našo preglasile...«

Brzec, ki se je Andrej vozil z njim, je potegnil, pesem je ugasnila v hrumotu kolesja in ostala zadaj. A Andreju je brnela vsevdilj v ušesu...

Tisti trenutek se je vrgel vlak iz trpko jesenskega in jutranje gorenjskega solnca nenadoma v noč in preglušljivo jeko karavanškega tunela. Luč v vozu je oživela. Toplo in obenem bridko se je obudilo potniku pri srcu. Zaskelelo ga je, kakor da se vozi z doma in ne domov. Potem pa se je hvaležno spomnil Kranjskega in tople slovenske domačnosti v gostoljubni deželi. Pa je v isti sapi zahrepenel v bridkem hrepenenju: »V desetih minutah bom na Koroškem!« Bil je sam v vozu. Zatisnil je oči, zdrknil vase in se ves prepustil čuvstvanju. Neugasljiva ljubezen, nepotlažljivo hrepenenje

po domači in rodni zemlji mu je obudilo čudno živo duhovno videnje: gledal je povečano tisočero lepoto koroške zemlje, nedognano bolest ljudi, njegovih bratov in sestrá, imel njih pesem in sanjo, njih jad in njih jok.

Vsaj enkrat po dolgem in počez je bil preromal Andrej dotlej to svojo domačijo. Pa mu ni ležala nazorno pred duhom, kakor da jo ima na zemljevidu, poznal jo je z vsem srcem, celo s spominjanjem na bolečine trudnih nog in žejnega, zaprašenega grla, preznojene srajce in zasoplih pljuč. Živela mu je, kakor že jo je bil doživel, v vseh odtenkih luči in poti, ure in vremena: kakor je v žgoči in dušechi poletni soparici, v vonju rosnih juter in večernih zarij; tako, kakor jo je spoznal z višin in daleč od strani, kakor jo je videl od blizu v najmanj znatnih okolnostih, z voza, peš, z romarske in počitniške rajže in ne malo celo, kakor ji je rast, razvoj in zgodovino poznal iz knjig. Tako mu je vstajala te trenutke v t e m i pod zemljo in gorami domovina vsa ž i v a i n j a s n a pred duhom: imel ni samo razgledniško lepih slik; vsak kraj, vsaka steza mu je bila v občutju vsega tistega, kar je bil kjerkoli na tej pozornici doživel: ko je z rajno materjo prvikrat romal, ko je plaho nastopil svoje prvo dijaško popotovanje v nemški severni del, ko je v domotožju kot šolar blodil po holmih blizu Celovca, posedal ob jezerih, sanjal v samotah, snoval v nejasnem mladostnem hrepenenju, jemal slovo, sovražil, zavidal, trpel in ljubil, ljubil venomer...

Razgrnila se mu je domovina vsečez v vsej tisti posebnosti, ki jo loči od drugih slovenskih dežel: kako leži potegnjena od zapada proti vzhodu kot nekdanje dno usahlega jezera in uglajena od peterih gorskih ledovij sredi med apnenčevo steno in nasipom iz kristalca, da nima z juga pozimi solnca, a severne zmrzali preko nasipa preveč. Kot žila gre Drava po sredi in se redi z leve s samimi motnimi in z desne s samimi čistimi dotoki. Tam je Glina, Motnica in Blatnica, tu so Bistre, Bistrice in Bele. Vstajal mu je stoteri nastroj, lepota gornje strani, srednje in spodnje: Ziljani, Rož, Celovška polja, Podjuna, togo polje za Gospo sveto, prisojnost Svinških planin, Sojnica z jezeri, predgorja sne-

ženih kranjskih planin: Kepa, Plevnica, Suhi vrh, Belščica, Žingarica in Grlovec, Setiče in Obir, Ovčeva in Peca. Na tem mogočnem vekovitem svetu je vedel za neskončni nastroj, nekakšen svojstven nadih, ki je vekoviti trup oživiljal, presojal kot duša: tu so bili dravski bregovi s togim jelševjem, tu tihe obali zablačenih jezer in jezernic z bičevjem in kolmežem, tu nizke in visoke romarske cerkvice, čudovito preprost odpev starinskim in slovitim božjim domovom v ravnini, v Tinjah kraj togega Jadovškega barja, v Dobrli vesi kraj polj in traberških Dobrav, Božji grob, Sveta Hema, Sveti Lenart, Uršlja gora, Šenturška gora, Sveta Magdalena, Djekše... Siva starost in mlado uboštvo je bilo v sosedstvu: grad Ostrovice, Landskron, Humburg, Krka, Breže, Vetrinjš in kmetiški dom s poljem, ostrvmi in kopanclji in lipo, lipo, lipo...

A že ni več popotnik zajemal povprek, že mu je živelo vse v podrobnem, ozkem. Občutil se je vrh Dobrača ob slovenski cerkvi nad strašnim prepadam in je kakor tedaj še verjel, da je vzel Satan Zveličarja prav sem gori, ko ga je skušal. Videl se je na Tabru vrh Baškega jezera, kjer bi ga bil skoraj pičil gad. Spomnil se je samotne breze visoko v stenah na Kačarici, žalik-žen v Mrakovih pečeh na Selovcu, zaklete deklice pod Kanjskim gradom, cerkvice v Podgorju, ki so jo hudiči s kamenjem obmetavali, razgibanega Pazrijskega jezera, tesni od Rebrce do Železne Kaple in prič o Turkih, z verigo opasane cerkve svetega Lenarta: le v to železo ugrizni, pa te ne bodo več boleli zobje... Potem je hodil v duhu po traberški cesti pod Velikovcem v nevihti, meril most čez Dravo pod Humberkom, da je 340 korakov dolg, ustrašil se na cesti pod Ličjo vasjo velikega psa, imel z Žihpolja ves Rož v čudoviti večerni zarji, hodil s prijateljem Užnikom čez Bajtišče in Sele na Obir, se vračal mimo žalostnega Aninega mostu na Kamen in mimo nemškutarskega Grabštajna, tri mesece v letu odsojnega stolpa Podkrnosom in togo usihajočega slovenskega Žrelca. In zdaj je hodil tako davno, kakor da res ni bilo: v Krki, v cerkvi svete Heme. Plašita ga togi prepad pročelja in skrivnostno starinska vrata. V svetišču pa samo strmi in ne ume. Ves je še otročji in plašan, ko vidi,

kako je omahnil črn krivoverec s strehe nad pridižnico, kako skoraj sope Donnerjeva žalostna Mati božja v svincu, kako umira zastrupljeni škof na sliki, kako prečudno živ je marmornati lik Vere na svetničinem grobu. Koliko pa je stebričev v kripti? Sto. Kaj pa je neki že želel tedaj, ko ga je mati posadila na kamen, ki je na njem sedela svetnica? Ali je tam nekje slika o ozdravljenju nekoga, ki je bil »krank alle Tag an Fieber und Fraiß«? Ne. V Krki še ni znal brati, pri Gospe sveti pač, kjer je prvo nemško besedo umel, o dveh Pehajmcih, ki sta na Laško romala pa na Marijino povelje pri tej cerkvi ostala... In zdaj je spet doma, na Holmu nad Dobrlo vesjo z razgledom vse čez po vsej Podjuni, v Obir in Peco, v Dobrave do Pliberka, v Velikovec, Grebinj in zložno rast planin do Górice onstran Labuda. Tu sanja, tu bere. O Miklovi Zali in Tresoglavovi Almiri, o Juriju Kozjaku, o Turjaški Rozamundi, o Kajtimaru in Valjhunu, o sladki Bogomili. Tu se vnema ob rodoljubju Gregorčičeve pesmi, ob Meškovih Tihih večerih, ob Finžgarjevem »svobodnem solncu«..., tu piše svoj dnevnik, svoje prvo in zadnje zaljubljeno pismo... O Anči! Počivaj v miru, cvetka pohojena! Minulo, prešlo, izginilo, kakor tisti dijaški dnevnik. Kako neki se je začel? »Jaz, Andrej Raznožnik, pravi potomec učenega magistra Andreja Raznožnika, tistega, ki ga je v Kapli vasi na potovanju smrt doletela, kar, ljubi čitatelj, vse z njegovega grobnega kamena na zidu tiste farne cerkve bereš, da bi svojega slovenskega pradedu vreden postal...«

Pot skozi zemljo se je prevalila, kakor strašna tromba je zabobnel predor. Andrej je vedel, da je mimo meje. Pa mu je vstala domovina še bliže in še globlje zajeta pred duha. Zdaj ni več samo trpno gledal, zdaj je gorel, ljubil, čutil in hrepenel z vso dušo, govoril, slavil, basnil in pel v besedi in pesmi, kot je dotlej ni imel.

»Zemlja moja! Kakor lepo deklè, kakor rajna Anči si! Prav zato, ker si lepa, te kvarijo in ubijajo. Ali je res, da mora biti tudi tebi v prokletstvo tvoje lepote blagoslov? Tvoja jezera s tihimi odsevi nebá, tvoje polje in tvoj log, tvoja zimska odsojnost in tvoja

pomlad, tvoja pesem, ki je ne Nemec ne Kranjec prav posnela ne bosta, tvoja slovenska beseda v Zilji, v Rožu in Podjuni? O, saj teče že motno in le zdaj pa zdaj se iz kalnega kot zlata žilica stara slovenska žlahtnina oglasi. Tvoje lepote, Koroška, blagoslov? Staroslavno brižinsko pismo, naša noša in legenda, naš knežji prestol. Tvoj blagoslov, Koroška: naša kri, naše lice, naša boječa preprostost, naše skromno gostoljubje, naša slabost, plašnost in nerodnost. Tvoj blagoslov, Koroška: neskončno bogastvo slovenskih imen od davnine, od Inka do Semislavč in Kajtimarje vasi, še tam, kjer nas ni več. Kjer se naša lepota in dobrota, zastrta in ubita in ukradena, le še včasih in medló odkrije in pokaže: na licih nedolžnih otrok v ponemčenih krajih... O, deca naša! Kaj vse so ti vzeli, kaj vse ti še jemljejo vsak dan! Nič več ne boš pozdravljala z vekovitim: Bog Vas sprejmi! Po nemško znaj, po šolsko: Grüß Gott!...«

»V božjem imenu! Imej pozdrav, ki je v pobožnih ustih lep in grd le, ko je laž in Judežev poljub,« je čuvstvoval Andrej vse bolj trudno in bridkostno; »saj vem in verjamem, da se nič ne zgodi brez božje volje. Pa to božja volja biti ne more, da bi obenem z besedo, ki nam jo dušijo, tudi nesmrtnih duš lepoto ubijali. In nomine Domini! Jaz, doktor Andrej Raznožnik, Korošec in Slovenec iz Podjune, vračam se. Vračam kot vrtnar v svoj svet, da obudim v novo življenje pomendrano cvetje, pohojeno mladičevje. Tožim pred Bogom. Dovolj! Ne odtujujte otroka materi, ne jemljite ga zemlji, naturi, Bogu. Nočem kretinske Koroške! Če smemo zamorce učiti v njihovem jeziku, mar samó za koroške slovenske otroke ni ne ljubezni ne pravic?«

Ko je Andrej tako videl in trpel, se mu je spovrnila kakor za čudežno tolažbo slika umorjene Matere božje na sliki v cerkvi Podkloštrom. Pa zdaj ni bila toliko slika, bil je napis, ki ga je potresel. »Wie anmüethig in der Mutter schoß die Weißheit sitzt des Vaters groß,« je šepetnil in se poglobljal v skrivnost božje vsevidnosti. »Ubita nebeška Dobrota,« je skoraj jokal, »Ti veš, Ti dopuščaš, da križajo in kronajo, da z žrebljem

v čelo ubijajo. V Tvoje roke usodo svoje slovenske Koroške izročim. Sebi, Odrešenik, v čast in Tvoji Materi v počeščenje, ta moj današnji prvi vstop v domačo zemljo blagoslovi! Ne zapusti me, vodi me, uči me! Ljubezni, brezmejno ljubezni mi bo treba, toliko jeze je peklò razlilo nad moj svet. Gospod moj, Zveličar! Napravi me modrega! Ves novi Izrael celovški naj me ne premodri. Napravi me močnega! Da me ne bosta bolela ne glavar ne sodnik, ne krčmar ne baron, ne učitelj ne birič, ne Heimwehr ne Bauernbund. Napravi me ponižnega! Vsem zapeljancem da bi vedno zopet odpustil in jih kot izgubljene ovce spet domov in k Tebi privel!«

Iz te žalostne molitve se je zdajci sprostil Andrej v občutje prečudne moči in sile. Hropot železniških voz, ki so se borili že v prvi daljni svit koroškega solnca in dne, se mu je kot nekaka bojna objest prelil v uho in kri. Vstal je, vrgel roke predse in govoril, kakor da propoveduje neki sovražni srenji, ki ga skuša prevpiti:

»V imenu troedinega Boga ljubezni! Ljubim bližnjega kakor samega sebe! Zato pa, ekscelence, oblastniki, gospod glavar in sodnik in birič, vsi učitelji in učiteljice, logarji in orožniki, vojska koroška in kmetiška zveza, Žihpolje, Grabštajn in Velikovec! Proč roke od mojega vinograda! Od mojih dušic, od mojega rodu, mojih žalostno nerodnih očetov, mojih trudnih mater, mojih Mojc in Hanžejev. Proč roke! Ne boste jih ubili! Noč e j o u m r e t i !«

»Drô! Nočejo umreti!« je vzhajal v svetli veri, »umreti nočejo! To je ves njihov zločin, ekscelence, prodanci in verniki glupe nemške veroizpovedi, da ste samo vi izbrano ljudstvo. Nočejo, pa nočejo! Desetega oktobra dvajsetega leta jih je bilo še petnajst tisoč dvesto osem in sedemdeset, ki jih niso oplašili ne lepak ne grožnja, ne učitelj ne soldat, ne Bauernbund ne Heimatschutz. Nočejo umreti. Ne smejo...«

Tedaj je prhnil vlak v luč in dan. Andrej je ostrmel. Le kje je ostalo trpko, a zdravo solnce s kranjskih Jesenic? Koroško je zalijala siva, težka in mrzla megla...

11. Dokler Bog hoče tako ...

Andrej Raznožnik je nato poslušal štiri leta bogoslovne nauke. Velike in hude življenske preizkušnje so ga bile napravile trpko moškega. Ugleden pa je bil pri profesorjih in sošolcih radi svoje umske zrelosti kot preizkušen in častno diplomiran doktor oboje pravde. »Iz nemškega narodnega prava pa tudi jugoslovanskega Dušanovega,« se je medlo utegnil pošaliti, če so mu dvorili. Smejati se je bil odvadil. Pa je zato tembolj molil, se učil in ljubil. Nekako čudno svojevrstno mistiko si je bil zamislil, nekako »alianso ali zvezo z Bogom«: »Gospod moj Stvarnik in Zveličar,« je molil, »pogodim naj se s Teboj. Ljubiti Te hočem, ves Tvoj hočem biti. A Ti si močan, jaz sem šibak, Ti si ves za vse svetove, a jaz bom kmalu en sam za vso svojo Koroško, za ta nesrečni vinograd, ki so mu vse mladike potrli in vso rast pregnali. Zato, Gospod, zvezo skleniva! Ti meni sebe vsega, jaz sebe vsega Koroščem. Zate, Stvarnik, Sin božji in sveti Duh. Proti vsem, ki niso dobre volje! Z besedo in razumom, z ljubeznijo in vojaško rezkostjo.«

Tako se je pripravljajal za svoj novi stan in imel za plačilo neskončno tolažečo zavest, da je rajni materi ustregel, da bo največji dobrotnik svojim domačim, rajnemu junaku Hanžejju, pobesnelemu siromaku Joži, sestri Katri, ohromeli teti Poloni, očetu Štefanu, ki se bo utegnil navsezadnje še pred njegovo novo mašo zapiti, kakor se je snahe oče, mahedravo koroški Kuster, in še vsem drugim, živim in mrtvim, ljubim in nedragim, še tistim mordá, ki bi ga to uro še radi ubijali, psovali, pljuvali, preganjali in mrzili ...

Prejel je nižje in višje redove, potem je molil svojo prvo mašo, tiho, skromno, v tihi samostanski cerkvi celovški. Pri Trabesingerju v Celovcu je nato praznoval skromno novomašniško svatbo, se vrnil domov, se okrepil v lepoti in zdravju svoje Podjune, obiskal grobove vseh dragih in poti svojih spominov, Obir, Karavanke, Podklošter in Dobrač, starega pregnanega župnika iz Roža pod Golico, stanovske tovariše Vošpernika, Inka in Plavca, domačo hišo vseh onih drugih, ki jih je bila vojska vzela: Ječmenove,

Kultererjeve, Lesjakove, duhovnike slovenske, ki so v deželi ostati smeli, pa še vse dobre kjerkoli, kakor jih je še nekaj iz koledarjev poznal vedno manj, vedno manj...

Tedaj je prišel na svojo prvo službo v Globasnico. Verna mu sestra Katri je šla z njim. Poživil je cerkovne družbe in pobožnost. Njegova slovenska in nemška beseda je že v nekaj tednih zaslovela. Po svoje je znal povedati, ogreti in zanesti s seboj, da se je človek moral zamisliti. O ljubezni, venomer o ljubezni do bližnjega je učil. Pa je imel prečudno svojih podob: ko je govoril o Odrešeniku kakor nebeškemu kralju Matjažu, ki je prišel odrešit ves svet in bo prišel soditi žive in mrtve, ko je bajal o hrepenenju grešne duše po rešenju in Bogu pa jo primerjal lepi Vidi, ki je na daljnem Španskem objokovala svoj greh; ko je pel slavo strpnosti in prijaznosti med sosedi pa navajal kot zgled človeškega samoljubja in samopridnosti zgodbo o Rošlinu in Verjanku, o Mladi Zori, o hudobni Tresoglavovi Almiri in verni Miklovi Zali. Iz Unresta je zajemal prijetnih zgodeb, koroško slovensko legendo je navajal, celò besedo je posnel po podjunski in rožanski, še list nemškutarski »Koroško Domovino« za šalo, v njeni farizejsko pisani, izvirno popačeni slovenščini...

Tedaj so ga poklicali v Velikovec na glavarstvo. Odgovarjati je moral. Mar ne govori Nemcem po njihovem? Po Domovini, ki »obsoja vsakogar, ki pridiguje sovraštvo in nespravljalivost«? O nebeškem Kyffhäuserju, o hrepenenju po Bogu, ki je vseh sinjih cvetek najlepša, o odpuščenju po Hebblovih Nibelungih, o strpnosti z besedo iz Schillerja, o krščanskih krepostih po Webrovih kiticah v Dreizehnlinden?

Ugnal je gospodo, ni pa zahrbtnih tožljivcev, krčme, žganja, vlačugarstva. Tožili so ga škofu. Šel je, se z rokopisi opravičil, a vzel nase še eno bridkost: da hoče na Koroškem politika še cerkev strahovati. Doma je segel s trpko bolestjo po knjigi, da bi se iz nje razvedril. In se mu je odprlo in je bral po Danijelu o videnju kraljevem, kako je bila podoba z glavo iz zlata, s prsi iz srebra, s trupom iz brona,

z nogami iz železa in ila. Pa se je z visoke gore utrgal kamen in podobo razbil. »Tiste dni teh kraljestev,« je vedel in umel, »pa bo nebeški Bog obudil kraljestvo, katero ne bo razdejjano na vekomaj...« »Kraljestvo miru božjega in ljubezni,« se je toplo sproščalo v njem. Tedaj ga je obšel dremec in je imel sanje kakor vidci in preroki.

Na žalostni poljani pod Gospé svetom je čakal z veliko srenjo. Bili so njegovi ljudje, a bili so še vsi drugi Korošci. In je vedel: čakamo vojvodo, da pride, in ga po stari koroški šegi ustoličimo. In bo iz klobuka pil, obljubil pravico in vladal. Pa so zdajci zašumeli ljudje. Od daleč je prihajal vojvoda z dvanaajsterimi spremljevalci, kakor v starih slavnih dneh... In zdaj je bil knez blizu in on mu stopa naproti, da ga pozdravi v imenu vseh svojih, da mu po slovensko postavi vprašanje, kdo je, ali mu je znana dežele postava in pravica in ali hoče biti pošten in pravičen gospod. Tako se bliža Andrej pa se zdajci ruši na kolena. Knez, ki prihaja, Gospod Kristus sam je in njegovih dvanaajstero županov, apostoli so, svetci božji. »Ave, rex gloriae!« kliče vneta Andrej, »Bog Vas sprimi, kraljevski nebeščani!«* kličejo množice in zemlja in nebo pojeta in zvonovi z Gospé svetá šumijo kot slap...

* * *

Na glavarstvu v Velikovcu se je bil Andrej nenadoma sestal s sošolcem Krießmannom. Streslo ga je. Vse je bil izvedel, kaj je nesrečni človek počel v plebiscitnih dneh in da ima najbrže tudi župnika Limpla na vesti. Kar prav mu je bilo, ko je videl, da se oholi človek spakuje, kakor da ga ne pozna. »Ali neki še šteje, kako dolgo že ne zna več slovenski?« se je vprašal pomilovalno...

Iz Tinj, kamor se je tiste jeseni preselil, je zašel v dneh okoli svetega Martina na izlet proti Celovski

* Aluzija na staroslavni spomenik pri Liechtensteinskem: »Bog Vas sprimi, kraljeva Venus!« —

cesti mimo Tinjskega polja. Pa sta mu privihrala dva domača človeka čez polje, da se je neki gospod iz Velikovca obstrelil kraj barja, in je pohitel za njima. Pod medlim borovcem je našel vsega v krvi — Krießmanna.

»Mein Herr, wollen Sie beichten?«* je vprašal in se sklonil nad ranjenca, ki mu je bil strel razparal vse rame in del pljuč. Pes, ki ga je imel na vrvci, je bil potegnil in mu izprožil strel v telo. Zdaj se je ranjenec medlo zavedel in spregovoril:

»Andrej! Kaj se godi z menoj?«

»Umrl boš,« je odvrnil mirno duhovni, »misli na Boga!«

Krießmann je zaječal, se izpovedal in ugasnil duhovniku pod roko. Duhovni je še postal ob njem in molil. Potem je dvignil oči k nebu in se zahvalil:

»Po slovensko, kakor nič več znati ni htel, je obžaloval. Usmili se ga, Gospod!« — — —

Še prenekatero bridkost poslej je moral prenesti dr. Andrej Raznožnik na Koroškem. Nosil je z veseljem. Verjel je svoje, da je ves svoji Koroški, svoji slovenski Koroški, a da je tej Koroški, tej žalostni Koroški, vendar z njim isti dobri Bog kot vsem drugim. In če jo tepe, On ve, čemu.

Koroška, trpi, dokler Bog hoče tako!

* Gospod, ali se hočete spovedati?

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000075576

